

REKABET ÜZERİNE DENEMELER

Dr. Ercan KUMCU

Dr. Ercan Kumcu, üniversite öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi bölümünde 1977 yılında tamamladıktan sonra 1983 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde Boston College'dan iktisat alanında Ph.D. derecesi aldı. 978-1988 yılları arasında Boston College, Eastern Michigan University ve State University of New York-Binghamton'da iktisat dersleri verdi. 1988 yılında T.C. Merkez Bankası'nda önce Genel Sekreter daha sonra Başkan Yardımcısı görevlerine atandı. Merkez Bankası Başkan Yardımcılığı Görevinden 1993 yılı ortasında istifa etti. Bir süre iktisadi konularda danışmanlıklar yapan Dr. Kumcu halen Eurobank Tekfen A.Ş. nin Yönetim Kurulu Başkanlığını yapmaktadır. Kariyeri boyunca iktisadi konularda çeşitli dergilerde bilimsel makaleler yayınlayan Dr. Ercan Kumcu'nun Hürriyet gazetesinde iktisadi konularda günlük makaleleri yayınlamaktadır.

REKABET KURUMU

Bilkent Plaza B3 Blok 06800 Bilkent / Ankara
www.rekabet.gov.tr

REKABET ÜZERİNE DENEMELER

Dr. Ercan KUMCU

REKABET ÜZERİNE DENEMELER

Mart 2008

Dr. Ercan KUMCU

REKABET KURUMU

REKABET ÜZERİNE DENEMELER

MART 2008

Dr. Ercan KUMCU

Dr. Ercan KUMCU

Üniversite öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi bölümünde 1977 yılında tamamladıktan sonra 1983 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde Boston College'dan iktisat alanında Ph.D. derecesi aldı. 1978-1988 yılları arasında Boston College, Eastern Michigan University ve State University of New York-Binghamton'da iktisat dersleri verdi. 1988 yılında T.C. Merkez Bankası'nda önce Genel Sekreter daha sonra Başkan Yardımcısı görevlerine atandı. Merkez Bankası Başkan Yardımcılığı Görevinden 1993 yılı ortasında istifa etti. Bir süre iktisadi konularda danışmanlıklar yapan Dr. Kumcu halen Eurobank Tekfen A.Ş.'nin Yönetim Kurulu Başkanlığını yapmaktadır. Kariyeri boyunca iktisadi konularda çeşitli dergilerde bilimsel makaleler yayınlayan Dr. Ercan Kumcu'nun Hürriyet gazetesinde iktisadi konularda günlük makaleleri yayınlamaktadır.

© Rekabet Kurumu 2008

Yayın Numarası: 210

1. Baskı, Mart 2008

Baskı: Özkan Mat. Gzt. San. Tic. Ltd.Şti.

Bu kitapta öne sürülen fikirler eserin yazarına aittir; Rekabet Kurumu'nun görüşlerini yansıtmaz.

Yazışma Adresi

REKABET KURUMU
Bilkent Plaza B 3 Blok
06800 Bilkent / Ankara
tel.: 0312. 291 44 44 faks: 0312. 266 79 11
www.rekabet.gov.tr

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	v
TEŞEKKÜR	vii
ÖNSÖZ	ix
BAKKAL SÜPERMARKET REKABETİ	01
REKABETÇİ OLMAK	03
EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERDE GERİYE DÜŞÜYORUZ	05
EKONOMİDE ZOR KONULAR (1)	07
EKONOMİDE ZOR KONULAR (2)	09
EKONOMİDE ZOR KONULAR (3)	11
EKONOMİDE ZOR KONULAR (4)	13
EKONOMİDE ZOR KONULAR (5)	15
EKONOMİDE ZOR KONULAR (7)	17
DÜZENLEYİCİ KURUMLARIN İTİBARI (1)	19
DÜZENLEYİCİ KURUMLARIN İTİBARI (2)	21
EKONOMİDE ZOR KONULAR (12)	23
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (1)	25
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (2)	27
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (3)	29
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (4)	31
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (5)	33
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (6)	35
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (7)	37
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (8)	39
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (9)	41
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (10)	43
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (11)	45
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (12)	47
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (13)	49
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (14)	51
REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (15)	53

NASIL BİR REKABET KURUMU?	56
REKABET KURUMU NE YAPMALI?	59
NASIL BİR REKABET OTORİTESİ?	62
KAMUNUN REKABETİ BOZMASI NASIL ÖNLENECEK?	65
REKABETTE TARTIŞMA KONULARI	67
REKABETİ BOZMANIN SONUÇLARI	69
KAMU BANKALARI ve REKABET	71
REKABET ve SOSYAL AMAÇLAR	73
REKABET ve MÜLKİYET	75
KAMU BANKALARI ve REKABET	77
KAMU HİZMETİ ve REKABET	80
KAMUNUN MALİ KAMU MALI ve KAMU HİZMETİ	82
MALİ SİSTEM REKABETÇİ OLMAK ZORUNDA	84
EMEK PİYASASINDA REKABET	86
ÖĞRENCİLİKTE REKABET	89
HESAPSIZ KİTAPSIZ PİYASA PAYI REKABETİ	91
AF ve REKABET	94
REKABET ve FIRSAT EŞİTLİĞİ	96
REKABET OTORİTESİNİN SAYGINLIĞI	98
REKABET ve FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI	100
REKABETTE FİYAT FARKLILAŞTIRMASI	102
REKABET KÜLTÜRÜNÜ OLUŞTURMAK	104
DENETLENEN SEKTÖRLERDE REKABET	106
DEVLET YARDIMLARININ REKABET BOYUTU	108
KURAMLAR ve KURUMLAR	110
REKABETİN OLMADIĞI YERDE ADALET OLMAZ	113
REKABET HER ZAMAN İYİ OLMAYABİLİR	115
ULUSLARARASI REKABET	117
ÖZELLEŞTİRME ve REKABET	120
REKABET OTORİTESİNİN KONUMU	122
REKABETÇİ FİYAT OLUŞUMU	124
DÜNYADA KORUMACI İÇGÜDÜ DEPREŞİYOR	126
PİYASALARA MÜDAHALENİN İSTENMEYEN SONUÇLARI	128
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARDA REKABET	131
DEVLET TEKELİ DE TEHLİKELİDİR	134
REKABETTE AB'YE UYUM	136
REKABET KURUMU'NUN 10. KURULUŞ YILI SEMPOZYUMUNDA YAPILAN KONUŞMA	138
REKABET KURUMU 10. YAŞINDA	144

SUNUŞ

Toplumsal açıdan, rekabetçi bir anlayışı ya da hayat tarzını “kurumsallaştırmak”, rekabet savunuculuğunun belki de nihaî hedefidir. Bu hedefe ulaşmak için yapılacak çok şey vardır: Sonuçta, iktisadi etkinliği ya da toplumsal refahı artıracak bir rekabet düzenini tesis edip işletebilmek için politik akla, çağdaş bilgi birikimine, sağlam bir hukuk temelinde olduğu kadar, vatandaş ya da kamuoyu duyarlılığına ve etkin kamu yönetimine de ihtiyacımız olacaktır.

Modern dünyada, iktisadi etkinliği sağlamak amacıyla, misyonu, rekabetçi bir düzen oluşturmak ve bu düzeni korumak olan kamuya ait bir takım kurum ve kuruluşların gerekliliği tartışılmaz bir nitelik arz etmektedir. Bu organizasyonların başarılı olmak için yapmaları gerekenler ve gösterecekleri çabalar ayrı bir bahis olmak üzere, denilebilir ki, rekabet esasen, herkesin meselesidir. Rekabet, sadece bazı kurum veya kuruluşlara bırakılmayacak kadar önemlidir.

Bu bağlamda, mümkün ise, toplumsal bütün imkan ve araçlar harekete geçirilebilmelidir. Mantık ve muhakeme gücümüzü, eleştiri ve estetik anlayışımızı geliştirecek üretici, yenilikçi aklın kıymeti bilinmeli, övgüye, sevgi ve saygıya lâyık her çaba, hak ettiği karşılığı bulmalıdır.

Özellikle, 2002-2005 yılları arasında, Hürriyet'teki köşesinde yayımladığı “rekabet” temalı köşe yazıları ile, Sayın Dr. Ercan Kumcu, “rekabet camiası”nda büyük takdir toplamıştır. Bu “takdir”in somutlaşması adına ve rekabet kültürüne katkıda bulunmak amacıyla, yazılarının tarafımdan kitap haline getirilip basılması hususunda kendisine ilettiğimiz mesajı

büyük bir nezaket ve hoşgörü ile karşılayan ve teklifimizi kabul eden Sayın Dr. Kumcu'ya şahsım ve Kurumum adına teşekkür ediyorum.

Kitabın Kurum yayınları listesinde yer almasına imkan veren kararları için Rekabet Kurulu üyesi arkadaşlarıma da teşekkür ediyorum. Bir teşekkür de, başta, Hakan Sabuncu ve Tülay Çöl olmak üzere, Eğitim ve Basım Yayım Müdürlerimiz ile bu kitabın ortaya çıkmasında emeği geçenlere...

Alanında bir ilk olan “Rekabet Üzerine Denemeler”in herkese faydalı olmasını dilerim.

Prof. Dr. Nurettin KALDIRIMCI
Rekabet Kurumu Başkanı
Mart, 2008

TEŞEKKÜR

Rekabet yazılarımı bir kitap haline getirmemi birçok dostum tavsiye etti. Hatta, bazı yayınevleri bu işi kendilerinin üstlenebileceklerini söylediler. Özel olarak bu yazıları bir kitap haline getirmek için gerekli zamanı bir türlü ayıramadım.

Yazıları bir kitap haline getirme fikrini en son Rekabet Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. Nurettin Kaldırımıcı bana açtı. Rekabet üzerine kamu politikasının en önemli kurumunun en üst düzeydeki idarecisinin bu teklifini memnuniyetle kabul ettim. Beni onurlandırdılar.

Kitabı basan Rekabet Kurumu'na, kitabın basılmasının faydalı olacağını düşünüp beni onurlandıran Rekabet Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. Nurettin Kaldırımıcı'ya, kitabın hazırlanması aşamasında yardımcı olan Rekabet Kurumu Eğitim Müdür Vekili Sayın Hakan Sabuncu'ya, rekabet üzerinde yazı yazmam için beni cesaretlendiren dostlarıma ve okuyucularıma teşekkür ederim.

Dr. Ercan KUMCU
Mart 2008, İstanbul

ÖNSÖZ

Hangi iktisadi ve siyasi rejim altında olursa olsun, “rekabet” olgusu insan yaşamının ve toplumsal düzeninin ayrılmaz bir parçasıdır. İçinde yaşanan farklı iktisadi ve siyasi rejimler rekabet alanlarının sınırını ve niteliğini farklılaştırabilirler.

Çocukken arkadaşlarımızla ve kardeşlerimizle rekabet ederiz. Okulda sınıf arkadaşlarımızla rekabet içindeyizdir. İş ararken, aynı işi kovalayan meslektaşlarımızla yarışırız. İşimizde terfi etmek için çalışma arkadaşlarımızla rekabete gireriz. Çalıştığımız kurumlar alanlarındaki diğer kurumlarla rekabet içindedirler. Rekabet, bazen kırıcı, bazen sessiz olur, ama hep olur. Rekabet insan doğasından gelir. Amaç, daha iyi olmak, daha iyiye yönelmektir.

Hangi iktisadi ve siyasi rejimin parçası olursak olalım, rekabet olgusundan kaçamayız. Çünkü, tüm iktisadi ve siyasi rejimlerin ortak amacı toplumların daha rahat, daha zengin ve daha mutlu yaşamasını sağlamaktır. Daha iyiyi bulmak ancak rekabet ile olur.

İktisat, sınırlı kaynaklarla sınırsız arzuları tatmin etme mekanizmasının bilimidir diye tanımlanır. Üreticiler açısından aynı kalitede bir malın mümkün olan en ucuza üretilmesi esastır. Tüketiciler açısından da, aynı kalitede bir malın en ucuza alınması esastır. Üretici sınırlı kaynaklarıyla (sermaye, emek ve diğer girdiler gibi) kârını azamiye çıkarırken, tüketici de sınırlı kaynaklarıyla (gelir) tatminini azamiye çıkarmaya çalışır. Yani, bir çıkar çatışması söz konusudur. Çıkar çatışmasını, farklı tarafların “seçme özgürlüğünü” kısıtlamadan, çözüme ulaştıran (ekonomik denge) tek mekanizma rekabet olmaktadır. Ancak bu yolla, en verimli üretim, en karlı bir biçimde, ekonomik birimlerin arzularını azami düzeyde tatmin edebilmek mümkün olabilir.

Siyasi açıdan, rekabet ve özgürlük kavramları birbirlerinin ayrılmaz parçalarıdır. Seçme özgürlüğünün olduğu toplumlarda, rekabet, en iyiyi bu-

lur, en iyiye doğru yönlendirir. Bireysel özgürlükler olmadan rekabet olmaz. Rekabet olmadan bireysel özgürlükler tam anlamıyla kullanılamaz. İktisadi açıdan da, rekabet ve fırsat eşitliği kavramları birbirlerinin ayrılmaz parçalarıdır. Fırsat eşitliğinin olmadığı bir ortamlarda rekabet en iyiyi bulamaz, en iyiye yaklaştıramaz. Popüler deyimiyse, fırsat eşitliğinin olmaması rekabeti sakatlar. Rekabetin olmadığı (sakatlandığı) yerde fırsat eşitliğinden söz etmek olanaksızdır. Fırsat eşitliğinin olmadığı bir yerde rekabet kavramından söz edilemez. Rekabetin sakatlandığı yerde “rant” doğar. Bir ekonomide farklı nedenlerle rant oluşması sınırlı kaynakların en iyi bir biçimde kullanılmadığı anlamına gelir. Rant, sınırlı kaynakların üretken olmayan alanlarda israf edilmesinin bir başka şekilde ifadesidir.

Atletlerin 100 metre koşusu yaptığı bir pistin kulvarlarından birinin pürüzsüz olup diğerlerinin çamur içinde olması durumunda adil rekabette söz etmek olanaksızdır. Rekabet içinde en iyiyi bulmak ancak tüm yarışmacıların aynı şartlarda mücadele etmesiyle mümkün olabilir. Düz kulvarda koşan yarışmacı birinci olabilir, ama bu onun en iyi olduğu anlamına gelmez. Ayrımcılık yapıldığının farkında olan o yarışmacı için daha hızlı koşmaya çalışmanın, yapabileceğinin en iyisini yapmaya çalışmanın da bir anlamı yoktur. Rekabet ortamının bozukluğu daha iyi olmaya çalışmayı, daha üretken olmayı, yenilikler getirmeyi, ilerlemeyi ve gelişmeyi ya engeller ya da en azından teşvik etmez.

19. yüzyılın ortalarındaki Sanayi Devrimi’nden beri, ama daha çok 20. yüzyılın başından bu yana, rekabet içindeki birimlerin aynı ortamlarda mücadele etmesini sağlamaya çalışmak gelişmiş ülkelerde kamu politikasının (public policy) en önemli alanlarından biri haline geldi. Ekonominin çeşitli alanlarında, rekabeti bozan unsurların tespiti, rekabeti bozan davranışların engellenmesi ve rekabeti bozan uygulamaların düzeltilmeleri kamu politikasının çok önemli bir parçası oldu. Bu yolla rekabet şartlarından uzaklaşmak giderek siyasi otoritenin seçenek yelpazesinin dışına çıkarılmaya çalışıldı ve halâ çalışılıyor. Bu amaca yönelik olarak birçok ülkede siyasi karar mekanizmalarından bağımsız rekabet otoriteleri oluşturuldu.

Rekabet toplumun bütünü için iyidir, ama mutlaka bireyler için iyi olacak demek değildir. Örneğin, bir piyasayı istediği gibi yönlendirebilen

bir şirket açısından rekabet arzulan bir olgu değildir. Rekabet, o şirket tarafından iktisadi olarak sömürtülen kitleler açısından faydalı bir olgudur. Aynı şekilde, bir işte çalışan bir birey açısından işsizlerle rekabet edip işini kaybedebilme olasılığı arzulan bir durum değildir. İstihdamı korumaya yönelik iş piyasasında rekabeti bozucu düzenlemeler istihdam edilmiş bireylerce arzulan bir yaklaşımdır. Rekabetin bozulmasından olumsuz etkilenenler işsizlerdir. Kısacası, rekabet olgusu, içinde yaşanan duruma, şartlara ve görelî konuma göre değişebilen, toplumun tüm kesimlerince benimsenebilecek bir olgu değildir. Doğal olarak toplumun farklı kesimleri rekabet kavramına farklı yaklaşabilmektedir.

Sanayileşme sürecine görelî olarak daha geç başlamış ve sanayileşmeyi başlatmak ve hızlandırmak için rekabet olgusunu bilerek dışlamış bizim gibi toplumlarda rekabet kavramının sahiplenilmesi ve savunulması daha zor olmaktadır. Yıllarca, rekabetten uzak bir biçimde üretip rant yaratma yoluyla sermaye birikimini gerçekleştirmeye çalışmış toplumların rant gelirlerinden feragat etmesi uzun bir süre almaktadır. Bu sürede, rekabet olgusunun toplumca benimsenmesi de, siyasi kadrolar da dahil olmak üzere, rekabet kültürünün ne denli hızla yayıldığına bağlı kalmaktadır.

REKABET KÜLTÜRÜ

Rekabetin olmadığı yerde rant doğar dedik. Rantın yaygın olduğu toplumlarda, genel dürtü rekabet ortamını oluşturup rantı azaltmak değil, oluşan ranttan pay alabilme mücadelesine girmeye çalışmaktır. Toplumun bireyleri rant peşinde koşarlar. Ekonomik birimler giderek daha kötüde buluşmanın yollarını arar hale gelirler. Toplumun her alanında ve kesiminde ayrımcılık yaygınlaşır.

Bu olgunun günlük hayatta en güzel örneklerini işe yerleştirmelerde çok bilinen “torpil” mekanizmasında görürüz. Torpil olgusunda, işe alınanlar, adaylar arasındaki en iyileri değil, işe alana en yakın olanlardır. Aslında, bu durumda kaybeden, işe alan olmaktadır. Kayıpların bireysel olduğu ortamlarda (özel sektör) bu olgu çok sık yaşanmazken, kayıpların toplumsal olduğu ortamlarda (kamu sektörü) bu olgu çok daha sık yaşanmaktadır.

Rekabet kültürünü oluşturmaya çalışmak bu sürecin tersine çevrilmesi açısından hayati önemdedir. Toplumun tüm kesimlerinin, üreticileri, tüketicileri, siyasetçileriyle, ayrımcılık peşinde koşmak yerine, ayrımcılığı ortadan kaldırıp (rant kaynaklarını kurutup) rekabetin öne çıkmasının faydalarını görmeye başlaması zaman alan bir süreç oluyor. Bu süreçte, konunun hem entelektüel düzeyde gündemde kalması hem de uygulamalarla rekabetin faydalarının toplum kesimlerince görülmesi rekabet kültürünün oluşumuna çok büyük katkı sağlayacaktır.

Küreselleşme olgusunun giderek daha derinden hissedildiği günümüzde “rekabet” kavramının önemi daha da arttı. Kendi ülkesi içinde rekabet edebilme gücü olmayan ekonomik birimlerin uluslararası rekabet ortamında ayakta kalmaları olasılığı giderek azalıyor. Gümrük duvarları kalkıyor. Yaratıcılık ve yenilikçilik çok daha fazla öne çıkıyor. Fikri mülkiyet haklarının korunması çok daha fazla denetleniyor. Dünya ekonomileri giderek daha fazla birbirlerinin içine giriyorlar. Birçok alanda yurtdışındaki gelişmeleri yok varsayan ulusal düzeyde ekonomi politikaları uygulamak zorlaşıyor. Türkiye de, Rekabet Kurumu’nu Avrupa Birliği ile yapılan Gümrük Birliği çerçevesinde kurmak zorunda kalmadı mı? Böyle bir konjonktürde, rekabet kültürünün oluşturulup ivedilikle yaygınlaştırılması çok daha önemli hale geldi.

Rekabet, temelinde iktisadi bir olgudur. Ama, rekabet kavramının kamu politikasının bir parçası olduğu ülkelerde, rekabet, aynı zamanda hukuki bir olgu olmaktadır. Dolayısıyla, rekabet kültürünün oluşturulmasında iktisatçılara da, hukukçulara da önemli görevler düşmektedir.

Bir iktisatçı olarak, rekabet kültürünün oluşturulmasında ufak da olsa bir katkı yapma kaygısıyla Hürriyet gazetesinde bir dizi yazı yazdım. Çeşitli alanlarda rekabet kavramının önemini vurgulamaya çalıştım. Bu yazılara çok olumlu tepkiler aldım. Olumlu tepkiler yalnızca, rekabet konularıyla ilgilenen kesimlerden değil, rekabet konularını çok fazla düşünme olanağı olmamış kesimlerden de geldi. Hatta, onlardan daha fazla olumlu tepki geldi. Onların yüreklendirmesiyle, rekabet konularında yazdığım yazıların sayısı ilk planladığımın çok üzerine çıktı.

Bu kitap çeşitli tarihlerde Hürriyet gazetesinde rekabet üzerine yazdığım yazılardan oluşuyor.

BAKKAL SÜPERMARKET REKABETİ

24 Şubat 2002

1980'li yılların ikinci yarısından sonra süpermarket zincirleri artmaya başladı. Halbuki, o tarihlere kadar, Türkiye, gelir düzeyine göre bakkallıktan süpermarketçiliğe geçememiş sayılı ülkelerden biriydi.

O tarihlerde, kişisel yakınlık, ulaşım ve kredi kolaylıkları gibi faktörlerin bakkal türü perakendeciliğin daha egemen olmasının nedenleri sanılıyordu. Meğerse, bunlar o kadar da önemli değilmiş. **Önemli olan, büyük sermaye sayesinde ucuz ve standart mal tedarikiymiş.**

Süpermarketçilik gelişirken, yalnızca çeşitli yörelerde 500 ile 1500 metrekaare alanlarda süpermarketler açılmadı. Aynı zamanda, bu çeşit satış noktalarında satışa konan malların **tedarik yöntemleri, finansman çeşitleri, mal standartları ve dolayısıyla fiyatları** da değişti. Sonuçta, tüketici biraz daha uzun yol giderek daha ucuz ve daha kaliteli mal alabilme olanağına kavuştu.

RAKİBE BENZEMEK

Haklı olarak bakkallar kızıyorlar. **Büyük sermaye gruplarının kurdukları süpermarketlerle bakkallar rekabet edemiyorlar.** Bakkalların sayıları giderek azalıyor. Daima mağdurdan yana olan siyaset de, çözümü, süpermarketleri şehirlerin dışına taşımakta buluyor. Bu şekilde, görünürde bakkallar korunurken, daha avantajlı olan süpermarketlerden arabası olan görel olarak daha yüksek gelirli tüketiciler yararlanacak, düşük gelirli tüketiciler ise daha pahalı olan bakkallara mahkûm kalacaklar.

Aslında, **çözüm, bakkalları da süpermarketler kadar tüketiciler açısından avantajlı yapmaktır.** Bunun yolu da, süpermarketleri şehir dışına taşımak değil, bakkalların belli bir sermaye çatısı altında toplanma-

sı ve aynı süpermarketlerin uyguladığı yöntemlerle mal tedarik etmelerinin sağlanmasıdır.

Bu çeşit bir deneyimi ilk yaşayan ülke biz değiliz. Amerika da, Avrupa da bakkallıktan süpermarketçiliğe geçişte sorunlar yaşadı. Herkes aynı soruna benzer çözümler üretti. Bu ülkeler bakkalların işleyiş biçimini süpermarketlere benzetti. Tüketicie yakın olmaları açısından, bakkallara önemli avantajlar sağlandı. Sağlanan avantajlar bakkallara fiyat farkı olarak geri döndü. Türkiye'ye farklı bir yapıda gelen **7-11 (seven-eleven) dükkânları** Amerika'nın çeşitli yörelerinde hizmet veren ve süpermarketlerle rekabet eden önemli bir bakkaldır.

DEVİR BİTTİ

Yaptığı üç katlı evin girişine dükkân inşa ederek Türkiye'de, özellikle büyük şehirlerde, vatandaşların bakkallık yapma devri artık kapandı. Bakkallar güçlerini bir araya getirip süpermarket mantığı ile çalışmak durumundadırlar. **Şirket olmak zorundadırlar.** Sermayelerini bir araya getirip aynı ortaklığın (merkez), şehirlerin çeşitli yörelerine dağılmış satış noktaları olarak hizmet vermek durumundadırlar. Yani, **organize olmaktan başka çareleri yoktur.** Aksi takdirde, süpermarketler bir gün bakkal da açmaya başlayacaklardır.

Bakkalların süpermarketlerle başka türlü rekabet edebilme güçleri yoktur. Süpermarketleri şehirlerin dışına çıkarmak tüketiciye darbe vurmaktır. Nehirdeki suyu tersine akıtmanın olanağı olmadığı gibi, **süpermarketleri şehir dışına taşıyarak bakkalları korumanın da olanağı yoktur.**

REKABETÇİ OLMAK

2 Haziran 2002

ULUSLARARASI pazarda rekabetçi olmak birçok etkene bağlı. Etkenlerin başında üretim maliyetleri gelmektedir. Girdi fiyatları uluslararası alanda farklılıklar gösterse de, ürün fiyatları dış ticaret yoluyla eşitlenme eğilimine girmektedir.

Rekabetçi olabilmek için, **girdi maliyetlerinde oluşabilecek dezavantajların kur politikaları yoluyla giderilmesi** mümkün gibi görünse de, ekonomide orta-uzun dönemde ciddi boyutlarda çarpıklıklar yaratabilmektedir. Dolayısıyla, stratejik açıdan, uluslararası pazarda rekabetçi olmak üretimdeki girdi maliyetlerini kontrol etmekten geçmektedir. Kısacası, **verimlilik rekabetin en önemli unsuru haline gelmektedir.**

BİZİ GEÇTİLER

Son yıllarda ABD ekonomisinde verimlilik artarken Avrupa ülkeleri ve Japonya geride kalmaktadır. **1970'li yıllarda Avrupa'nın birçok ülkesinde işçi maliyetleri ABD'nin yarısı kadardı.** Örneğin, söz konusu oran Almanya'da yüzde 56, Fransa'da yüzde 41, Japonya'da yüzde 24 idi. 1990'lı yılların ortalarında ise durum tam tersine döndü. **Birçok sanayileşmiş ülkede işçi maliyetleri ABD'yi geçti.** Bu oran Almanya'da yüzde 185, Fransa'da yüzde 112, Japonya'da yüzde 138 oldu.

Uluslararası rekabette ABD önde giderken, sanayileşmiş birçok ülke geride kalıyor. Rekabet düzeyini ölçmek için kullanılan bir endekse göre, **ABD ekonomisi son on yıldır dünyadaki en rekabetçi ülke konumunda.** Avrupa'da Finlandiya ve Danimarka gibi ülkeler giderek daha rekabetçi bir konuma geliyorlar.

Geçmişte rekabetçi olmalarıyla övünen **Güneydoğu Asya ülkeleri, yaşadıkları krizle birlikte rekabet sıralamasında alt sıralara kayıyorlar**. Örneğin, Tayvan 14. sıradan 24. sıraya, Malezya 19. sıradan 26. sıraya düştü. Tayland ve Güney Kore ise rekabetçi olma açısından krizden en çabuk toparlanan ülkeler oldular.

Türkiye rekabet açısından zaten alt sıralardaydı. Yaşadığımız krizlerle beraber biraz daha geriledik. Aynı endekse göre, **1990'ların ikinci yarısında 38. sıradayken, şimdi 46. sıraya düşmüş bulunuyoruz**. Bizden daha az rekabetçi ülkeler arasında Endonezya, Venezüella ve Arjantin var. Ekonominin rekabet kabiliyetinin artırılması için 1980'li yıllarda Türkiye'de gerçekleştirilen reformları öğrenmeye çalışan **Macaristan ve Çek Cumhuriyeti** gibi ülkeler şimdi 28. ve 29. sıraya yükselmiş bulunuyorlar.

YOĞUNLAŞMA

Dünya ticareti çok hızlı bir biçimde artıyor. Dünya ticaretindeki payını artıran ülkelerin refahı da artıyor. **Dünya ticareti dolar olarak 1990'lı yıllarda 1980'li yıllara göre yaklaşık iki kat arttı**. Bu artıştan en büyük payı rekabet sıralamasında ilk 20'ye giren ülkeler aldılar. Dünyadaki sanayi üretiminin çoğunu da bu ülkeler gerçekleştiriyorlar.

Dünyada sanayi malları ihracatının yüzde 22'sini yalnızca ABD gerçekleştiriyor. Kanada dışındaki **G-7 ülkelerinin toplam sanayi malları ihracatındaki payı yüzde 80**. Dört yıl önce bu oran yüzde 70 idi.

Dünyada dış ticaret hacmi artarken ciddi bir yoğunlaşma da gözleniyor. **Pastadan daha fazla pay alabilmek için daha fazla rekabetçi (verimli) olmaktan başka bir çözüm görünmüyor**.

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERDE GERİYE DÜŞÜYÜRÜZ

27 Aralık 2002

EKONOMİDE arz ve talep dengesinin, çeşitli kısıtlamalar altında değil de, bireylerin özgür iradesiyle oluşturulduğu ülkelerde ekonomik gelişmenin çok daha hızlı ve kaliteli olduğu artık iyi biliniyor.

Devletin mal ve hizmet piyasalarını bozmadığı ülkeler görece olarak daha zengin oluyorlar. Ekonomide devlet müdahaleleri, bireylerin özgür iradeleriyle oluşturduğu dengeden iktisadi kazanç açısından hiçbir zaman daha iyi bir sonuç vermiyor.

Sosyal adalet açısından gerekli görülebilecek devlet müdahalelerinin asgaride tutulması ve devletin ekonomideki ağırlığının bireysel girişimciliği kısıtlamayacak boyutlarda kalması, ekonomik kalkınmanın ve büyümenin de önemli unsurlarından biri haline geliyor.

BİR ENDEKS

Türkiye için 1980'li yıllar ekonomik özgürlüklerin hızla arttığı bir dönemdir. Birçok alanda ekonomik özgürlükler artarken, kamu finansmanında aynı paralelde özgürlüklerin önünde engelleri kaldıracak reformların yapılamamış olması 1990'lı yıllarla beraber ekonomik özgürlüklerden feragat edilmesini gündeme getirmiştir.

Yaşanan krizler, ekonomik özgürlükleri giderek kısıtlayan nedenlerin başında gelmiştir. Kararlı bir biçimde, ekonomik istikrarı yakın bir gelecekte sağlamakta başarısız olduğumuzda, ekonomik özgürlüklerin mevzuat ayağında da istemeyerek geri dönüşler olabilecektir. Bu açıdan, "**Türkiye ekonomisi ciddi bir yol ayrımındadır**" yorumu fazla abartılı değildir.

Amerika'daki **Heritage Foundation** ekonomik özgürlükler endeksi hazırlamaktadır. Tüm ülkelere ekonomik özgürlüklerin göstergesi olabilecek çeşitli kategorilerde notlar verilmektedir. Notların ortalamalarından bir ekonomik özgürlükler endeksi üretilmektedir.

Son yayınlanan istatistiklere göre, **dünyada ekonomik özgürlüklerin en fazla olduğu ülkeler Hong Kong ve Singapur'dur**. Dünün komünist ülkesi **Estonya**, Amerika Birleşik Devletleri ve Danimarka ile aynı endeks sayısını alarak **6. durumdadır**.

Endeks 1995 yılından bu yana yayınlanmaktadır. Dolayısıyla, ülkelerin ekonomik özgürlükler konusundaki gelişimi bu bazda ancak 1995'ten bu yana takip edilebilmektedir. Başlangıcından bu yana ekonomik özgürlükler konusunda en fazla iyileştirmeler yapan ülkeler elbette eski komünist ülkeler olmaktadır. Bu alanda, **Azerbaycan, Ermenistan ve Litvanya** gibi ülkeler başı çekmektedir.

TÜRKİYE

1995 yılından bu yana en fazla geri giden ülkeler arasında en başlarda Türkiye vardır. Ekonomik özgürlükler sıralamasında 1995 yılında 31. sıradan başlayan Türkiye, bugünlerde 100'üncü sıraya düşmüştür. Türkiye'ye en fazla puan kaybettiren, ticaret politikaları, **devletin mali yükü** (reel faizlerin yüksekliği), **devlet müdahalesinin fazlalığı**, mülkiyet hakları ve **düzenleme eksiklikleri** (kayıtdışılık) gibi alanlar olmuştur.

Ekonomik özgürlüklerin en fazla olduğu ülkelerin ortalama kişi başına geliri **25.000 doların** üzerindedir. Özgürlüklerde bizim ligimizdeki ülkelerin kişi başına gelirleri ise **3.000 doların** biraz üzerindedir. Endeksin hazırlanış tekniğini beğenmeyebiliriz. Ama, bu endeks bazı gerçekleri de bulup çıkarıyor.

EKONOMİDE ZOR KONULAR (1)

21 Aralık 2003

BUGÜNDEN başlayarak önümüzdeki birkaç pazar yazımda ekonomideki zor konuları işeyeceğim.

Bazı yaygın ön yargılar vardır. Örneğin, iktisatçılar çoğunlukla **serbest rekabetin tüketici çıkarlarına hizmet ettiğini söylerler**. Serbest rekabet, fiyatların en düşük düzeyde oluşmasının ön şartıdır.

İktisatçı olmayanlar ise **“tüketici hakları”** sloganı altında serbest rekabetin belli ölçülerde sınırlandırılmasını savunurlar. **Tüketicilerin fiyat ya da fiyat dışı düzenlemelerle korunması ön plana çıkarılır**. Hangi görüşün haklı olduğuna karar vermek konuyu destekçe zorlaşmaya başlar.

BANKACILIK

İktisatta serbest rekabetin en önemli unsurlarından biri serbest piyasada **giriş ve çıkışın** serbest olmasıdır. Yani, kâr edeceğini düşünen şirketler hiçbir kısıt olmadan istediği piyasalara girebilmeli, zarar edip sermayelerini eritenler de hiçbir engelle karşılaşmadan piyasadan silinebilmelidir. **Serbest giriş-çıkış serbest piyasanın vazgeçilemez ön şartlarındandır**.

Bu açıdan bakıldığında, **bankacılık sektöründe tam rekabet şartlarının olmadığını görülür**. Çünkü, her isteyenine sektöre girebilmesi mümkün değildir, devletin izni gerekir. Sektörde kamu bankalarının olması sektörden çıkışı da kısıtlamaktadır. Çünkü, devlet bankaları zarar edip sermayelerini yitirseler de, sektörde kalabilmektedir. Hatta, daha birkaç yıl evveline kadar sermayelerini yitiren özel sermayeli bankalar dahi sektörü terk etmek zorunda değillerdi.

Sektörde giriş-çıkışın serbest olmaması dolayısıyla yaratılan eksik rekabet tüketicinin yararına mıdır? Sektöre girişin serbest olmaması mev-

duatların sağlam ellerde toplanması açısından tüketicinin yararına olurken, çıkışın serbest olmaması maliyetleri artırdığından, bankacılık sektörünün mevduat dışı hizmetlerini kullanan tüketiciler zarar görmektedirler.

Paramızın emniyeti mi daha önemlidir, yoksa, bankacılık hizmetlerini en ucuz bir şekilde kullanmak mı tüketicilerin yararınadır? Elbette, her ikisi de önemlidir. Ama, mevduatların emniyeti açısından sektöre girişin kısıtlanması sektörü tam rekabet şartlarından uzaklaştırmakta ve alınan hizmetlerin fiyatlarını artırmaktadır. Yani, bankacılık sektöründe yarı oligopolistik bir yapı tercih edilir olmaktadır. Yanlış anlaşılmasın. Bunun yanlış olduğunu savunmuyorum, bir gerçeği vurguluyorum.

ÜRÜN GARANTİSİ

Tüketicileri koruma adı altında üreticilerin sattıkları mala asgari bir yıl **parça ve işçilik garantisi** vermeleri istenmektedir. Bu çeşit bir garantinin elbette bir fiyatı vardır. Yani, **aldığı üründe garanti olan bir tüketici daha fazla fiyat ödemektedir**. Aldığı mal bir yıl içinde bozulursa, ücretsiz tamir edilecek ya da yenisini alabilecektir. Ama, ödediği fiyat da daha yüksektir.

Sattığı ürüne garanti vermeyen piyasaya sokulmamaktadır. Halbuki, malına garanti vermeden satış yapabilen bir üretici daha ucuza aynı malı piyasaya sunabilecektir. Tüketici aynı malı daha ucuza tüketebilecektir. Bu durumda, **satılan malların bir yıl garantisi olması ilkesi tüketicinin yararına mıdır yoksa zararına mıdır?**

Tüketiciyi korumak masraflı bir projedir. Tüketiciyi koruduğu savunulan her düzenleme üreticiye bir maliyet yüklediğinden fiyatların olabileceğinden daha yüksek olmasını gerekli kılar. Yani, **bir yandan tüketici fiyat dışı önlemlerle korunurken, diğer yandan daha pahalı mal ve hizmet satın almak zorunda bırakılır**.

Bu ikilemin çözümü yoktur. Tüketicinin ne kadar korunarak ne kadar zarar edeceğinin sınırı toplumun değer yargılarıyla oluşur. Bu konularda iktisat biliminin sınırı çizmede yardım edebilmesi çok zordur.

Gelecek pazar günü devam edeceğim.

EKONOMİDE ZOR KONULAR (2)

28 Aralık 2003

Tüketici en iyi şekilde nasıl korunur? En düşük fiyat mı tüketiciyi korur, yoksa fiyatın yanında ürünün kalitesi, gereğinde yedek parçasının kolay bulunabilmesi ve servisinin iyi olması da önemli midir? Bu soruların cevaplarının hepsi “evet” ise denge nasıl sağlanacaktır?

Birçok ülke otomobil ithalatına izin verirken ülkede belli sayıda **servis istasyonlarının** açılmasını ve belli miktarda **yedek parça** stoklanmasını da şart koşarlar. Bu şartlar aynı zamanda **fiyat dışı yollarla** yerli sanayinin de korunması anlamına gelir. Çünkü, piyasaya girişin sabit maliyeti bu şekilde artırılmış olur.

Bizde de bu çeşit kurallar olsa da, pek uyulmaz. İthal bir aramanız varsa, çok yaygın olmayan bir servis ağı ile arabanızın bakımını yaptırabilirsiniz. Büyük şehirlerde çok sorun olmasa da, yaz tatili için Anadolu'ya gittiğinizde, arabanızın servisi olmadığından, küçük bir sanayi sitesindeki elektrikçi ya da karbüratörçüyle sorununuzu çözmek durumunda kalabilirsiniz.

Yedek parça ihtiyacı olduğunda başınız daha büyük belalara girer. **Türkiye’de belli ithal arabaların sürümü çok olan belli parçaları dışında stok tutulmaz.** Çünkü, ithalatçı acentanın stok tutmasını şart koşar. Bu faizlerde kimse stok tutmak istemediğinden konu ortada kalır. Bu konunun devlet tarafından denetlenip denetlenmediği ise büyük bir soru işaretidir. Sonunda, sürümü çok fazla olmayan bir yedek parçaya ihtiyacınız olduğunda, ithal edilmesi için aylarca beklersiniz.

Türkiye’de otomobiller üzerindeki vergiler giderek artmaktadır. Yeni bir otomobile ödenen fiyatın neredeyse yarısı vergidir. Otomobilde verginin vergisi dahi alınmaktadır (ÖTV üzerinden KDV almak gibi). **Yıl-**

da iki kez ödenen motorlu taşıt vergisi de yeni otobil fiyatına yaklaşmaktadır. Devlet otomobili lüks saymaktadır. Lükse karşı geleneksel bir ön yargımız vardır. Devlet ülkedeki otomobil stokundan küçümsemeyecek bir gelir elde etmektedir. O halde, bu konuda **Türkiye’de tüketiciyi korumakta mıdır?**

Tüketicinin korunduğu pek savunulamaz. Fiyat yoluyla tüketici çıkarları çığnemektedir. İthal otomobillerde yeterli servis ağı kurulamadığından tüketici etkilenmektedir. **Yeterli yedek parça stoku tutmadığından tüketici mağdur olmaktadır.** Üstelik, tüketici bütün bu şartların gerektirdiği maliyetleri ödediği fiyatın içinde yüklenmektedir.

HAKSIZ REKABET

Bir de ithalatçı açısından konuya bakılabilir. Tüm kuralları eksiksiz uygulayan bir ithalatçı ile kuralların etrafından dolaşan bir başka ithalatçı arasındaki rekabette kurallara uyan kaybetmektedir. **Denetim eksikliği**, kurallara uyulmamasını özendirici bir başka etken olmaktadır.

Bir zamanlar enflasyonun inmesinde görevlendirilmeye çalışılan **Rekabet Kurumu** asıl bu çeşit konularda devreye girmelidir. Rekabet Kurumu şikayet üzerine değil, aktif olarak çeşitli sektörlerdeki rekabet şartlarını belli sürelerde mercek altına almalıdır. Gerekirse, **bu konularda uzaktan ve yerinde denetimler yapabilmelidir.** Rekabet Kurumu’nun görevlerinden biri rekabet şartları yoluyla tüketiciyi korumaktır.

Tüketiciyi korumak pahalı bir projedir. Kavram olarak da biraz afaiki bir kavramdır. Kurallara uyulmamasına göz yumarak tüketiciyi korumaya çalışmak bir çok açıdan çok pahalı olmaktadır.

EKONOMİDE ZOR KONULAR (3)

4 Ocak 2004

ÜLKELER iç piyasadaki üretimi dış rekabetten koruyabilmek için çeşitli yollara baş vururlar.

Örneğin, **gümrük vergileri** yoluyla ithalat pahalılaştırılır. İç piyasadaki üretim daha az rekabet içinde yoluna devam eder.

Dış ticaretin küresel düzeyde serbestleşmesiyle, **gümrük vergileri** yoluyla iç piyasadaki üretimi korumak artık eskisi kolay değil. Gümrük ve benzeri vergiler koyup fiyatı doğrudan etkilemek yerine, ülkeler ithal malların iç piyasaya girişini zorlaştıran önlemler alarak yerli üretimi korumaya çalışıyorlar. Teknolojik kriterler ya da farklı standartlar koyuyorlar.

Dış ticaret yazınında bu çeşit önlemler “**tarife dışı engellemeler**” deniyor. Yani, yabancı üretici açısından malların bir başka ülkeye satışı daha büyük sabit yatırımları gerekli kılıyor.

PROTON

En popüler tarife dışı engellerden biri, **tüketici çıkarlarını koruma**, adına ithal edilen otomobiller için belli büyüklükte servis ağı olması ve yedek parça bulundurulmasıdır. Bu konuda sonuçları açısından aynı olan iki ilginç örnek yaşandı.

Örneklerden biri tarife dışı engellerin, yürürlükte olduğu halde sıkı bir biçimde uygulanmayan ülkemizde, **Proton** marka otomobillerin ithalatıydı. Otomobil görece olarak ucuzdu. **Fiyat açısından tüketici yararına bir görüntü verdi.** Satışıyla paralel bir servis ağı kurulmadı. Yedek parça stokları yok gibiydi.

Sonunda, **Proton marka otomobiller alanın elinde kaldı**. Servis ağı sanayi çarşılarında çalışan kaportacılar, boyacılar, elektrikçiler, motor tamircileri oldu. Yedek parçalar da başka marka otomobillerin kullanılmış ama iş gören parçaları oldu.

İşin başında kurallar uygulanmadığından tüketiciler ucuz otomobiller alabildiler. Ama, **orta dönemde, tüketiciler gerçekten korunmuş mu oldular?**

YUGO

Bir diğer örnek, Amerika'da **Yugo** marka otomobillerin ithalatıdır. Yugoslavya dağılmazdan önce üretilen **Yugo** marka otomobiller Amerika piyasasına girdi. Kurallar gereği, yaygın sayılabilecek bir servis ağı kurdular. Milyarlarca dolarlık yedek parça stokladılar. Büyük bir reklam kampanyasına giriştiler.

Amerika gibi bir piyasada rekabetçi olabilmeleri için, piyasaya girmenin maliyeti olan sabit maliyetleri yükledikleri halde, **Yugo görel olarak rakiplerine göre çok daha ucuza satılmak zorundaydı**. Amerikalılar neredeyse rekabetin yarı fiyatına Yugo otomobilleri aldılar. İlk başlarda, ucuzluğu nedeniyle Yugo otomobiller **“tüketici dostu”** bir arabaydı.

Yüklenilen maliyetlere Yugo'yu üreten Yugoslav şirketi dayanamadı. **Şirket, hem Amerika'da hem de Yugoslavya'da iflas etti**. Açılan servis ağı kapatıldı. Otomobil mezarlıkları Yugo marka otomobillerle doldu.

“Yugo olayı” Amerika'da **“örnek olay”** (case study) olarak satış, pazarlama ve endüstriyel strateji derslerinde Amerikan üniversitelerinde okutulmaya başlandı. İktisadi açıdan ise, **“tarife dışı engelleme”** önlemlerinin ne kadarının tüketicileri koruduğu ne kadarının tüketicinin aleyhine olduğu tespit edilemedi.

“Tarife dışı engeller” iç piyasada birilerini koruyormuş gibi bir izlenim verirler. Bu çeşit engellemeler tüketiciyi mi, yoksa üreticiyi mi korumalıdır? **Refah toplumu üreticiyi mi koruyarak, yoksa tüketiciyi mi koruyarak yaratılabilir?** Siyaset ve ekonomi bu konularda çelişkili sonuçlara varmaktadır.

EKONOMİDE ZOR KONULAR (4)

11 Ocak 2004

EKONOMİDE bir ürün dalında tekel (monopol) oluşması iyi bir şey değildir.

Çünkü, tekeller, piyasada herhangi bir rakibi olmadığından, **istedikleri fiyatı tüketicilere dayatabilirler**. Özellikle, söz konusu mal temel ihtiyaç ürünlerinden biriyse, durum daha da vahimleşir. **Mal ve hizmet piyasalarında rekabetin olması fiyatları düşürücü ve kaliteyi artırıcı bir unsurdur**. Dolayısıyla, tüketicilerin çıkarları açısından, rekabetin artması iyidir.

Ekonomide rekabeti artırmak ya da rekabet şartlarının bozulmamasını gözetlemekle ve denetlemekle görevli kamu kuruluşu Türkiye'de **Rekabet Kurumu**'dur. Rekabet Kurumu'nun en önemli görevlerinden biri rekabeti artırarak tüketicilerin yararına hizmet etmektir.

TEKNOLOJİK GELİŞME

Gerçek hayatta tam rekabet diye bir olgu yoktur. **Tam rekabet** denilen kavramın teknik tanımı sonsuz sayıda üreticinin bulunduğu ve piyasaya girme ya da çıkma yönünde hiçbir engelin olmadığı bir olgudur. Genelde, bir ürün dalında sınırlı sayıda üretici bulunur. Çeşitli nedenlerle de, herkes her istediği piyasaya kolaylıkla giremez. Dolayısıyla, **gerçek hayatta tam rekabet şartlarına ulaşılmaya çalışılsa da, başarmak istenen sonuç oligopolistik** (sınırlı sayıda üreticinin olması) **ya-pıda rekabet şartlarını iyileştirmektir**.

Son yıllarda rekabet şartlarını olumsuz etkileyen unsurlardan en önemlisi **teknolojik gelişmelerdir**. Yeni bir buluş mucidi piyasada tekel konumuna sokmaktadır. Lisans ve patent gibi yaratıcılığı koruyan devlet müdahaleleri piyasalarda, belli bir süre için de olsa, tekelleşmeyi kolaylaştırmaktadır.

O halde, “**patent**” uygulaması tüketicilerin yararına bir düzenleme midir? Sorunun yanıtı hem evet hem de hayırdır. Evet, çünkü **patent yoluyla buluşlar korunmasa yeni buluşlar yapmanın ekonomik faydası kalmayacaktır**. Teknolojik gelişme yavaşlayacaktır. Hayır, çünkü, yeni buluşlar tekel yarattığından, **tüketici yeni teknolojilere yüksek fiyatlar ödemek durumunda kalmaktadırlar**.

Amerika’da **Microsoft** firmasının piyasaya sürdüğü **Windows** isimli bilgisayar işletim sistemi teknolojik gelişmelerin yarattığı tekel durumuna en iyi örneklerden biridir. **Windows** işletim sistemi aynı zamanda **Microsoft Excel** ve **Word** gibi yazılımlarla beraber gelmektedir. Ama, **Excel** ve **Word**’ün yaptıklarını yapabilen başka firmaların ürettiği yazılımlar da vardır. **Windows alan Microsoft’un ürünlerini bedava aldıklarından, diğer üreticilerin piyasaya sunduğu diğer yazılımlar Microsoft’un ürünlerinin yanında rekabet dışı kalmaktadırlar**.

GRİ ALANLAR

Bu şartlarda yazılım endüstrisinde rekabet nasıl artırılacaktır? Konuya hukuk açısından bakıldığında, Microsoft’un rekabeti engelleyici bir tavır yok denebilir. Çünkü, birden fazla mal bir pakette satılmaktadır. Bu her üreticinin hakkı olmalıdır.

İktisadi açıdan bakıldığında, **Microsoft, Windows** ürünü içinde verdiği tüm malların fiyatlarını tek bir fiyata indirgemıştır. Excel ve Word ayrı satılsa, Windows’un tek başına fiyatı ucuzlayacaktır. Word ve Excel’in rakibi firmaların olması nedeniyle bu ürünler de ucuzlayacaktır. Sonuçta, **tüketiciler ihtiyaç duydukları yazılımları tek tek alsalar toplamda daha az harcama yapmak zorunda kalabileceklerdir**.

Bir başka açıdan da bakıldığında, ürünler ayrıştırıldığında, Windows işletim sisteminin fiyatı şimdikinden daha yüksek olabilir. Tüketici daha büyük zararlarla da karşılaşabilir.

Sorun oldukça tekniktir. **Sorunun kökeninde teknolojik gelişmelerin yarattığı alışılmamış durumlar vardır**. Henüz ne hukuk ne de ekonomi bu soruna tüm tarafların kabul edebileceği tatminkar bir cevap bulamamıştır. Cevap bulunduğu anda, teknolojik gelişmeler yeni gri alanlar yaratmaktadır.

EKONOMİDE ZOR KONULAR (5)

18 Ocak 2004

REKABET şartlarının tüketicilerin çıkarlarına hizmet etmesini sağlayabilmek için rekabetin nasıl olması gerektiği konusunda da iyi bir fikir sahibi olmak gerekiyor.

Çünkü, birçok durumda, **rekabet ticaret kurallarının etkisiyle farklı anlamlara gelebiliyor.**

Örneğin, Türkiye’de **Tekel** firması geçmişte sigara üretiminde tekel durumundaydı. Sigara ithali yasaktı. Dolayısıyla, **Tekel firması iç piyasada tekel olmaktan dolayı yüksek fiyat uygulayabilme lüksü vardı.** Ama, aynı Tekel firması yurt dışına Türk sigaraları ihraç etmek istediğinde, diğer ülkelerde üretilen yabancı sigara firmalarıyla rekabet etmek durumundaydı.

Dolayısıyla, **iç piyasada bir tekel olarak çalışan Tekel firması dış piyasalarda rekabetçi bir konumda bulunuyordu.** Yani, iç ve dış piyasalarda farklı fiyatlar uygulama durumu vardı. Bu şartlarda, yerli sigaralar iç piyasada daha pahalı olurken, dış piyasalarda daha ucuz olabiliirdi. Fakat, Tekel firması Türkiye’de hiçbir zaman iktisadi kurallara göre çalışmadığından, ne içerde tekel fiyatı gördük ne de dışarıda rekabetçi fiyatlamayı görebildik.

İKİLİ FİYATLAMA

İç piyasada tekel, uluslararası piyasalarda rekabetçi firmaların varlığı, özellikle 1970’li yıllarda, Japonya’da çok belirgindi. Bu nedenle de, **Japonya malları Japonya’da çok pahalıyken, Japonya dışında çok ucuz bulunabiliyordu.** Bir ölçüde bu olgu bugün de doğrudur.

Rekabetin arttığı bölgelerde, rekabetin görece olarak az olduğu bölgelere göre, aynı malın fiyatının daha düşük olması bu olgudan kaynaklan-

maktadır. Bu olgu dış ticaret rejiminin kısıtlar getirdiği ortamlarda çok daha belirgin görünmektedir.

Dış ticaret rejimi rekabet şartlarını belirleyen en önemli unsurların başında gelmektedir. İthalatın serbest olduğu bir ülkede, standartlardan ya da teknolojiyen kaynaklanan sınırlamalar olmadığı sürece, bir firma küresel boyutta tekel değilse, iç piyasada tekelleşmeden söz etmek mümkün değildir.

Örneğin, iç piyasada otomobil üreten bir firma olabilir. Tanım gereği, bu firmaya piyasada tekel diyebiliriz. İktisadi anlamda bu tek firma piyasada bir tekel gibi hareket edemez. Çünkü, **otomobil ithalatı serbest olduğundan, tekel fiyatı uygulamaya kalkan bu firma dış rekabete yenik düşer.** Rekabet içeriden değil, dışarıdan gelmektedir.

Dış ticaret rejiminin serbest olması dünyadaki tüm otomobil firmalarının iç piyasada rekabetçi ortamı yaratması söz konusudur. İthalata çeşitli vergiler konarak dışarıdan gelen rekabeti çarpıtmak da içeride tekel yaratmaya neden olmaz ama rekabeti azaltır. **Gümrük vergilerinin neden olduğu en önemli olgu tüketicilerin soyulmasına izin vermektir.**

TİCARET REJİMİ

Rekabet şartlarını analiz ederken **uluslararası rekabet** şartları göz ardı edilemeyecek bir unsurdur. Bu gerçeği rekabeti sağlamakla ve kollamakla görevli kurumların iyi görmesi gerekmektedir. Amerika'da yaşanan U.S. Steel örneği hem hukukçulara hem de iktisatçılara çok şey öğretmiştir. Geçen yüzyılın başlarında, U.S. Steel firması iç piyasada tekel olarak ilan edilmişti. Aslında, bu firma içeride tekel gibi görünse de, ithalatın serbest bırakılmasıyla rekabetçi bir davranış içine girdi.

Önce tekelleri kırmaya kalkan Amerika şimdi şirket birleşmelerine alışı tutmaktadır. Çünkü, serbest dış ticaret rejimi büyüklerin rekabet edebileceği bir ortam yaratmaktadır.

Zaten, **rekabet şartlarının tüketicilerin çıkarları doğrultusunda oluşturulmasında en önemli silah firmaların boyutu değil, dış ticaretin serbestleştirilmesidir.**

EKONOMİDE ZOR KONULAR (7)

8 Şubat 2004

TÜKETİCİ çıkarlarının korunması ancak rekabet şartlarının olabildiğince iyi tesis edilmesiyle mümkündür. Bu teşhisi yapmak kolaydır. Ama, uygulamanın nasıl olacağına karar vermek o kadar kolay değildir.

Gelişmiş ülkelerde, 20. yüzyılın başlarından beri **tek el ve oligopollerle** çok kapsamlı mücadele yapıldı. 1980'lerin başında, özellikle Amerika'da, **AT&T** gibi büyük şirketler parçalandı. **Amaç, piyasada rekabetin artmasıyla tüketicilerin çıkarlarını korumaktı.**

Piyasalar bazında küreselleşmenin hızlanması işleri değiştirdi. Bilgi teknolojilerinin de yayılmasıyla, **artık güzel olan küçük değil, büyük oldu.** Yeniden, şirketler bazında, **“birleşme”** ve **“satın alma”** kavramlarıyla karşılaşmaya başladık. Ülke sınırları içinde değil, **uluslararası alanda tek el ve oligopoller yaratmanın faziletlerinden söz eder olduk.** Söz ederken de, şirket boyutlarının büyümesinin tüketicilere olan yararlarını vurgulamaya başladık.

Hangisi doğrudu? Şirketleri parçalamak mı, yoksa birleştirmek mi tüketicilerin yararındı? Rekabet aynı piyasada daha az şirketle mi, yoksa daha fazla şirketle mi daha iyi tesis edilebilir? Bu sorulara artık **Ekonomiye Giriş** kitapları yanıt veremiyor. Ekonomi yanında siyasi bilimler ve sosyoloji kitapları okumakta da yarar var.

REKABET KURUMLARI

Rekabetin sağlanması ve korunması için bir çok ülkede siyasi otoritelerden bağımsız rekabetin düzenlenmesinden ve denetlenmesinden sorumlu kuruluşlar kuruldu. Bu kurumlar özel sektör kuruluşları arasın-

daki rekabete ellerinden geldiğince dikkat ediyorlar. Ya devletten gelen rekabete? **Birçok ülkede devletin bozduğu rekabet şartlarına bu kurumlar sessiz kalıyorlar.** Türkiye’de de durum böyle.

Halbuki, **bir piyasada rekabetin sağlanmasına yönelik düzenlemelerin en önemli unsuru özel sektörü devletin bozduğu rekabet şartlarına karşı korumak olmalıdır.** Vergi toplayarak faaliyetlerini sürdüren devletin sahip olduğu şirketlerde “**sermaye**” diye bir sorun yoktur. Bu şirketlerin zarar etmeleri önemli değildir. Sermayeleri bittikçe devlet yenisini koyar. Özel sektör aynı şekilde davranabilir mi? Çoğu kez, piyasa şartlarını düzenleyen de devletin kendisidir.

Devletin sahip olduğu şirketler de bankacılık sektöründen kredi alırlar. Hatta, sahipleri devlet olduğu için aldıkları kredilerin faizleri rekabet ettikleri özel sermayeli şirketlerin aldıkları kredilere göre daha da ucuz olabilir. Ama, kredi geri ödenmediğinde, **devlet şirketleri bankalar tarafından haciz edilemezler.** Çünkü, onlar kamu hizmeti yapmaktadırlar.

Devletin sahip olduğu cep telefonu şirketi ürettiği hizmeti çok ucuza satabilir. Çünkü, sermayesi devletten gelmektedir. Özel şirketler devlet şirketi kadar hizmetlerini ucuza satamamaktan dolayı piyasa payı kaybedebilirler. Bu olay kimsenin umurunda değildir. Piyasa payının rekabet şartları içinde artırılması gerektiği hiç kimsenin aklına gelmez. **Rekabet malın maliyetinin altında satılması anlamına gelmez.** Rekabet mutlaka ucuzluk da değildir.

REKABET HUKUKU

Böyle durumlarda rekabet hukuku ne yapar? Hiçbir şey! Çünkü, bizde olduğu gibi, bir çok ülkede de, rekabet hukuku, devleti özel sektörün rekabetinden korumayı amaçlarından biri yapmıştır. Halbuki, **rekabet hukukunun amaçlarından en önemlilerinden biri özel sektörü devletin rekabetinden korumak olmalıdır.**

Bu konuda da ekonomi kitapları çok yardımcı olamaz. Siyasi bilimler kitapları çok daha faydalı bilgiler içerirler.

DÜZENLEYİCİ KURUMLARIN İTİBARI (1)

2 Mart 2004

SİYASETTEN bağımsız denetleyici ve düzenleyici kurumların varlığı Türkiye için çok yeni bir olgudur.

Dolayısıyla, bu kurumları eleştirirken de, överken de henüz **emekleme çağında** oldukları akıldan çıkarılmamalıdır.

Kendilerinden bu aşamada ne mucizevi nitelikte çok şey beklemeliyiz ne de yetki ve sorumluluklarını eksiksiz yerine getirmelerini engelleyebilecek gelişmelere sessiz kalmalıyız. **Toplum olarak bu kurumlara her açıdan sahip çıkmalıyız.**

Toplum olarak bu kurumların arkasında dururken, bağımsız düzenleyici kurumların kendileri de, bir kurum olarak gelişmelerini çabuk tamamlamak için yoğun bir çaba içinde olmalıdırlar. Her şeyden önce, **bağımsız kurumlar önce düzenledikleri sektörün üyelerinden, sonra da toplumun büyük bir kesiminden itibar görmelidirler.**

ZORLAMA

İtibar kolay kazanılan bir olgu değildir. Ama, çok çabuk kaybedilebilen bir özelliktir. Bağımsız düzenleyici kurumların toplumdan ve sektörlerinden itibar görmeleri, konulara ve sorunlara **doğru zamanlarda doğru yaklaşımlar** göstermeleriyle gerçekleşecektir.

İtibarın birinci aşaması, sıfatlarındaki “**bağımsız**” kelimesinin tam anlamıyla uygulamada gösterilmesiyle gerçekleşecektir. Yani, **bağımsız kurumların gündemi hiçbir zaman siyasetin gündemi ile bir paralellik göstermemelidir.** Bu kurumların aldıkları kararlar toplumda günlük siyasetin bir uzantısı olarak algılanmamalıdır.

Birinci aşamada, kurumların siyasi gündemden kopması ancak karar üretme mekanizması içindeki idari kadronun siyasi değil, sektörün **ehliyetlerinden şüphe etmediği** teknik kişilerden oluşmasıyla sağlanabilecek bir olgudur. En azından, kurumların idari kadroları söylev ve icraatıyla bu izlenimi topluma vermek zorundadırlar.

İkinci aşamada, **bağımsız düzenleyici kurumlar denetlemek ve düzenlemekle sorumlu oldukları sektörle çok yakın işbirliği içinde olmak zorundadırlar**. Bu kurumların yürürlüğe koydukları kuralların “**uygulanabilirliği**” ve “**verimliliği**” sektörce genelde kabul görmeli, daha da önemlisi sahiplenilmelidir. Aksi takdirde, düzenleme işlevi “**ben söylerim, sen de yaparsın**” zorlamasına dönüşür ve bu kurumların itibarı aşınmaya başlar.

AĞABEY ROLÜ

Üçüncü aşamada, bu kurumlar sorumlu oldukları sektörlerde “**ağabey**” **rolü oynamak durumundadırlar**. Sektörün işlevsel açıdan toplum tarafından her açıdan itibar görmesi, bu kurumların da itibarını artırıcı bir etkidir. Bir anlamda, **bağımsız düzenleyici kurumlar sektörle genel kamuoyu arasında bir tampon görevini görmek zorundadırlar**. Bir sektörün üyelerinin toplum tarafından itibarsız olması, o sektörü düzenleyici durumundaki kurumun da itibarsız olduğu anlamına gelir.

“**Ağabey**” rolü yalnızca sektörün çeşitli platformlarda koruyucusu ve savunucusu anlamında düşünülmemelidir. Bu rol aynı zamanda **sektörün entelektüel liderliği** anlamına da gelmektedir. Yani, **bağımsız denetleyici ve düzenleyici kurumlar sektörlerinde eğitici, yol gösterici, engellerin aşılmasında yardımcı ve sevecen olmak durumundadırlar**.

Gerektiğinde, ağabey döver de. Ama, ağabeyin dövebileceği bilirse de, ağabeye duyulan saygı daima onun diğer özelliklerinden gelir. O, diğer özellikler sektörde hissedilmezse, **ağabey, ağabey saygısını görmez**. Sektörde düzenleme ve denetleme işlevi topal kalır.

Devam edeceğim.

DÜZENLEYİCİ KURUMLARIN İTİBARI (2)

3 Mart 2004

DÜZENLEYİCİ kurumlar çok doğru bir yaklaşımla gelirlerini sorumlu oldukları sektörün üyelerinden elde ederler. Bazı sektörlerde, gelirler belli kurallar içinde tespit edilen “aidat” benzeri bir yolla toplanır.

Bazı sektörlerde ise, kurumların gelirleri yürürlükteki kurallara uymayan üyelere yasalar çerçevesinde verilen **parasal cezalardan** oluşur.

Gelirlerini hangi kalıp içinde alırlarsa alsınlar, **düzenleyici kurumlar düzenlemekle yükümlü oldukları sektörlerde en açık ifadeyle mali bir yük olmaktadır**. Yaratılan mali yük bu kurumların toplumsal bir işlev görmeleri nedeniyle haklı görülmelidir.

Düzenleyici kurumlar, sorumlu oldukları sektörde yarattıkları mali yükü haklı gösterecek bir çaba içinde olmak zorundadırlar. “**Ben kralım**” anlayışıyla, sektörle bu çeşit kurumların arasında yapıcı bir işbirliğinin kurulabilmesinin olanağı yoktur.

Her şeyden önce, düzenleyici kurumlar gördükleri işlevi en etkin ve en ucuz şekilde gerçekleştirdiklerine önce gelirlerini elde ettikleri sektörleri, sonra da tüm toplumu ikna etmek durumundadırlar. Kısacası, **denetleyici ve düzenleyici kurumlar aldıkları paraları hak ettiklerini ispatlamak zorundadırlar**.

ÖNCELİKLER

Aldıkları paraları iyi kullandıkları yolunda çeşitli kesimleri inandırmaları dış denetim yoluyla ancak belli bir yere kadar olabilir. Asıl ikna yolu, yaptıklarıyla aldıkları paraları hak etmeleridir. Yani, **bu kurumların aldıkları paralar, mutlaka para şeklinde olmasa da, en azından en-**

telektüel bir formda sektöre geri dönmelidir. Çünkü yazımda söz edilen “**sektörün entelektüel liderliğini yapmak**” işlevi bu açıdan da önemlidir.

Örneğin, **Rekabet Kurumu** çeşitli sektörlerdeki firmalara çeşitli cezalar vermektedir. Neden ceza verdiklerini doğal olarak açıklamaktadırlar. Acaba, benzer cezaları bir daha vermek durumunda kalmamak için çeşitli sektörleri “**rekabet**” konusunda eğitmekte midirler? Rekabet Kurumu’nun amacı, rekabeti bozucu davranışlar içinde bulunan şirketleri **cezalandırmak** mıdır, yoksa ceza vermek durumunda kalmamak için şirketleri **eğitmek** midir? Öncelik nerededir? Amaç ne olmalıdır?

Asıl amaç ikincisi olmalıdır. Birincisi son çaredir. Bunu yapabilmesi için **Rekabet Kurulu’nun çeşitli konularda ilgili çevrelerce bilinen ve tartışılabilen bir görüşünün olması gerekmektedir.** “Rekabet” gibi çok da açık olmayan bir kavrama dayanarak verilen yargıların dayanakları önceden bilinmelidir. Türkiye için doğru olmayabilir, ama bilinmediğinde, konu mali kaynak yaratma işlevine dönüşür.

Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu (RTÜK) sektördeki şirketleri nasıl eğitmektedir? Çeşitli konularda şirketlere uyguladığı yaptırımları dayandırdıkları ilkeler tüm sektörce bilinen gerçekler midir? **Bu kurum sektörün ağabeyi midir, yoksa dayakçısı mıdır?**

NASIL BAĞIMSIZLIK?

Bunları örnek olarak veriyorum. Aksi takdirde, bu kurumları bu aşamada eleştirmek gibi bir amacım yok. Bu çeşit örnekler **Enerji Kurumu** için de, **BDDK** için de, **SPK** için de, diğer düzenleyici kurumlar için de verilebilir.

Burada söylenmek istenen, **düzenleyici kurumların bağımsız görüşlerinin olması ve bu görüşleri sorumlu oldukları sektör şirketleriyle paylaşımları gereğidir.** Aksi takdirde, bu kurumlar da yöneticilerinin değişmesiyle görüş ve davranış değiştiren kurumlara dönüşürler. O takdirde de, kendilerini niteleyen “**bağımsız**” sıfatını hak etmekten uzaklaşırlar. **Sahip olmaları gereken itibarları ya yok olur ya da aşınır.**

EKONOMİDE ZOR KONULAR (12)

14 Mart 2004

SİGARA üzerindeki vergilerin artmasıyla sigara fiyatlarının artacağı beklendi. Halbuki, vergi artışının sigaranın satış fiyatının artmasına neden olması içinde yaşanan rekabetçi ortamda birkaç açıdan çok olası değildi.

Sigarada son fiyat ayarlaması dolar kurunun 1 milyon 700 bin lira olduğu dönemde yapılmıştı. Dolar kurunun 1 milyon 300 bin lira düzeyine düşmesiyle, sigara üreticileri bir anlamda “**havadan kâr**” elde ediyorlardı. Bu ortamda fiyatlarını düşürmediler. **Piyasa payı** kavgasına girmediler. Bu, kendi bilecekleri bir işti.

REKABETÇİ TEPKİ

Verginin artmasıyla sigara üreticileri elde ettikleri “havadan kâr” olgusundan feragat etmeyi daha uygun bulabilirler. Fiyatlarını artırmayabilirler. Bu şekilde, fiyatlarını artırarak **piyasa paylarını kaybetme riskine** girmeyebilirler.

Bir başka açıdan, artan her vergi iktisadi kurallar gereği satıcı ile alıcı arasında paylaşılır. Vergi, alıcı ile satıcı arasında paylaşılırken, piyasa daralır. Yani, **artan verginin tümü rekabet şartları içinde bire bir fiyatlara yansımayaabilir.**

Diğer yandan, rekabetçi şartları çok fazla göz önüne almayan **Tekel** artan vergiyle sigara fiyatını artırmak zorunda olabilir. Tekel’in sigara fiyatlarını artırıp diğer sigara üreticilerinin fiyatlarını artırmaması **Tekel’in piyasa payının bir kısmını kaybetmesi** anlamına gelebilir. Yani, diğer üreticilerin tepki vermemesiyle Tekel zor durumda kalabilir.

REKABET KURUMU

Tekel'in sahibi devlet, bir yandan özelleştirilecek olan Tekel'in sigara piyasasında payının düşmemesine çalışırken, diğer yandan sigara fiyatlarının artmasıyla **daha fazla vergi tahsilatı** yapmaya heveslenmiştir. Bu hevesle, sigara üreticilerinin üzerine baskı yaparak sigara fiyatlarının arttırmalarını istemiştir. Bunda bir ölçüde başarılı da olmuştur.

Devletin yaptığı, teorik ve pratik rekabet kurallarına aykırıdır. Bu yaklaşıma müdahale edebilecek tek kuruluş **Rekabet Kurumu**'dur. Rekabet Kurumu gerektiğinde devletin yaptığı yanlışları da durdurabilmesini temin için hükümetlerden bağımsız olacak şekilde teşkilatlandırılmıştır. Ama, devletin taraf olduğu birçok alanda olduğu gibi, **Rekabet Kurumu yasasının kendine verdiği bağımsızlık statüsüyle çelişen bir tutum sergilemiştir.**

Devletin sigara üreticilerinin fiyatlarını artırmaları yönünde yaptığı baskıya ses çıkarmadığı gibi, Rekabet Kurumu, **“devletin koyduğu vergi ile rekabetin bir ilişkisi yoktur, dolayısıyla bizi ilgilendirmez”** gibi bir demec vererek kendini gülünç bir duruma sokmuştur.

Konu, vergilerin artırılması değil, vergiler arttıktan sonra sigara üreticilerinin fiyatlarını serbestçe tespit edememesi olgusudur. Rekabet Kurumu böyle bir uygulamayı görmezden gelemez. Çünkü, rekabet denen olgu yalnız özel sektöre uygulanan bir ilke olamaz. Olmamalıdır. Olduğunda, özel sektörün de rekabetçi olması beklenemez.

Sigara konusunda yaşanan olay bağımsız düzenleyici kurumları kağıt üzerinde kurmanın aslında bir anlamı olmadığını, önemli olanın uygulama olduğunu bizlere bir kez daha göstermiştir. **Yapısal reformlar uygulandıkları zaman bir işe yararlar.** Kağıt üzerinde kaldıklarında, göz boyamadan öteye gidemezler. Daha da vahimi, iktisadi anlamda, **devlet terörüne** çanak açarlar.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (1)

16 Mayıs 2004

REKABET kavramı çok ilginçtir. Ne anlama geldiği kişiden kişiye çok değişebilir. İktisadi açıdan, rekabet, hiçbir dış müdahale olmadan herhangi bir piyasada alıcıların ve satıcıların kendi iradeleri doğrultusunda serbestçe işlem yapabilmeleri olarak tanımlanabilir.

Rekabeti bozucu dış etkenler devlet tarafından yaratıldığı gibi, doğal olarak teknoloji tarafından da oluşabilir. Örneğin, üretim arttıkça (**ölçek ekonomisi**) devamlı bir biçimde **ortalama maliyetlerin** düşürülebildiği bir teknolojide üretim doğal olarak tekelleşme (bir çeşit **doğal tekeller**) eğilimine girecektir. Rekabet ortamı bozulacaktır.

DURUMA GÖRE

Görünüşe bakılacak olursa, **kapitalist toplumlarda herkes rekabet taraftarıdır**. Gerçek ise pek o kadar açık değildir. Aslında, rekabet, çoğu kez alıcılar tarafından arzulanan, piyasadaki satıcılar tarafından ise çok fazla benimsenmeyen bir kavramdır.

Rekabeti bozucu şartların aleyhe çalıştığı durumlarda üreticiler rekabet şartlarından şikayet ederler. Dış etkenler rekabeti bozsa dahi, üreticilerin lehine çalıştığında, rekabetten şikayet eden üretici bulamazsınız. Bir anlamda, **uygulamada, rekabet kavramı çıkarlar yönünde hizmet veren değişken bir niteliğe bürünmüştür**.

Bir örnek verelim. Sabit kur rejiminde, ithalatın sınırlandırılması yoluyla iç piyasada üretim yapıp ucuz girdiler sağlayarak üretimini destekleyen bir şirket neden rekabet şartlarının yokluğundan şikayet etsin ki? **Rekabet olsa, ithalat serbest olacak**. Kendisi o mali içerde üretmeyecek. Üretse, satamayacak. Bu durumdan şikayet edecek olanlar ucuz

dövizle aynı malı ithal edebilecek başka şirketlerle **malın tüketicileri** olacaktır.

İthalatın kısılması ya da yasaklanması sayesinde üretim yapan bir şirket **ithalatın serbest bırakılmasından** ve **sabit döviz kuru** politikasından vazgeçilmesinden neden memnun olsun? Ama, aynı şirket işçilerinin sendikalaşması yoluyla piyasa fiyatı üzerinde ücret tespitini rekabeti bozan bir ortam olarak nitelendirecektir.

Kısacası, **rekabet iktisadi çıkarlara hizmet ettiği sürece savunulan bir kavramdır.**

Dolayısıyla, rekabetin ne olduğu oturulan koltuğa göre farklı algılanmaktadır. Bu nedenle de, **kamu otoritesi**, rekabetin ne olduğunu tanımlayıp rekabet şartlarını bozan ve rekabeti engelleyen evrensel boyutlardaki olgu ve davranışları denetleyen bir tutum almak zorundadır. Ortada inkar edilemeyecek bir **kamu sorumluluğu** vardır. Konuya hakem gerekmektedir.

Kamu otoritesi böyle bir tutum ya da rol almaya ehil midir? Bu konuda da çeşitli sorunlar vardır. Çünkü, kamu otoritesi rekabetin taraflarından biridir.

Kamu sektörü ya **iktisadi faaliyetin bir parçası olarak rekabeti bozabilmekte** ya da **getirdiği kurallarla rekabetçi şartları ortadan kaldırmaktadır.** Böyle durumlarda, kamu otoritesinin oluşan rekabetten uzaklaştırıcı şartları tarafsız bir biçimde değerlendirmesi beklenmemelidir.

Kamu otoritesi doğal olarak kendinin taraf olmadığı alanlarda rekabet şartlarını oluşturucu ve düzenleyici rolünü görel olarak daha iyi oynamaktadır. Yani, teorik bazda, **kamu sektörünün taraf olmadığı sektörlerdeki rekabetçi ortamı denetlemek kamu otoritesi tarafından hem daha kolay hem de daha bilimsel olmaktadır.** Uygulama ise çok farklı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gelecek pazar günü devam edeceğim.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (2)

23 Mayıs 2004

Rekabeti engelleyen etkenlerin kaynakları dört grupta toplanabilir: devletin düzenlemeleri, teknolojiden gelen doğal engeller, piyasadaki firmaların anlaşmaları ve bir ya da birden fazla firmanın piyasadaki diğer firmaları fiyat dışı politikalarla piyasa dışına itmeye çalışması.

Saptaması görece olarak kolay, fakat engellemesi o denli kolay olmayan rekabeti engelleyici etkenlerin başında **firmaların fiyat dışı politikalarla birbirlerini engelleyici faaliyetleri** gelir. Bu konuda kamu otoritesi de fazla bir şey yapamaz. Bu durum yalnızca Türkiye’de değil, dünyanın her yerinde benzerlikler gösterir.

FİYAT DIŞI ENGEL

Dikkat edilirse, bazı lokantalar yalnızca bir markanın içeceğini satarlardı. Rakip firmanın ürettiği içecekleri müşterilerine sunmazlar. Bu davranışın nedeni içecek firmasının o lokantaya yalnızca kendi içeceklerini satması için bir takım çıkarlar sağlamasından kaynaklanır.

Örneğin, bazı içecek firmaları lokantaya toplu bir para verir. Lokantanın duvarlarına kendi reklamlarını astırır. Belli dönemler için **satış hedefleri koyarak lokantanın yalnız kendi içeceklerini satmasını ister.**

Dağıtımda bakkal türü yapılanmanın yaygın olduğu ülkelerde bazı mallar temel mallardır. Örneğin, **Türkiye’de kibrit bakkalların en temel mallarından biridir.** Kibrit satarken yanında belli bir marka sucuğun, belli bir marka ampulün ya da sütün satılması mecbur kılınabilir. **Bakkal yalnızca kendine söylenen markaları satmak durumunda kalabilir.** Karşılığında bedava buzdolabı ya da reklam panosu alabilir.

Bütün bunlar rekabeti engelleyici faaliyetlerdir. Çünkü, **fiyat dışında farklı çıkarlar sağlayarak rakiplerin fiyat ve kalite yoluyla rekabet etmeleri engellenmektedir.** Tam rekabet şartlarının oluşturulabilmesi için bu çeşit engeller ortadan kaldırılmalıdır.

Reklamlarda rakip firmanın ürettiği malları kötölemek yerine kendi ürettiği malı tanıtmak bir ilke haline gelmiştir. **Negatif reklamlar da rekabeti engelleyici etkenlerdendir.**

Bazı ülkelerde ispatlanabilecek gerçekler kullanılarak rakip firmaların isimleri reklamlarda kullanılabilir. Örneğin, X marka çamaşır tozunun Y marka çamaşır tozundan daha fazla aktif temizleme maddesi içerdiği reklamlarda konu edilebilmektedir. Bu rekabeti yaralayıcı bir davranış mıdır?

Tüketiciyi bilgilendirmek üzere yayınlanan bazı dergiler belli bir ürün dalında rekabet içindeki malları değerlendirmektedir. Örneğin, X marka otomobil çarpmalara en dayanıklı, Y marka otomobil de en dayanıksız olarak ilan edilebilmektedir. Bu yolla rekabet engellenmekte midir?

KOLAY DEĞİL

Bu konulardaki görüşler çok farklıdır. Bir açıdan, ürünler hakkında objektif kriterlere göre değerlendirilerek azami bilgi verilmektedir. Bu rekabeti artıran bir etkidir. Rekabetin kalite üzerindeki olumlu etkisini artırıcı bir rol oynar. Diğer taraftan, üzerine vazife olmadan bir firmanın malını kötölemek (değerlendirme objektif dahi olsa) başkalarına zarar vermektir. **Fiyat ve kalite arasındaki bağı koparma riski yarattığından, rekabeti bozucu bir işlev görür.**

Görüldüğü gibi, rekabet, anlaması da, uygulaması da kolay olan bir alan değildir. Böyle olunca, rekabetin önünü açmak da zor bir süreç olmaktadır.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (3)

30 Mayıs 2004

EKONOMİNİN temeli hukuktur. Hukukun doğru olmadığı ya da işlemediği yerde ekonomik ilişkiler de kaosa sürüklenir.

Hukuk sistemi özel mülkiyetin hem yaratıcısı hem de koruyucusudur. Hukuk olmadan ekonomi olmaz.

Ekonomik ilişkilerde rekabet de hukuk sistemi tarafından oluşturulur ve kollanır. Dolayısıyla, **rekabet hukuku bir ülkedeki rekabetin derecesini ve derinliğini saptar.** Rekabeti yoğunlaştıran tarafsız bir rekabet hukuku yaratamadığımız sürece ekonomide **'rekabet'** olgusundan da söz edemeyiz.

HUKUK VE EKONOMİ

Hukuk denince akıllara ilk gelen meslek grupları hakimler ve avukatlardır. Rekabetten anlayan hakim ve avukatlarımızın olması rekabetin tesisi ve korunması açısından elbette önemlidir. Ama, en az o denli önemli bir başka konu, hukuk sistemimizin içinde, hangi faaliyetin rekabetçi, hangi faaliyetin rekabet dışı olduğunu analiz edebilecek, karar verme konumunda olmayıp **analiz yapabilme bilgeliğinde insanların olmasıdır.**

Bu çeşit insanlar hem hukuku çok iyi bilmelidirler hem de iktisat teorisini. Bir anlamda, **rekabet konularıyla ilişkili insanların hem hukukçu hem de iktisatçı olması gerekmektedir.** Yalnızca hukuk bilmek yetmemektedir. Yalnızca iktisatçı olmak sorunlara çözüm getirmemektedir.

Rekabet hukukunun geliştiği yıllarda belli başlı **Amerika Birleşik Devletleri** üniversiteleri böyle bir ihtiyacın olduğunu fark etmiş ve belli başlı üniversiteler **hukuk artı iktisat alanında çifte doktora program-**

ları oluşturmuşlardır. Amerika'da hukuk zaten lisans üstü bir eğitimidir. Dolayısıyla, böyle bir programa giren öğrenci hem hukuktan hem de iktisattan doktora almaktadırlar.

Hukuk ve iktisatta beraber doktora öğrenimi görmüş kişilerden hem iyi akademisyenler hem de uygulama alanında avukatlık ve hakimlik yapan kişiler yetişmiştir. Bu kişiler Amerika'da rekabet hukukunun gelişmesine çok önemli katkılar yapmışlardır.

Türkiye'de de bu çeşit eğitim almış sınırlı sayıda kişiler mevcuttur. Sayıları çok azdır. Giderek karmaşıklaşan ekonomik yapıda ihtiyaca cevap vermemektedir. **Rekabet hukukumuz çoğunlukla hukuk bilmeyen iktisatçılarla (benim gibi) iktisat bilmeyen hukukçular tarafından oluşturulmaya çalışılmaktadır.** Bu yaklaşım hem yetersiz hem de yanlıştır.

ÖNCÜLÜK GEREKİYOR

Üniversitelerimiz hem sayı bakımından hem de kalite bakımından giderek artmaktadır. Çeşitli temel dallarda lisans ve lisans üstü eğitimler vermektedirler. Görebildiğim kadarıyla, finans mühendisliği gibi uç dallarda eğitim vermek nedense daha çekici gelmekte, aslında piyasanın ihtiyacı olduğu 'hukuk artı iktisat' gibi alanlar boşlanmaktadır, önemsenmemektedir.

Finans mühendisliğine karşı değilim. Ama, Alan Greenspan'ın dediği gibi, 'Finansal buluşlar bankacılığın esasını değiştirmez. Bankacılığın esas ölçülebilirlik, kredibilite ve risk yönetimi olarak kalacaktır.' Finans mühendisliği dünyayı değiştirmeyecektir, ama hukuk ve iktisat bilen insanlarımız daha emekleme durumundaki rekabet hukukumuzu çok daha ileri götürebilecektir.

Bu çeşit eğitimin verilmesi için **Rekabet Kurumu**'nun da öncülük etmesi üniversitelerimizi yöreklendirecektir diye düşünüyorum.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (4)

6 Haziran 2004

REKABETİN önündeki en büyük engellerden biri aynı sektörde kamu ve özel sektör şirketlerinin beraberce bulunmalarıdır.

Özel sektörde, sermayesini yitiren şirketler yeni sermaye koymadıkça sektörden giderler. İflas ederler. Ama, kamu kuruluşlarında durum farklıdır. Çalışanlarının maaşlarını dahi ödeyemeyen kamu kuruluşları yaşamlarını sürdürebilirler. Çünkü, **arkalarında Hazine vardır**. Dipsizmiş gibi görünen kuyudan su çekilir.

Kamu kuruluşlarının zarar etmeleri neredeyse tercih edilir. Böyle şirketlerle aynı sektörde özel sermayeli şirketler nasıl rekabet edebilirler ki? **Rekabetin birinci şartı sektörde faaliyet gösteren tüm şirketlerin aynı iktisadi kurallar içinde çalışmalarıdır.**

BELEDİYE OTOBÜSLERİ

Kamu kurumları ürettikleri ve sattıkları malları dilediği gibi fiyatlandırabilir. Onlar 'kamu görevi' yapmaktadırlar. **Kamu görevi nedir?** Daha bu terimin ne demek olduğunu öğrenemedim. Halka satılan her şey ya da halka verilen her hizmet 'kamu görevi' kapsamına giriyormuş gibi bir izlenim ediniyorum. Böyle bir tanım olamaz.

Yıllarca **Sümerbank** iç çamaşırı ve gömlek üretti. Sümerbank bu faaliyetiyle kamu görevi mi ifa ediyordu? Hiçbir belediye otobüsüne trafik kurallarını çiğnediği için ceza kesildiğini gördünüz mü? Göremezsiniz. Çünkü, **belediye otobüsleri kamu görevi yapmaktadırlar.** Cezayı zaten otobüsün sürücüsü ödeyecektir. O da zaten ne kadar ücret alıyor ki? Kamu, kamuyu korumaktadır.

Özel halk otobüslerine hatalı hareket ettikleri için caza kesilmesi normaldir. Onlar da kamu görevi yapmaktadırlar, ama devlet değillerdir.

Belediye otobüsleri bayramlarda **bedava** yolcu taşıyabilirler. Halkımızın bayramlarda akrabalarını ve dostlarını ziyaret edebilmelerini çok görmemeliyiz! Ama, özel halk otobüsleri aynı şeyi yapamazlar. Çünkü, onların mazot parasını ve sürücülerinin ücretlerini birilerinin ödemesi gerekir. **Arkalarında Hazine yoktur.**

Uzun yıllardır **İstanbul'daki birçok belediye otobüsü (İETT) araç plakası diye bir şey kullanmamaktadır.** Plakanın konması gereken yere İETT araca kendi verdiği numarayı yazmaktadır. Plakası olmadığına göre, **büyük bir olasılıkla İETT motorlu taşıtlar vergisi de ödemektedir.** Neden ödesin ki? İETT bir kamu görevi ifa ediyor ve vatandaşları ucuz taşıması gerekiyor. Ucuz olması için de plaka takamaz, vergi ödeyemez.

Özel halk otobüsleri aynı şekilde davranabilirler mi? Hayır. Onlar özel sektördür. Devletin koyduğu kurallara uymak zorundadırlar. Ama, aynı sektörde İETT ile rekabet etmek durumundadırlar.

MALİYET

Devleti devlet yapan en önemli unsurlardan biri devletin tüm kişi ve kurumlara, kendi kurumları da dahil, eşit uzaklıkta durmasıdır. Devlet kendi kuruluşlarına rekabet içinde oldukları özel sektör şirketlerine göre daha yakın durduğunda, ne rekabetten söz edebiliriz ne de devletin görevini tam olarak yaptığını iddia edebiliriz.

Yazılı ya da yerleşik uygulamadaki kurallar **özel sektörü devletten korumak yerine, devleti özel sektörden korumak** mantığı ile hazırlanıp uygulandığında, rekabet ortadan kalkar. Uzun dönemde yük yine vergi verenlerin sırtına biner. Çünkü, ekonomide her şeyin bir maliyeti vardır.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (5)

13 Haziran 2004

REKABETİN artması mutlaka makro ekonomik düzeyde verimliliğin artması anlamına gelmez. Ama, mikro düzeyde, doğal ya da teknolojik engeller olmadığı takdirde, verimlilik artışı rekabetin artmasıyla paraleldir. Bu nedenle, rekabet, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur.

Verimlilik artışı kıt kaynakların mal ve hizmet üretiminde en iyi şekilde kullanıldığına yaklaşıldığı anlamına gelmektedir. Zaten, **ekonomi denilen bilimin aslı da kıt kaynakların en verimli şekilde tahsisidir**. Verimlilik arttıkça, sınırlı kaynaklarla daha fazla üretim yapmak mümkün olmaktadır. Ülkenin üretim potansiyeli artmaktadır.

BÜTÜNLEŞME

Sektör ya da firma düzeyinde, rekabetin artmasıyla karların azamiye çıkarılması arasında ters bir ilişki mevcut olabilir. Dolayısıyla, karlarını azamiye çıkarmaya çalışan bir firma ya da bir sektördeki birkaç firma rekabetten uzaklaşarak (birlikte hareket ederek) amaçlarına ulaşmak isteyebilirler. **Firma ya da sektör düzeyinde rekabetten uzaklaşarak amaçlanana ulaşmak, tüm ekonomi düzeyinde ülkenin kıt kaynaklarının daha az verimli kullanılması anlamına gelir**.

Kamu otoritesinin rekabet şartlarını oluşturmak ve korumak görevi de bu aşamada devreye girer. Bireyler için iyi olan toplum için iyi olmadığından, kamu otoritesi toplumun çıkarlarını korumak adına devreye girer. Devreye girerken de çok dikkatli olmak zorundadır.

Gerçek hayatta tam rekabet diye bir şey yoktur. Tam rekabet iktisat kitaplarında okutulan bir kavramdır. **Kamu otoritesinin amacı sektör**

ve firmaları tam rekabete yaklaştırmaktır. Yaklaştırırken de, sektörün özelliklerini iyi analiz etmek ve bilmek zorundadır. Aksi taktirde, kaş yapmaya çalışırken göz çıkarmak çok kolay olabilir.

İktisat biliminin zor konularından biri **yatay** ve **dikey** (entegrasyon) **bütünleşmedir.** Son üründe piyasa payında hakim olmaya çalışmayı **yatay bütünleşme**, üretim aşamalarının aynı firma tarafından yapılma-ya çalışılmasına da **dikey bütünleşme** diye tanımlayalım.

Yatay bütünleşme sürecindeki bir firma ya da birkaç firma üretim aşamasında çok rahat bir biçimde **tek alıcı** (ya da çok az alıcı) durumuna gelebilir. Yani, **hem satış aşamasında tekel özellikleri gösterebilir hem de girdilerini alım aşamasında tekel (monopsony) özellikleri gösterebilir.** Çok çeşitli nedenlerle bu durumla karşılaşılabilir.

Kamu otoritesi bu iki farklı duruma da aynı hassasiyetle yaklaşmak durumundadır.

DIŞ TİCARET REJİMİ

Dış ticaret kısıtlarının yaygın olduğu ekonomilerde hem satış aşamasında hem de alım aşamasında tekelleşme çok daha fazla görülen bir olgudur. Dış ticaretin serbestleşmesiyle, rekabet doğal olarak artmaktadır. Dış ticaretin serbestleşmesi rekabetin artmasına dışsal bir katkı getirir.

Satış aşamasında tekel olanlar diğer ülkelerde aynı malı üretenlerle rekabet etmek durumunda kalmaktadırlar. Alım aşamasında tekelleşme ise dış ticaretin serbestleşmesiyle kırılabilir. İç piyasada birlikte hareket etme olanağı ortadan kalkmaktadır.

O halde, **rekabet şartlarını oluştırmaya çalışan kamu otoritesinin bir ülkede uygulanan dış ticaret rejimi konusunda bir fikri olması gerekir.** Ama, dış ticaret rejimini de oluştıran bir başka kamu otoritesidir. İki farklı kamu otoritesi bir anlamda amaçları açısından bir biriyle çelişkilere düşebilmektedir.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (6)

20 Haziran 2004

REKABETE muhalefet nasıl anlaşılacaktır? Bir piyasada az sayıda ya da tek bir firmanın olması rekabete aykırı bir durum mudur?

Geçen haftalarda söz edildiği gibi, **dış ticaret serbest olduğu süreçte**, piyasadaki üretici ya da satıcı sayısının azlığı rekabeti azaltan bir etken olmayabilir. **Yurt dışındaki üretici ve satıcılarla rekabet etmek zorunda kaldığından, yurt içindeki az sayıdaki ya da tek bir firma da rekabetçi olmak zorundadır.** En büyük rekabet uluslararası rekabettir.

PİYASANIN KAYMAĞI

Aynı malın farklı firmalarca aynı fiyattan satılması rekabetin engellendiği anlamına mı gelir? İki rakip firma anlaşıp mallarını aynı fiyattan satıp rekabeti mutlaka önleme gayreti içinde midirler? Bu soruların hiçbirinin yanıtı kesinlikle **'evet'** değildir.

Yeni bir teknoloji üretip tek başına ürettiği mala istediği fiyatı biçen bir firma rekabete aykırı hareket ediyor diye suçlanabilir mi? Yine daha önce söz edildiği gibi, **fikri mülkiyet haklarının** korunması çerçevesinde, bu firmaya zaten belli bir süre tekel olma hakkı tanınmıştır. Yenilikleri ve ilerlemeyi teşvik adına rekabetten uzaklaşılmasına bir süre izin verilmiştir.

Teknolojik üstünlüğü korunan bir firma çoğu kez malını en yüksek fiyattan piyasaya çıkarır. Toplumun belli bir kesimine (yüksek fiyat-taki potansiyel müşteri) ürününü sattıktan sonra aynı fikrin bir başka çeşidini piyasaya sürer. Bir önceki mal ucuzlar, yeni mal eskisinin fiyatına, hatta daha pahalı olarak piyasaya girer.

Her yeni mal önce pahalı malı alabilecek gruba hitap eder. Üretici bu yolla piyasanın kaymağını yemek istemektedir. Daha sonra daha geniş kitlelere ulaşabilmek için malın fiyatı tedricen düşer. Aynı malı pahalı alanlar ucuz alanlara göre malı daha fazla kullanmışlardır. Beklese-lerdi, malı daha ucuza alabileceklerdi.

Bilgisayar, televizyon, telefon piyasaları bu çeşit piyasalardır. Kısa dönemde bu çeşit ürünleri üretenler pahalıyı alabilecek dar kesimlere hitap ettikten sonra, fiyat düşüşleri yoluyla potansiyel müşteri kitlesini artırırlar (piyasanın kaymağını yemek). **Uzun dönemde ise, teknolojik gelişmeyle maliyetler de düştüğü için fiyatlar ucuzlar.**

Örneğin, ilk hesap makineleri piyasaya çıktığında, toplama-çıkarma yapan makineler 100 dolara kadar satılıyordu. Onlar 25-50 dolara düşüp logaritma ve istatistiksel hesaplar yapan makineler 100 dolara satılmaya başlandı. **Piyasanın kaymağını yediler.** Teknoloji sayesinde bu çeşit makineleri üretmek o denli ucuza üretilmeye başlandı ki, toplama-çıkarma yapan makineleri artık kredi kartı boyutunda hediye veriyorlar.

ZAMAN GEREKİR

Otuz yıl önce üniversitelerimizde yüz binlerce dolara alınmış kart okutarak çalışan bilgisayarların bellekleri bugün bin dolara alınan **diz üstü bilgisayarlardan** daha güçsüzdü. Teknoloji ilerledi. Fiyat düştü. **Piyasanın kaymağı bitti, yine fiyat düştü.**

Bu gözlemlerimizin hiçbiri bu piyasalarda izin verilenin dışında rekabet dışı hareketlerin ötesinde bir şeyler yapıldığı izlenimini vermiyor. **O günlerde, o hesap makinelerini üretenlere piyasanın kaymağının yenmesine izin verilmeseydi, bugün bizler gelişmiş bilgisayarları dizimizin üzerinde koyup dünyanın dört bir tarafı ile istediğimiz gibi bilgi alış-verişi yapamayacaktık, konuşamayacaktık.**

O halde, rekabet denen kavramın bir de zaman boyutu vardır. Bazen rekabetin oluşması zaman ister. Acele davranıldığında, hiçbir zaman rekabet şartları oluşturulamaz.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (7)

18 Temmuz 2004

KORUMACILIK rekabeti öldürür. Piyasadaki firmaların aralarında anlaşarak hareket edip çok sayıda firmanın az sayıda firmaymış gibi davranmaları da rekabeti öldürür.

Rekabet, çok sayıdaki firmaların ya da bireylerin birbirlerinden bağımsız fiyatlama ve üretim/satış kararların aldığı ortamda yeşerir. Küresel ya da yerel boyutta, **firmaların ya da bireylerin bazılarının diğerlerine göre kayıldığı mevzuatın yürürlükte olmadığı ortamda** oluşur ve gelişir.

Rekabetten uzaklaşmak verimlilikten ve ekonomik olmaktan uzaklaşmaktır. Toplumun bir bölümünün diğerlerini ekonomik anlamda sömürmesidir. Rekabetin olmaması ya da **eksik rekabet kıt kaynakların ekonomik olmayan bir şekilde tahsis edilmesine yol açan bir olgudur.**

MALİ SEKTÖR

Rekabet yalnızca mal ve hizmet piyasalarında geçerli değildir. İş gücü piyasasında da rekabet, verimliliği artıran bir unsurdur. **Para piyasalarındaki** rekabet de kıt mali kaynakların (tasarrufların) ekonomik bir biçimde tahsis edilmesine yol açar.

Herhangi bir piyasanın tek başına rekabetçi olması arzulanan verimliliğe ve kaynakların ekonomik bir biçimde tahsis edildiği anlamına gelmez. Tüm piyasaların rekabetçi olmasıyla tüm ekonomi rekabetçi olabilir.

Rekabetçi olmayan piyasalar etkileşimde buldukları diğer sektörleri de rekabetçi olmaktan uzaklaştırırlar. Örneğin, **rekabetçi olmayan pa-**

ra piyasası mal ve hizmet sektörlerini de rekabetçi olmaktan uzaklaştırır. Kayırma söz konusu olur. Bazı mal ve hizmet piyasalarında gereksiz yatırımlar yapılırken, iktisadi yararı çok daha fazla olan alanlara yatırım yapılamaz.

Sonuçta, tüm ekonomi kaybeder. **Kamu bankalarının** varlığı bu konuda her ülkede en iyi örnektir. **Kamu bankalarının varlığı finans sektöründe rekabeti sakatlayan en büyük etkenlerden biridir.**

İşgücü piyasası rekabetçi olan bir ekonomide mal ve hizmet piyasaları rekabetçi değilse, mal ve hizmet piyasalarının rekabetçi olmamaları rekabetçi olan işgücü piyasasında emeğin sömürülmesi anlamına gelir.

Sanayileşme sürecindeki tüm ülkelerde işçi sendikalarının oluşmasının arkasındaki en büyük nedenlerden biri budur. Madem ki, mal ve hizmet sektörleri rekabetçi değildirler, o halde işçi sendikaları yoluyla işgücü piyasasının da rekabetçi olmaktan uzaklaşması hedeflenmiştir. Yani, **herkesi en kötude buluşturma amaçlanmıştır.** Çünkü, kısa dönemde en kolay erişilecek amaç bu olmuştur.

Doğru olan, işgücü piyasasını rekabetçi olmaktan çıkarmak değil, mal ve hizmet piyasalarını rekabetçi hale getirmektir. **Kısa dönemli çıkarlar için uzun dönemli iktisadi yararlar feda edilmiştir.** Şimdi, süreci tersine çalıştırmak mümkün olmamaktadır. Aksine, rekabetçi olmayan işgücü piyasasına karşı mal ve hizmet piyasaları da rekabetçi olmaktan daha da uzaklaşmanın yollarını arar hale gelmişlerdir.

Kısacası, **tek başına sektörlerin değil, tüm ekonominin rekabetçi olması hedeflenmelidir.** Aksi takdirde, kısa dönemli çıkarlar uğruna rekabetçi olmaktan uzak olan piyasaların etkisiyle, tüm ekonomi daha fazla rekabetçi değil, çok daha az rekabetçi bir ortama sürüklenecektir.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (8)

25 Temmuz 2004

REKABETİN dinamiği piyasanın tüm birimlerini en iyiye doğru çeker.

Bu dinamik dışsal etkilerle değiştirildiğinde, değişimin derecesine göre, piyasanın birimleri **ortalamada,** hatta **en kötüde buluşmaya başlarlar.** Rekabetten uzaklaşmanın getirdiği verimsizliğin temeli de budur.

Fiyat mekanizmasının çalışmasını bir biçimde engellemek (ister firmaların kendi aralarında anlaşmaları yoluyla olsun, ister devlet tarafından neden olunsun) piyasayı iyi de değil, kötüde buluşturma çabasıdır. Kötüde buluşmaktan fayda ummaktır. Mikro faydalar sağlamak için makro zararlar yüklenmektedir. Bunun temelinde ayrımcılık vardır.

Bazı kültürler herkesi kötüde buluşturmayı tercih ederler. Bu nedenle de, o kültürlerde rekabetin derinleşmesi çoğu zaman mümkün olmaz ya da gereksiz uzun zaman alır. Bazı kültürler ise iyiyi kovalamayı tercih ederler. Rekabet, o kültürlerin doğasında vardır. Bir anlamda ve en geniş anlamda, **rekabet anlayışının önemli bir kültür boyutu da vardır.**

KÜLTÜR

Çok genel bir sınır çizersek, Doğu toplumları Batı toplumlarına göre daha az rekabetçidir. İstisnaları olmakla birlikte, Doğu toplumlarında rekabetten fazla hoşlanılmaz. **Rekabet, üstünün zayıfı ezmesi olarak görülür.**

Yine istisnası olmakla birlikte, **Batı toplumları rekabeti zayıfın güçlendirilmesinin bir yolu olarak görür.** Hatta, **Weber** gibi yazarlar Batı toplumlarındaki rekabetçi ruhun din kaynaklı olduğunu dahi iddia

etmişlerdir. Protestanların daha rekabetçi, Katoliklerin ise daha az rekabetçi olduklarını dile getirmişlerdir.

Kültürün bir parçası olarak din de mutlaka toplumların rekabete bakış açılarını şekillendirmektedir. Ama, yirminci yüzyılın sonlarında rekabete bakış açısını şekillendiren çok daha önemli bir etken ortaya çıkmıştır: **Küreselleşme**.

Rekabetten kaçış küreselleşmenin hızlanmasıyla beraber olanaksız hale gelmiştir. Kendi iç pazarında firmalarının tekelleşmesini özendirip uluslararası piyasalarda rekabetçi olan **Japonya** dahi iç pazarda rekabetin yoğunlaşması için kapılarını dış dünyaya açmak zorunda kalmıştır. **Ülkelerarası ticarete fiyat ve fiyat dışı engellerin kaldırılması gündeme gelmiştir**.

KÜRESELLEŞME

Küresel bazda en rekabetçi, buna karşılık da rekabetin engellendiği en büyük sektörlerden biri tekstil sektörüdür. Yüzyıllarca tekstil sektörü iç pazarlarda korunmaya çalışılmıştır. Ama, piyasa dinamiklerinin önüne geçilememiştir. **Tekstil Batı'dan Doğu'ya kaymıştır.** Kaymaya da devam etmektedir.

Gelecek yılın başından itibaren tekstil sektöründe **Dünya Ticaret Örgütü** üyesi ülkelerde kotaların kalkmasıyla tekstil sektörünün coğrafi dağılımı daha da hızlı değişecekmiş gibi görünmektedir.

Tekstil üretiminin rekabetçi Batı'dan rekabetten hoşlanmayan kültürüyle Doğu'ya daha hızlı kayması beklenmektedir. Uluslararası platformda rekabeti yoğunlaştıran etken kültür olmaktan çıkıp küreselleşme olmuştur. Yine de, **rekabetin şekillenmesinde kültürün etkisi yok oldu denemez.**

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (9)

1 Ağustos 2004

REKABET kavramının iyi tanımlanması gereken alanlardan biri emek piyasasındaki rekabettir. Emek piyasasının yasal zeminde düzenlenmesi tüm ülkelerde 'eşitlik,' 'adalet' ve 'ayırıcılık' kavramları arasında sıkışıp kalmıştır.

Yasa yapıcılar 'eşit işe eşit ücret' diyerek işin içinden çıkmışlardır. Ücreti belirleyen en önemli etkenlerden biri olan 'verimlilik' kavramı yasal zeminde her zaman ikinci plana atılmıştır. Ücret düzeyine 'adalet' açısından, ücret çeşitliliğine 'eşitlik' açısından yaklaşılmaktadır. Özellikle, uygulama bu yönde olmaktadır.

EŞİTLİK

Emek piyasası çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Meslekler arası rekabet söz konusudur. Mesleklerin kendi içinde rekabet yaşanır. Aynı meslek dalında kalite farkları vardır. Geçmiş deneyimler önemlidir. Deneyimin kalitesi belki daha da önemlidir.

Bu karmaşık yapıda 'eşit işe eşit ücret' dendiğinde, emek piyasası rekabetten uzaklaşmaktadır. Emek piyasasında rekabetten yasal olarak uzaklaştırılmasının bahanesi olarak hep mal ve hizmet piyasalarının emek kullanma yönünde ayırıcılık yaptığı gösterilir. **Bilinen en yaygın ayırıcılık kadın ve erkek çalışanlar arasındadır.**

Birçok ülkede yapılan birçok bilimsel çalışma aynı iş kolunda kadınların erkeklere göre daha az ücret aldığını göstermektedir. Buradan yola çıkarak birçok ülke bu çeşit ayırıcılığı önlemek için iş yasalarına 'eşit işe eşit ücret' ilkesini getirmişlerdir.

'Eşit işe eşit ücret' ilkesi verimliliği göz ardı ettiğinden, emek piyasası yalnızca rekabetten uzaklaşmıyor, aynı zamanda verimlilik artışı da köstekleniyor. Kaliteyi yükseltmek yerine '**ortalamada buluşma**' ilkesi benimsenmiş oluyor. Bazen ayrımcılığı daha da fazla körüklüyor.

Emek piyasası konusunda yapılan birçok çalışma çalışanların eğitiminin, geçmiş iş deneyimlerinin, üretkenliklerinin ücretlerin tespitinde önemli parametreler olduğunu göstermiştir. Bunların arasında da, biraz da ölçülmesi görece olarak daha kolay olduğundan, **eğitimin ve eğitim kalitesinin önemi daha öne çıkmaktadır**. Yani, insan sermayesi (human capital) önemlidir.

EĞİTİM

Emek piyasasında rekabette öne çıkabilmek için eğitim ve eğitim kalitesi önemlidir. Eğitim işgücünün kalitesini tespit etmektedir. İşveren, verdiği ücrete karşılık daha kaliteli işgücü talep etmektedir. O halde, özellikle yeni iş bulma aşamasında, kişilerin aldığı eğitimin düzeyi ve kalitesi kişiyi rekabette öne çıkarmaktadır.

İş bulamayanlar ya da emek piyasasından kendini çekmişler arasında yapılan çalışmalar eğitim düzeyinin ve kalitesinin önemini göstermektedir. **Eğitim, önce kişinin istihdam edilebilirliğini ve istihdam yerini tespit etmektedir.** Daha sonra, istihdam edildikten sonra, verimlilik yanında, rekabet içinde ücret ve diğer açılardan kişinin görece konumunu yönlendirmektedir.

İşgücü piyasası ve buna bağlı olarak **işsizlik irdelenirken konuya mikro açıdan bakmanın çok daha yönlendirici olduğunu kabul etmek zorundayız.** Daha fazla üretim yapılırsa, daha fazla istihdam olur görüşü her zaman doğru değildir. Emek piyasasında rekabetin sonuçlarını iyi değerlendiremezsek, istihdam konusunu da doğru olarak irdememiz mümkün olmaz.

Ne kadar engellenmeye çalışılırsa çalışılsın, **istihdam rekabetin etkilediği en önemli ekonomik alanlardan biridir.**

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (10)

8 Ağustos 2004

Rekabet güdüsünü öldüren en önemli uygulamalardan biri rekabet içinde kazananın kazandırılmaması, kaybedenlerin ise kaybettirilmemesidir.

Genellikle, devlet ya da kural koyucu hedefi iyi belirlenmemiş ya da sonuçları iyi değerlendirilmemiş dürtülerle rekabetin sonuçlarını bu yolla değiştirebilmektedir.

Bu çeşit uygulamalar yalnızca **iktisadi faaliyetlerin düzenlenmesinde** değil, hayatın başka alanlarında da sıkça görülmektedir. Sonuçta, ya rekabet söz konusu olmamakta ya da yeni uygulamalar çerçevesindeki **rekabet tarafları olabileceğinden daha kötü bir noktada buluşurmaktadır.**

ÖRNEKLER

1980'lerin başında 1. Lig'de bir Ankara takımı yok diye Ankaragücü'nün merkezi bir kararla 1. Lig'e terfi ettirilmesi bu çeşit bir uygulamadır. Rekabetin sonucunda gerçekleşmesi gereken bir durum merkezi bir kararla Ankaragücü takımına hediye edilmiştir. Rekabette kaybeden kazandırılmıştır. Kazananlar kaybettirilmediğinden haksızlık yapılmadığı düşünülmüştür. Halbuki, **rekabet sonucunda kazananların ayrıcalıkları ellerinden alınmıştır.** Yarışta birinci gelmenin anlamı kalmamıştır. Yani, kazananın görece üstünlüğünün önemi kalmamıştır.

Eğitim sistemimizde sıkça **af uygulamalarına** yer verilmesi de benzeri bir durumdur. Kimi öğrenciler ders yılı boyunca çalışarak sınıflarını geçerler. Kimi öğrenciler ise çıkarılan aflardan yararlanarak defalarca kurtarma sınavlarına girerler. Sonunda, onlar da sınıfı geçerler. Yine, **kay-**

beden kazandırılmıştır. Kazananların ayrıcalıkları ellerinden alınmıştır. Ders yılı boyunca çok çalışmanın gereği ortadan kalmıştır. Dolayısıyla, **eğitimdeki kalite, eğitim üretimindeki verimlilik olumsuz etkilenmiştir.** Çünkü, yeteri kadar baskı yapıldığında, yeni aflar çıkarılabilmektedir. **Kaybedenin kazandırılmamasının adına mağduriyet denmeye başlanmıştır.**

Gereğinde çeşitli maliyetler yüklenip vergisini zamanında ödeyenler vergi affından yararlananlara göre daha kötü duruma gelmektedirler. Hangi nedenlerle olursa olsun, **vergisini zamanında ödemeyenler devletin gelirlerinin artırılması bahanesiyle kaybetmişken kazanmış duruma sokulmaktadır.** Vergisini zamanında ödeyenler ise ilerideki yıllarda eskisi kadar titiz olmalarının gereksizliğini öğrenmektedirler. Bu şekilde, aslında devletin vergi gelirleri azalmaktadır. Gelirler azaldıkça, devlet bir başka vergi affı çıkarmaya mecbur kalmaktadır. Kaybedenin kazandırılması herkesin kaybetmesine neden olabilmektedir. Ama, **siyasi platformda mağduriyet önlenmiş gibi görünmektedir.**

AYIRIMCILIK

Rekabetin gelişmesine katkıda bulunan oluşumlardan en önemlilerinden biri kendi dinamikleri içinde oluşan **rekabet şartlarının yarattığı sonuçlara saygı duymaktır.** Merkezi otorite ya da kural koyucu rekabetin sonuçlarına çeşitli nedenlerle saygı duymadığında, '**ayırıcılık**' başlar. **Ayırıcılık rekabetin tam aksi kutbudur.**

Ayırıcılık oyunun sonucunu baştan tespit etmek gibidir. Çocukların oynarken kendilerine göre oyunun kurallarını kazanacakları şekilde değiştirmeye çalışması ile çeşitli alanlarda **kaybedenin kazandırılması** ya da **kazananın kaybettirilmesi** arasında sonuçları açısından hiçbir fark yoktur.

Rekabetten uzaklaşıp ayırıcılık çizgisine yaklaşıldığında, genellikle **kamu çıkarı** bu geçişin nedeni olarak gösterilir. Halbuki, çoğu durumda, elde edilen sonuçlar, tüm kamunun çıkarına olmaktan ziyade, **ayırıcılık yapılan küçük bir kesimin çıkarına olur.** Tüm kamu toplu olarak bir maliyet öder.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (11)

15 Ağustos 2004

Eskiden yüksek okul mezunu eleman arayan neredeyse tüm işverenler aradıkları elemanlarda, kalitesi iyi diye bilinen üç-beş üniversiteden mezun olmaları şartını verdikleri ilanlarda açıkça belirtirlerdi.

İlk bakışta bu uygulama çok büyük haksızlık olarak görülürdü. O dönemlerde **'rekabet'** kavramı Türkiye'de çok iyi bilinmediğinden, konuya rekabet açısından değil, adalet açısından bakılırdı. Başka üniversitelerden mezun olanlara haksızlık yapıldığı düşünülürdü.

Şimdi durum değişti. Bu çeşit şartlar aramanın emek piyasasında rekabeti sakatladığı düşünülüyor. Artık, **işverenlerin verdiği eleman arama ilanlarında üniversite ismi verilmiyor.**

Müracaat bazında, tüm üniversitelerden mezun olanlar aranan eleman kriterlerini tutturabiliyorlar. En azından, görünürde böyle bir durum yaratılıyor. Eleme kapalı kapılar arkasında yapılıyor. Yine, **bilinen üç-beş üniversiteden mezun olmayanlar değerlendirmeye dahi alınmıyorlar.** Ama, bu şekilde emek piyasasında açıkça rekabetin engellenmediği düşünülüyor.

İYİ OKUL SİNYALİ

İşverenlerin eleman aramada yaptığı rekabete aykırı bir durum değildir. İstedikleri kalitedeki elemanı beş bin kişi arasından seçeceklerine beş yüz kişi arasından seçmek durumunda kalıyorlar. Ama, **beş bin kişiyi değerlendireceklerine beş yüz kişiyi değerlendirerek eleman seçme maliyetini düşürüyorlar.** Tüm üniversite mezunlarını değerlendirmeye almayarak çok iyi bir elemanı kaçırma olasılığının maliyetini eleman aramada yaptıkları maliyet tasarrufu ile karşılanmış oluyor.

Emek piyasasında rekabet bozulmuş gibi bir durum yaratılıyor. Bilinen üç-beş üniversite dışındaki üniversitelerden mezun olanlara şans verilmemiş oluyor. Bu mezunlara şans verilmediği doğrudur. Ama, **mezun olunan okul da emeğin kalitesini belirleyen tartışılmaz unsurlardan biridir**. İşverenler bu noktadan hareketle söz konusu uygulamayı yürütüyorlar. Yanlış yapma olasılığı her zaman vardır.

YANLIŞ SİNYAL

Örneğin, çok iyi bir üniversite olmadığı bilinen bir üniversiteden çok kaliteli bir mezun çıkabilir. Öğrenci kendi gayretleriyle en iyi üniversiteden mezun olmuş birisine göre çok daha iyi olmuş olabilir. Üniversite ismine göre seçim yapan bir işveren bu kişiyi kaçıracaktır. Bu olasılığı bilerek hareket etmektedir.

Böyle bir mezun belki daha düşük bir ücretle o kadar da iyi olmayan bir iş yerinde, tatminkar olmayan bir konumda çalışmaya başlayacaktır. Kendini yaptığı işte gösterdikçe şirketler arasında atlama yapacaktır. Belki, mezun olduğunda müracaatı dikkate dahi alınmayan bir şirketin en iyi yöneticilerinden biri olacaktır.

Burada, **çalışanın kaybı, kariyeri boyunca elde edeceği gelirin düşüklüğü ve iş tatmininin azlığıdır**. Ama, emek piyasasında rekabet bozulmuş değildir. Sorun, iş arayan adayın olası işverenlere gönderdiği **sinyalin** yanlışlığıdır.

Bu olayla mücadele iş ilanlarında üniversite adı vermeyi durdurmak değildir. İşverenlerin kararlarına karşılamak mümkün değildir. **Sorunun çözümü, üniversiteler arasındaki kaliteyi en iyide birbirine yaklaştırmaktır**. Özellikle üniversitelerin çoğunun devlet tarafından yönetildiği ülkemizde bu konu çok daha önemli olmaktadır.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (12)

22 Ağustos 2004

Emek piyasasında emeğini satmaya çalışanlar sahip oldukları beşeri sermayeleri (human capital) konusunda işverenlere sinyal gönderirler. Gönderilen sinyaller çalışan hakkında bilgi verir, işverene çalışana yüz yüze tanımadan tanıtır.

İyi bir okuldan mezun olanlar işverenlere iyi eğitim aldıkları konusunda bilgi gönderir. Kişinin okuldaki ders notları ortalaması işini ne kadar ciddiye aldığını, öğrenmesi gerekenlerin ne kadar öğrendiği konusunda bir işaret verir.

SİNYALİN NİTELİĞİ

Okul döneminde (staj) ya da okuldan mezun olduktan sonra kariyerine yönelik elde ettiği deneyimler çalışanın işverene sağlayacağı faydanın boyutları konusunda fikir verir. Çalışan hakkında yakın çalıştığı öğretmenlerinden ya da çalışma arkadaşlarından alınacak referanslar çalışan konusunda daha ayrıntılı bilgi edinilmesini sağlar. Çalışanın potansiyel verimliliği konusunda fikir verir.

Sonuçta, çalışanlar tarafından işverenlere gönderilen sinyaller işverenlerin kimi istihdam edeceği yönünde vereceği kararın temelini teşkil eder. İşverenler açısından, görel olarak daha olumlu sinyal gönderenlerin istihdam edilme olasılıkları daha fazladır.

Emek piyasasında görel olarak beğenilen sinyaller gönderebilenler diğerlerine göre daha tatmin edici işler bulabilirler. Alacakları ücret büyük bir olasılıkla diğerlerinden daha fazladır. Bir anlamda, olumlu sinyaller gönderebilenler emek piyasasında daha 'başarılı' olurlar. Gönderilen sinyallerin görel niteliği emek piyasasındaki rekabette kişileri ya öne çıkar ya da geride bırakır.

Bu açıdan bakıldığında, kişilerin okul çağında aldığı kararların ileride emek piyasasında gireceği rekabetteki görelî konumunu tespit ettiği kolayca anlaşılır.

Örneğin, **ilkokulda** başarılı olan bir öğrenci görelî olarak daha iyi bir liseye gidebilir. **Lise** eğitimini başarıyla tamamlayan bir öğrenci büyük bir olasılıkla daha iyi bir **üniversiteye** girebilme olanağına kavuşacaktır. Kısacası, öğrenimi boyunca başarılı olmuş kişilerin **ileride işverenlere göndereceği beşeri sermaye konusundaki sinyaller görelî olarak daha olumlu olacaktır.**

SİNYAL KALİTESİ

Genelde doğru olan bu yaklaşımın elbette ‘çok da doğru olmayan yanları’ vardır. Örneğin, okulun kendisi o denli iyi olduğu düşünülme de, böyle bir okuldan çok başarılı bir öğrenci mezun olmuş olabilir. İyi bilinen bir okulun mezunlarına göre çok daha fazla bilgi sahibi olmuş olabilir. Ama, **okulun adı nedeniyle, gönderilen sinyal gerçeği yansıtmamaktadır.** Bu kişi emek piyasasındaki rekabette hak ettiği yeri alamamaktadır.

Bir başka ifadeyle, **sinyalin kendisi kadar sinyalin kalitesi de önemli olmaktadır.** Bazen, sinyaller çok fazla **parazit** ihtiva edebilirler.

İnsanlar istemeden kalitesi çok iyi olmayan sinyaller gönderme durumunda kalabilirler. **Bu konuda farklı alandaki sinyalleri güçlendirmenin dışında yapacak fazla bir şey yoktur.** Örneğin, iyi olmayan bir okuldan mezun olmuş çok iyi bir öğrenci, yaptığı stajlarla, alacağı referanslarla, konusuna yönelik diğer faaliyetlerle **‘okul adı’** nedeniyle karşılaşacağı zorlukları aşmaya çalışacaktır.

Açık öğretim maalesef mezunları için bu çeşit bir olumsuz rekabet yaratmaktadır. Ama, sinyalin kalitesini artırmak mümkündür. Açık öğretimin kalitesinin artırılması ise burada okuyan öğrencilerin emek piyasasındaki işlerini kolaylaştıracaktır. Bir başka deyişle, **açık öğretim her girenin mezun olabileceği bir yer olarak sinyal göndermemelidir.** Bir standart geliştirilmelidir. Böyle bir standart oluşturulmadığında, gerçekten değerli öğrenciler zarar görmektedir.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (13)

29 Ağustos 2004

EKONOMİDE rekabeti sakatlayan unsurlardan biri de üretken olmayan faaliyetlerdir. Ekonomi yazınında maliyeti olup da üretime doğrudan katkı yapmayan faaliyetlere üretken olmayan faaliyetler denir. Rüşvet, üretken olmayan faaliyetlerin en önemlilerindedir.

Üretken olmayan faaliyetlerde zaten **kıt olan ekonomik kaynaklar** harcanır. Yani, belli bir maliyet yüklenilir. Ama, üstlenilen maliyetin sermaye ya da emek gibi üretime hiçbir katkısı yoktur. Dolayısıyla, **üretken olmayan faaliyetlerin olduğu ekonomilerde aynı kıt kaynaklarla daha az üretim yapılması söz konusudur.**

RÜŞVET-BAHŞIŞ

Neden üretken olmayan faaliyetler vardır? Genellikle, **düzenlemelerin çok kısıtlayıcı olduğu ve/veya yetkinin kısıtlı ellerde toplandığı** ortamlarda üretken olmayan faaliyetler de yeşerip gelişmeye başlar. **İşin aslı ayrımcılıktır.** Ayrımcılık bir maliyetle elde edilir. Yarışta kural dışı öne geçmenin maliyeti ödenir.

Otoritenin yürürlüğe koyduğu düzenlemelerin etrafından dolaşmak ya da düzenlemelere düpedüz muhalefet etmek, etmeye izin verilmesi, doğal olarak, aynı işi yapanlar arasında bir ayrımcılığa neden olur. **Genelden ayrılarak ekonomik çıkar elde etmenin mümkün olduğu durumlarda elde edilecek çıkarın bölüşülmesi söz konusu olacaktır.** Rüşvet bu aşamada devreye girecektir.

Bu çeşit rüşvet ilişkisi bir ekonomide mutlaka yürürlükteki düzenlemeler çerçevesindeki üretim potansiyelini azaltmaz. Çünkü, kurallar çerçevesinde üretim potansiyeli zaten daraltılmıştır. **Kurallara muhalefet**

yoluyla sağlanan ekonomik çıkarlar bir anlamda normal düzende elde edilemeyecek çıkarlardır. Bu olaya **rantın paylaşılması** denir.

Bir diğer rüşvet türü zaten yapılması gereken bir işin yetkinin sınırlı sayıdaki ellerde toplanması nedeniyle resmi olmayan bir biçimde ücret karşılığı yapılmasıdır. Doğu toplumları buna **rüşvet** değil, **bahşiş** derler. Burada ifade edilen bahşiş kavramı lokantada garsona bırakılan bahşişle karşılaştırılmamalıdır. **Bu çeşit bahşiş ekonomideki üretim potansiyelini zedeleyen üretken olmayan faaliyetlerin arasına girer.**

REKABETİN DÜŞMANI

İster rant bölüşme yoluyla olsun, ister yetkinin kullanılmasına yönelik resmi olmayan ücretlendirme yoluyla olsun, rüşvet rekabeti sakatlar. Rant bölüşme durumunda, kurallar çerçevesinde hareket ederek **rant yaratamayanlar, yaratanlara göre, mağdur duruma düşeceklerdir.**

Devlet arazisini işgal edip gecekondü yaptıktan sonra siyasi çıkarlarla affa uğrayanları bu şekilde sınıflandırabiliriz. Çünkü, devlet arazisini işgal etme cesaretini gösterememiş ama aynı ekonomik olanaklara sahip olanlar hala mülk sahibi olmamış olabilirler.

Gümrükten malını çekmek isteyen bir tüccar **bahşiş** vermediği için malını çekemeyip ek depo kirası vermeye mahkum olduğunda da rekabet zedelenmiş olmaktadır. Bahşişi verenler işlerini çok çabuk halledebilirken, bahşiş vermeyenlerin yüklendiği maliyet çok daha ağır olabilmektedir.

En geniş anlamda, **rüşvetin arkasında, belli bir otoritenin kişisel çıkarlar için kullanılması yatar.** Otoritenin amaçları dışında, kuralsızlığa göz yummak için kullanılması rekabetin en azılı düşmanlarından biridir.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (14)

5 Eylül 2004

REKABET, piyasadaki oyuncular açısından, kendi dışındaki şartların herkes için aynı olduğu ortamlarda geçerlidir. O nedenle, yarışmada şartların bazı oyuncuların lehlerine ya da aleyhlerine değişmesi rekabeti bozar.

Kurallar da, ortam da herkes için aynı olmalıdır. Ödüllendirme de, ceza da hem aynı olmalıdır hem de önceden bilinmelidir.

Bu gerçek iktisadi alanda olduğu gibi, hayatın diğer alanlarında da geçerlidir. **Dış şartların, oyunun kuralları dahil, tüm oyuncular için aynı olması rekabetin birinci kuralıdır.** İktisadi alanda bu kural genellikle devletin düzenlemeleriyle bozular. Birkaç büyük oyuncunun bir araya gelerek diğerleri aleyhine ortamlar yaratması da olasıdır.

Örneğin, devlet kendi yürürlüğe koyduğu düzenlemelerle kamu sermayeli şirketleri koruyabilir. **Rekabet şartları bozular. Eskiden bazı bankacılık düzenlemelerinden kamu bankaları muaf tutulurlardı.** Bu da bankacılık sektöründe rekabeti bozucu bir girişimdi. Son dönemlerde bu çeşit uygulamalara rastlamıyoruz.

SPOR

Sporda bazı oyuncuların doping alarak yarışmalara katılması rekabet şartlarına aykırı bir durumdur. **Performansın ilaç yoluyla artırılması gayreti doping almayan oyuncularla doping alan oyuncuların aynı şartlarda mücadele etmesi ilkesini bozar.** Çünkü, rekabet kişisel ve takım olarak gösterilen kabiliyet düzeyinde yapılmaktadır.

Son olimpiyat oyunlarında doping kontrolü diğer olimpiyat oyunlarına göre çok daha sıkı yapıldı. En azından, otoriteler durumun böyle oldu-

ğunu düşünüyorlar. Sonuçlar da bu görüşü kanıtlıyorlar ya da sonuçlar bu görüşle tutarlı. **Atina olimpiyat oyunları en az sayıda olimpiyat ve dünya rekorlarının kırıldığı olimpiyat oyunlarından biri oldu.**

Rekabet şartları eşitlendikçe, alışılmış rekorlar kırılmadı. Geçmişte bolca rekorlar kıran atletler en iyi derecelerinin çok daha altında performans gösterdiler. Geçmişte o denli başarılı olamayan atletler de bazı alanlarda öne çıkabilme olanağına kavuştular.

Sporda rekabet şartlarını eşitleme çabası bitmiş gibi görünmüyor. Anti-doping Komisyonu Başkanı'nın ifadesine göre, '**Atina olimpiyatları doping kontrollerinin en sıkı yapıldığı olimpiyat oyunları oldu. Ama, daha yakalayamadıkları birçok doping almış sporcular bu olimpiyatlarda yarıştılar.**' Belki de, bu olimpiyat oyunlarında iyi derece yapan atletler doping alıp da yakalanmayanlardı.

Anti-doping çabaları yoğunlaştıkça, doping çeşitleri de artıyor. Dolayısıyla **mücadele bitmeyen bir uğraşıya dönüşüyor.** Rekabet şartlarını bozmak mutlaka birilerinin işine yarıyor. Ama, oyunlardan beklenen kayboluyor. Gerçek kabiliyetleri bulmak mümkün olamıyor. Gerçek başarının ödüllendirilmesi mümkün olamıyor.

EKONOMİ

Aynı sporda olduğu gibi, ekonomide de, rekabet şartlarını iyileştirme yönünde gösterilecek çabaların sonu yoktur. Rekabeti engelleyen dış şartlar ortaya çıkarılıp temizlenirken, rekabeti bozacak yeni şartlar ve uygulamalar da gündeme gelmeye devam edecektir. **Amaç, bilinen kadarıyla, rekabet şartlarını en iyisiyle oluşturmak olmalıdır.**

Bu yönde gösterilecek çabalar sporda gerçek kabiliyetlerin ortaya çıkmasına neden olurken, ekonomide de toplumun genel refahının artmasına katkı yapacaklardır. Sporda en iyiyi bulmak ne kadar önemliyse, **ekonomide de, en iyisini, en verimlisini, en az maliyetlisini ve en kalitelisini bulmak o denli önemlidir.** Bunu da sağlayacak rekabetten başka bir şey değildir.

REKABET ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER (15)

12 Eylül 2004

Rekabeti şekillendiren önemli unsurlardan biri teknoloji ve teknolojinin gerektirdiği ölçek ekonomisidir denebilir.

Teknoloji, belli bir fiyat düzeyinde, üretimde **ortalama ve marjinal maliyet yapısını** belirler. Dolayısıyla, azami kar elde edilebilecek ölçek de bu yolla ortaya çıkmış olur.

Bir piyasada **ne kadar çok firma varsa rekabet o kadar fazladır** diye bir inanç vardır. Bu inanç genellikle üretim teknolojisini ve teknolojinin mecbur kıldığı ölçek ekonomisini ihmal eder. **Bazen, ölçek ekonomisi çok az firmanın bir piyasada hayatta kalmasına neden olabilir.** Bu sonuç, çok rahatlıkla rekabetin sonucu olabilir.

BÖL-BİRLEŞTİR

1970'li ve 1980'li yıllarda dünyada çeşitli piyasalarda **serbestleşme** (liberalizasyon) moda olmuştu. Serbestleşme, yalnızca çeşitli **düzenlemeleri gevşetmek** olarak değil, aynı zamanda, **piyasadaki firmaların küçülmesi ve sayılarının artması** olarak da algılandı. Uygulama bu bakış açısıyla şekillendi.

Gelişmiş ülkelerin bazılarında, **bir çok piyasada bir çok dev firmanın bölünmesi gündeme geldi.** Özellikle, **telekomünikasyon** alanında firmalar bölündü. Hava yolu taşımacılığında yeni firmalar piyasaya girdiler. Düzenlemeler gevşetildi. **Yeni firmaların piyasaya girmelerine hem izin verildi hem de teşvik edildi.**

Uluslararası rekabeti, teknolojiyi ve teknolojinin getirdiği ölçek ekonomisini ihmal eden bu uygulama çok başarılı oldu denemez. Düzenle-

melerin yumuşatılması ya da bazı durumlarda tamamen kaldırılması rekabeti elbette yoğunlaştırdı. Ama, **yoğunlaşan rekabetle teknolojinin mecbur kıldığı ölçek ekonomisi çok sayıda küçük firmaların olduğu bir piyasayı değil, az sayıda büyük firmaların olduğu bir piyasayı zorunlu kıldı.** Dev firmalardan üreyen ufak ölçekli firmalar zarar ettiler. Bazıları piyasadan silindi.

Bir anlamda, rekabet, piyasadaki firma sayısının azalmasının da ana nedeni oldu. 1990'lı ve 2000'li yıllar birleşme ve satın almaların yoğunlaştığı bir dönem oldu. **Küresel rekabet bir çok piyasada şirket sayısının azalmasına neden oldu.**

Bir ülkede bir telefon şirketi varken, çok daha fazla telefon şirketinin olması hedeflendi. Sonuçta, **birden fazla ülkede bir telefon şirketi ile yaşamak durumunda kalındı.** Gelinen nokta rekabet açısından bir başarı olarak dahi algılandı.

Aynı şekilde, küresel rekabetin yoğunlaşması ve iletişim teknolojisinin gelişmesiyle, **bankacılıkta da benzer bir eğilim belirdi.** Uluslararası rekabetin içindeki bankalar kendi ölçekleri içinde rekabetçi olmadıkça **birleşme ve satın almalar** yoluyla büyümek zorunda kaldılar. **Son yıllarda dünyanın en büyük bankaları sıralamasının çok sık değişmesinin nedenlerinden biri budur.**

Demir, çelik endüstrisinde ya da bilgisayar yazılımları konusunda rekabeti savunma adına firmaların büyümesini dikkatle izleyen rekabet otoriteleri **telekomünikasyon, hava taşımacılığı ve bankacılık** gibi alanlardaki görünürdeki **oligopolleşme** eğilimine seyirci kalmaktan başka bir şey yapamamaktadırlar. Çünkü, rekabetin kendisi ve teknoloji böyle bir yapıyı zorlamaktadır.

KORUMACILIK MI?

Bu konularda ileriye dönük tahminler yapmak çok zordur. Ama, **teknolojik ilerleme ve uluslararası rekabet şartları, bugün aklımıza dahi getirmedüğümüz sektörlerde oligopolleşme eğilimlerini hızlandırması hiç şaşırtıcı olmayacaktır.**

Sermaye yeterliliği ve maliyetleri asgaride tutabilme kaygıları ekonominin tüm sektörlerine sirayet edecektir. **Bu eğilime muhalefet etmek rekabeti koruma adına rekabeti bozucu olabilecektir.** Belki de, korumacılık eğilimleri yeniden yeşerecektir.

NASIL BİR REKABET KURUMU?

24 Ekim 2004

UZUN bir süre pazar günleri rekabet üzerine yazılar yazdım. Amacım, okuyucuları genel olarak rekabet konusunda aydınlatmak ve ülkemizde rekabet bilincinin oluşturulmasında küçük bir katkı yapmaktı.

Genel değerlendirmelerin yanında, ülkemizdeki rekabetin sağlanması konusundaki yapılaşmanın tartışılması da önemlidir.

Ekonominin çeşitli sektörlerinde rekabetin oluşması, korunması ve geliştirilmesi görevi Rekabet Kurumu adında hükümetlerden bağımsız bir kuruma verilmiştir. İhtiyaç duyduğumuzdan değil, Gümrük Birliği nedeniyle Avrupa Birliği'nin bizi zorlaması nedeniyle böyle bir kuruma sahip olduk.

Türkiye'de Rekabet Kurumu'nun oluşturulması Avrupa ve Amerika'daki örneklerden esinlenerek gerçekleştirilmiştir. Bir anlamda, Batı kültürlerinden esinlenilmiştir. Uygulamada elbette kültür farklılıklarından da kaynaklanan farklar vardır.

BİRÇOK ŞAPKA

Bir rekabet otoritesinin en önemli özelliği siyasetten bağımsız, teknik bir kurum olmasıdır. İşlev gördüğü alan gereği, hem hukuk, hem de iktisat bu kurumun dayandığı iki önemli disiplindir. Hukuki temeli olmayan iktisadi yaklaşımların bir anlamı olmayacağı gibi, iktisat kurallarına aykırı hukuk düzenlemelerinin de bir anlamı olmayacaktır.

Dolayısıyla, rekabet otoritelerinde çalışanların bir kısmı hukukçu bir kısmı iktisatçı olacaktır. Zamanla, kurum içindeki hukukçular iktisat öğrenecekler, iktisatçılar da hukuk öğreneceklerdir. Üniversiteleri-

miz bu iki disiplini bir arada veren lisans üstü programlar geliştirip okuttuklarında, ülkemizdeki rekabet bilinci üç-beş adım daha ileri gitmiş olacaktır.

Dünyadaki genel eğilime bakarsak, **rekabet otoriteleri**, alışılmışın tersine, kendi alanlarına giren konularda **hem yargıçtırlar, hem savcıdırlar, hem de polistirler**. Bu nedenle, konulara yaklaşımları ve bağlantısız olmaları çok büyük önem taşımaktadır.

Kendi iradeleriyle ya da bir şikayet üzerine **rekabet otoritesi en yüksek karar organı (Kurul) yoluyla piyasadaki bir olay ya da uygulamanın rekabet hukuku açısından incelemeye değer olup olmadığına karar verir**. Bu aşamada, otorite, gözlenen olgunun ya da yapılan şikayetin rekabet açısından ciddiyetine bakar. Yeterince kanıt bulunduğu anda, konunun incelemeye alınması kararlaştırılır. Bu aşamada, **rekabet otoritesinin çeşitli organları arasındaki ilişkiler** çok hassas bir noktaya gelmiştir.

İncelemeyi yapacak olanlar **Rekabet Kurumu**'ndaki çalışanlardır. **Kurum**'un en yüksek karar organı olan **Kurul**'dan aldıkları yetkiyle şirketlerde araştırma yapabilirler. Şirketin mahrem sayılabilecek dosyalarına ulaşabilirler. Yani, **polislik yaparlar**.

İnceleme sonuçlandığında, **Kurum çalışanları savcı rolüne soyunurlar, Kurul üyeleri yargıç durumundadırlar**. Konuyu ilgilendiren şirketler kendilerini avukatları yoluyla savunurlar. Aynı rekabet otoritesi içinde, **savcılar ve yargıçlar aynı çatının altındadırlar**. Hatta, yargıç durumdakiler en geniş anlamda bir çok açıdan savcı rolündekilerin amirleri durumundadırlar. Yani, ortada birçok şapka vardır. Şapkaların karıştırılması olasılığı çok fazladır.

HASSAS DENGE

Kısacası, hassas bir denge söz konusudur. **Yargıçların doğru ve adalet ilkesine sağdık kalarak bir karara varabilmeleri için incelenmiş konu karara bağlanana kadar yargıç konumundakiler görev ve sorumluluklarını birbirine karıştırmamaları gerekir**.

Bu yaklaşımın başında, Kurul üyelerinin konu hakkında kamuoyu ile

paylaşılmayan hiç kimseyle hiçbir ilişkiye, sohbeta, yazışmaya, kısacası iletişime girmemeli ilkesi gelir.

Tüm kültürler buna izin verirler mi diye sorulabilir. Örneğin, **bir Başbakan Rekabet Kurulu Başkanı'nı arayıp siyasi sonuçları olan ve Kurum tarafından incelenmekte olan bir konu hakkında bazı sorular sorsa, ne olur?**

Gelecek hafta devam edeceğim.

REKABET KURUMU NE YAPMALI?

31 Ekim 2004

BİR olayın ya da uygulamanın rekabet hukukuna ters düşüp düşmediğinin incelenmesinden sonraki aşama rekabet otoritesinin en yüksek karar organının konuyu bir karar bağlamasıdır. Bu aşamada, **Kurul üyeleri yargıç rolündedirler.**

Yargıç konumunda, **Kurul üyeleri kamuoyunun bilgisi dışında** (yani, konunun taraflarından gizli olarak) **hiçbir kişiyle görüşme ya da fikir alışverişi yapmamalıdır.** Yaptılsa, konuşulanlar bir tutanakla tüm tarafların bilgisine açık olmalıdır. Bu ilke, yargının açıklığı ilkesiyle de tam olarak tutarlıdır.

Örneğin, ülke çıkarlarını ilgilendiren bir konuda bir Başbakan'ın Rekabet Kurulu Başkanı'nı arayıp yargı süreci hakkında ya da Kurul'daki genel eğilimler konusunda bilgi almaya çalışması söz konusu ilkeye tersdir. **Kurul Başkanı Başbakan ile yaptığı görüşmenin tutanaklarını kamuoyuna açıklamakla sorumlu olmalıdır.** Böyle olduğunda, Başbakan böyle bir girişimde bulunup bulunmayacağı bir başka konudur.

Bütün bunları, Türkiye'de oluyor ya da olmuyor diye yazmıyorum. **Yargıç, savcı ve polis rollerinin tümünü oynamak durumunda olan bir Kurum'un çalışma ilkelerini vurgulamak için gündeme getiriyorum.**

ÇOK ŞAPKA

Çalışma ilkelerinin kamuoyuna tam olarak güven vermesi açısından rekabet otoritesinin **Başkan**'ına önemli bir görev düşmektedir. **Güven vermeyen ve saygınlığı olmayan bir rekabet otoritesinin kendinden bekleneni vermesi mümkün değildir.** Saygınlık ve güven, otoritenin en yüksek karar organının üyeleri ve başkanının davranışları ve yaklaşımlarıyla sağlanabilir.

Birçok bağımsız üst kurullarda olduğu gibi, **Rekabet Kurumu'nda da Başkan'ın ilginç bir konumu vardır**. Kurum'un Başkanı olarak, rekabet otoritesinde çalışanların amiridir. Yani, İdare'nin başıdır. Bu kapasitede, Başkan'ın önemli yetki ve sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklarından biri **kamuoyunun rekabet konusunda aydınlatılması ve toplumda rekabet bilincinin geliştirilmesidir**. Bu kapasitede Başkan'ın söylemleri Anayasa Başkanı'nın hukukun üstünlüğü konusunda yaptığı konuşmaya eşdeğerdir.

Başkan, aynı zamanda Kurul'un da Başkan'ıdır. Bu kapasitede, **yargıçların başıdır**. Karar verecekleri konular hakkında tarafların bilgisi dışında ya da taraflara kapalı hiçbir bilgiye sahip olmamalıdır. Bir anlamda, **kendini idari anlamda amiri olduğu Kurum'dan soyutlayabilmelidir**. Çünkü, yargıçlar kurulunun başı olarak bir anlamda yasamanın başı konumunda görev yapmaktadır. Kararları başka olaylara ışık tutacak niteliktedir.

Bir benzetme yaparsak, **Kurul'un Başkanı** duruma ya da konun geldiği aşamaya göre, **yargının, idarenin ve yasamanın başkanı** durumundadır. Bu açıdan çok nazik bir konumdadır.

GELENEK OLUŞTURMAK

Bu nazik konum henüz ne siyasi kadrolarda ne de kamuoyunda iyi anlaşılmiş değildir. Konunun anlaşılmaması yalnızca **Rekabet Kurumu'nda** değil, daha bir çok bağımsız denetleme ve düzenleme kurumunda da söz konusudur.

Bu kurumlar devlet idaresine daha çok yeni girdiler. **Hiçbirisi ihtiyaç duyduğumuz için bizlerin iradesiyle oluşmadı**. Çeşitli nedenlerle ve yollarla başkaları bizden bu kurumları oluşturmamızı istediler. Dolayısıyla, **kuruluşunda da, oluşumunda da, bu kurumlarda çalışacaklarının atamalarında da çok acemilik çektik**. Acemiliklerin bir kısmı hoş görülebilecek acemiliklerdi. Bir kısmı ise, siyasilerin **dümeni kaybetme endişelerinden** kaynaklandı.

Rekabet Kurumu ve bağımsız diğer kurumların kendilerinden beklenen işlevi yerine getirebilmeleri için **idarecilerinin çok daha fazla çaba harcaması gerekmektedir**. Geleneksel idareci tavrı içinde, önemli olan **atayanlara hoş görünmek değil, işin gereğinin öne çıkmasıdır**. Ancak bu şekilde, bu çeşit kurumlar içinde gelenekler oluşacaktır. **Hükümetlerin gündemi bu kurumların gündemi olmamalıdır**.

NASIL BİR REKABET OTORİTESİ?

07 Kasım 2004

REKABET, Türkiye için yeni bir kavramdır diyebiliriz.

Lafın gelişi, 'rekabet' kelimesini oldukça sık kullansak da, ne **rekabetin gerçekten ne demek olduğu** konusunda yerleşik bir görüşümüz var, ne de **rekabeti önleyen etkenleri nasıl ortadan kaldırabileceğimiz** konusunda iyi tasarlanmış bir stratejimiz var.

Avrupa Birliği'nin zorlamasıyla bir **rekabet otoritesi** oluşturduk. Ama, Rekabet Otoritesi'ni nasıl kullanacağımız konusunda çok fazla fikrimiz olduğunu sanmıyorum.

Rekabet Kurumu'na yönelik yapılabilecek çoğu eleştiriler ve öneriler belki zamansız olacaktır. Çünkü, **Kurum görelî olarak daha çok yenidir**. Kendi kültür ve geleneklerini oluşturmak için henüz yeterli zaman geçmemiştir.

Yine de, kurumlar yeni de olsalar, Kurum'un kültürünü ve geleneklerini şekillendirecek olan **ekonomik ve idari yapının iç dinamiklerdir**. İç dinamikleri doğru yönlendirmekle **Rekabet Kurumu** gibi yeni kurumların doğru temeller üzerinde olgunlaşması mümkün olabilecektir.

REKABET BİÇİMİ

Rekabet otoritesi olayları takip eden bir yapıda mı olmalıdır yoksa olayların üzerine giden (**pro-aktif**) bir kurum mu olmalıdır. Bir başka ifadeyle, **Rekabet otoritesi ihbarlar üzerine hareket eden bir savcı mı, yoksa kendi araştırmalarıyla rekabeti engelleyen etkenleri bulup çıkaran bir yapıda mı olmalıdır?**

Uygulamada mutlaka her ikisi de olacaktır. Ama, ihbarların yoğun bir biçimde öne geçtiği bir ortamda, Rekabet Otoritesi'nin işlevini yitirmesi de söz konusu olabilecektir. Her ihbarı ciddiye alan bir savcı bir süre sonra kendinden beklenen asıl işlevleri yerine getiremez olur. **Rekabet otoritesini olur olmaz ihbarlarla kilitlemek** Türkiye ekonomisinde rekabet şartlarının gözlenmesini sakatlayabilecek ciddi bir risktir.

Rekabet otoritesinin elde ettiği her türlü delil, delil midir? Yani, nasıl elde edildiğine bakılmaksızın, **rekabet otoritesinin elindeki dokümantasyona dayalı deliller ulaşılabilecek kararların en ciddi dayanakları olabilir mi?**

Örneğin, elinde arama izni olan polis gibi şirket bürolarını basıp çeşitli dokümanlara el koyma yoluyla toplanan deliller bugün için hukuki açıdan doğru gibi görünse de, doğru mudur? **İki şirket arasında fiyatların beraberce saptanması yolunda bir yazışma ele geçse, böyle bir delil iki şirketin piyasa fiyatlarını beraberce belirlediği anlamına mı gelecektir?**

Bu soruların yanıtlarını vermek o denli kolay değildir. Çoğu kez, bu konularda **sapla samanı karıştırmak çok kolay olmaktadır**. Piyasaların rekabetten uzaklaşıp uzaklaşmadığının tespiti, hiçbir zaman **yazılı delillerle değil**, yalnızca **katılımcıların piyasadaki hareketlerine** bakarak olmalıdır. Önemli olan, ekonomik dengenin yansıttığı rekabet biçimidir.

Yazılı delillerin içerikleri piyasa hareketleriyle uyuşsa da Rekabet Otoritesi'nin kararlarının en ciddi dayanağı olmamalıdır. Aksi takdirde, **rekabet otoritesinin kararlarının içeriği ekonomik yaklaşımdan uzaklaşıp polisiye yaklaşımlardan oluşacaktır.** Halbuki, **iktisadi içerikli konular ancak sağlıklı bir biçimde iktisadi kurallar içinde değerlendirilebilir.**

DEVLET DESTEĞİ

Rekabet otoritesi, bir ülkede rekabet hukukunu oluşturan en önemli, belki de tek kurumdur. Bu kurumun görüşlerine özel sektör olduğu kadar devlet de saygı duymak zorundadır. Bu çerçevede, **Av-**

rupa Birliği'nin üzerinde durduğu **zordaki şirketlere devlet desteği verilmesinin** rekabetin korunması adına şartlarını kim tespit edecektir? Rekabet otoritesi bu konuda devre dışı kalabilir mi? Konu (desteğin şartları), parayı veren devletin yöneticisi durumundaki **siyasi otoriteyi** mi yoksa rekabetin zedelenmemesini gözeten **rekabet otoritesi**ni mi daha çok ilgilendirir?

Bu çok önemli konuyu bir başka yazıda ele alacağım.

KAMUNUN REKABETİ BOZMASI NASIL ÖNLENECEK?

21 Kasım 2004

REKABET şartlarını zedeleyen en önemli unsurlardan biri, çoğu zaman iktisadi ilkelerle çalışmayan kamu kuruluşları ve siyasi kaygılarla alınan hükümet kararlarıdır. Devletin bu organları sırtını Hazine'ye dayamışlardır. Siyasi tercihlerin ekonomideki uygulayıcısıdır.

Genelde, ekonomik alandaki siyasi tercihler vergi gelirlerinin doğrudan harcanması yoluyla uygulamaya konur. **Zarar eden kamu kuruluşlarına devletin sermaye ya da başka yollarla devamlı para pompalaması konuyu büyük ölçüde bulandırır.** Çoğu zaman, rekabet şartları bu uygulamalarla bozulur.

SİYASİ TERCİHİN SINIRLANDIRILMASI

Devletin zorda olan şirketlere mali yardım yapması aslında doğaldır. Zararların geçici olduğu bilindiğinde, belli bir sermaye katkısıyla kuruluşun yeniden ayakları üzerinde durabileceği anlaşıldığında, devletin yardıma koşması kadar doğal bir şey olamaz.

Hatta, **kamu yararı olduğunun tespiti halinde, devletin zor duruma düşmüş özel şirketlere mali yardım yapması da düşünülebilir.** Geçmişte, birçok ülkede bu yönde çeşitli uygulamalar olmuştur.

Konu, devletin zora giren şirketlere yardım yapıp yapmaması değil, **yapılacak yardımın hangi hallerde, hangi şartlarda ve hangi ilkeler doğrultusunda** yapılacağıdır. Bir anlamda, siyasi tercihler kullanılırken, **siyasi tercih dışındaki alanlara da siyasi tercihin yaygınlaşmaması ödün verilmeyecek bir ilke olmak zorundadır.**

Modern toplumlarda enflasyon yaratmak siyasi bir tercih olmaktan çıkarılmıştır. Aynı şekilde, **rekabeti bozmak da siyasi tercih olmaktan çıkarılmaya çalışılmaktadır**. Dolayısıyla, devletin çeşitli yollarla zorda olan şirketlere yapacağı yardımın esası piyasada rekabetin bozulmaması ilkesine dayanmak zorundadır. Bunu sağlayacak tek kurum da, eğer varsa, ülkedeki **Rekabet Otoritesi**'dir.

Siyasi tercih, rekabet konusuna sığmadığında, siyasi tercihin sınırlandırılması iktisadi fayda açısından zorunludur. Zaten, modern toplumların çoğunda, siyasi otoriteden bağımsız rekabet otoritelerinin kurulmasının en önemli nedenlerinden biri de budur.

AB İLİŞKİLERİ

Bu çeşit yaklaşımlar bizler için yenidir. **Devletin ekonominin her alanında egemen olduğu ekonomilerde siyasi tercihlerin sınırlandırılması hem sancılı olmaktadır, hem de zaman almaktadır**. Rekabet eksikliğinden ekmek yiyen kesimlerin muhalefeti çok güçlü olmaktadır. Zaten rekabeti bozmaya yönelik olan siyasi tercih bu kesimlerden güç bulmaktadır.

Bizim gibi ekonomilerde, **kamu kuruluşları**, ya da genelde kaynak dağılımının planlamasından sorumlu **Devlet Planlama Teşkilatı** gibi kuruluşlar, siyasi tercihleri sınırlandıran değil, siyasi tercihleri uygulamaya koyan kuruluşlardır. Halbuki, **devletin yapacağı yardımların hangi ilkeler doğrultusunda yapılacağının tespiti siyasi tercihleri uygulayanlarca değil, siyasi tercihleri sınırlandırabilecek kuruluşlarca olmalıdır**.

Bu konu **Avrupa Topluluğu** ile olan ilişkilerimizde (müzakerelerde) küçümsenmeyecek bir alan olacaktır. Çünkü, ülke içinde bizler rekabet şartlarını bozduğumuzda, **Topluluk** içindeki rekabet şartlarının bozulması gündeme gelebilecektir. Doğaldır ki, **Brüksel bu çeşit konularda çok dikkatli olacaktır**.

Boşuna akıntıya kürek çekmenin artık anlamı kalmamıştır.

REKABETTE TARTIŞMA KONULARI

28 Kasım 2004

MUTLAK olarak dört dörtlük bir rekabet hukuku oluşturmak herhalde olanaksızdır. Ama, konuları tartışarak daha iyi bir rekabet hukukuna doğru ilerlemek mümkün olabilir.

Birçok önemli konuların yanında, rekabet hukukunun uygulanmasında iki konu ne çıkmaktadır:

1. Rekabet Otoritesi'nin aldığı kararlara **hukuki itirazların** ele alınması,
2. Rekabet Otoritesi'nin verdiği **parasal cezalar**.

Her iki konuda çok önemlidir. Çünkü, bu konularda sağlanacak uzlaşma rekabet kavramına da nasıl yaklaşıldığının bir göstergesi olacaktır.

İTİRAZLAR

Ülkemizde Rekabet Kurumu genellikle parasal cezalar vermektedir. Cezayı yiyen taraf ya da taraflar doğal olarak karara itiraz etmektedir. İtirazların sonuçlandırılması **st Mahkeme** tarafından yapılmaktadır.

Bu süreçte önümüze iki konu çıkmaktadır. Birincisi, **st Mahkeme'nin Rekabet Kurulu'nun verdiği kararı irdeleyecek bilgi birikimine sahip olup olmadığı** ile ilgilidir. Üst Mahkeme konuya salt **hukusal** ve prosedür açısından bakacaktır. Halbuki, onlar kadar önemli olan konunun bir diğer tarafı da **iktisadidir**.

Rekabet Kurulu'nun kararları elbette yargıya açık olmalıdır. Ama, **söz konusu yargı yalnızca hukusal unsurlara değil, konunun iktisadi boyutlarını da iyi değerlendirebilmelidir**. Dolayısıyla, rekabet konusunda **uzmanlaşmış bir st Mahkeme'nin** gerekliliği vardır. Aksi tak-

tirde, uygulamada, rekabet gibi, kökeninde iktisadi bir konu hukuksal boyutta tıkanıp kalacaktır.

Sürecin ikinci boyutu **Rekabet Kurulu'nun aldığı kararlara yapılan itirazların sonuçlandırılmasının uzun zaman almasıdır**. Üst mahkeme'nin karar vermesinin uzun bir süre alması rekabeti bozan unsurların uzun süre yaşamasına izin verdiği gibi, verilen cezaların da enflasyon ortamında anlamsız hale gelmesine neden olmaktadır. **Cezaların ödendikten sonra itirazların yapılması ilkesinin getirilmesi sevindiricidir**.

CEZALAR

Rekabet Otoritesi hangi iktisadi büyüklüğü baz alarak suçlu bulunduğu kesimlere parasal cezalar vermelidir? Uygulamada, genellikle **ciro** üzerinden cezalar kesilmektedir.

Parasal cezalardan elde edilmek istenen amaç **şirket idarecilerinin belli bir uygulamadan caydırılmasıdır**. İdare şirketin pay sahiplerinin kontrolündedir. O halde, **pay sahibi** cezalandırılmalıdır. Pay sahibinin cezalandırılması ise cezanın **kâr** üzerinden alınmasıyla mümkün olur.

Ciro üzerinden alınan cezalar da sonuçta şirketin kârını azaltma yoluyla pay sahibini ilgilendirmektedir. Ama, **kâra bakılmaksızın ciro üzerinden alınacak ceza şirketi batırabilir**. Kâr üzerinden alınacak cezalar ise şirketin yüzmesini engellemeyebilir.

Parasal cezalardan elde edilmek istenen amaç şirketleri batırmak olmadığına göre, öyle olsaydı şirkete kapatma cezası verilirdi, **Rekabet Otoritesi'nin vereceği parasal cezalar şirketlerin mali bünyelerini de dikkate almak zorundadır**. Bu açıdan, bir yıllık ya da birçok yılı kapsayan (örneğin, rekabetin sakatlandığı tespiti yapılan yıllarla sınırlı kalmak üzere) **kârlar üzerinden verilecek cezalar daha iktisadi görünmektedir**. Bu konuyu bir başka yazıda daha ayrıntılı irdelleyeceğim.

Bu konularda mutlak doğruyu bulmaz söz konusu olamaz. Her konunun mutlaka olumlu ve olumsuz tarafları olacaktır. Ama, daha doğruyu bulmak için tartışmaya devam etmeliyiz.

REKABETİ BOZMANIN SONUÇLARI

5 Aralık 2004

REKABETİ bozabilecek bin bir çeşit yol vardır. Bazen, rekabet bozursa dahi, hangi etkenlerin rekabeti bozduğu ya da engellediği anlaşılamayabilir. Piyasa dinamiklerinin çok iyi analiz edilmesi mutlaka gereklidir.

Hangi etkenlerle olursa olsun, **rekabeti bozmanın tek dürtüsü vardır:** belli bir zaman diliminde **kârları artırmak**. Birkaç şirketin bir araya gelip fiyatı belirlemesi de, çeşitli yollardan piyasaya yeni girişleri engellemek de, sonuçta, piyasadaki oyuncuların karlarını artırması (ya da zararını asgaride tutmak) için yapılır.

O halde, **rekabetin neden ve nasıl bozulduğunu tespit etmek kadar bozulan rekabet sonucunda elde edilen faydanın da boyutlarını hesaplayabilmek önemlidir.** Rekabetin neden ve nasıl bozulduğunu tespit etmek görece olarak daha kolaydır. Ama, bozulan rekabetin toplumsal zararını ya da şirketlere sağladığı faydayı hesaplayabilmek o denli kolay değildir. Ama, yapılamayacak bir analiz de değildir.

TAZMİNAT

Bir insanın sakat kalması nedeniyle tazmin edilmesi konusunda başvurulan yöntem **sakat kalanın çalışma hayatı boyunca kaybedeceği gelirin** tespitidir. Örneğin, bir doktorun sakat kalması nedeniyle hak edeceği tazminat miktarı bir işçinin aynı sakatlık dolayısıyla alacağı tazminattan çok yüksektir.

Rekabetin bozulmasının sonuçları da benzer bir yaklaşımla ele alınmak zorundadır. **Birkaç şirketin bir araya gelerek fiyat tespit etmesi yoluyla elde edilecek ek kâr çok düşük olabilir, hatta hiç kâr olmayabilir.**

bilir. Buna karşılık, piyasadaki şirketlerin piyasaya yeni girişleri önlemleri sonucunda elde ettikleri ek karlar çok yüksek olabilir. Ortak fiyat tespitini belirlemek görece olarak kolaydır. Dolayısıyla, bu şirketleri cezalandırmak da kolaydır.

Çok daha zararlı olabilecek **piyasaya yeni girişleri önleme eylemi** hiç tespit edilmeyebilir. Tespit edilebildiğinde de, **cezasız kalabilir.** Örneğin, çoğu kez, piyasada çalışan şirketlerin büyüklüğü piyasaya yeni girişleri engelleyen etkenlerden biridir. Ama, **açık bir rekabet-dışı uygulama tespit edilemediğinde, piyasaya girişin dolaylı engellenmesi uygulamaları rahatsız etmeyebilir.**

CAYDIRICILIK

Böylesine karışık bir konuda rekabeti bozanlara verilen parasal cezaların, neden oldukları zararlara (ya da elde ettikleri ek kârlara) paralel verilmesi hem ekonomik olarak daha anlamlıdır hem de bu işe niyetli olanları caydırıcı niteliktedir. Sonuçta, rekabeti bozma yoluyla hedeflenen ek karları kaybetme olasılığı çok artırılmaktadır.

Buna karşılık, **ciro üzerinden alınan parasal cezalar rekabeti bozma yoluyla elde edilecek ek karlardan çok daha düşük olabilir.** Rekabeti bozmaya çalışanları caydırmaz. Aksi olduğunda ise, rekabeti bozanın piyasa dışına itilmesi söz konusu olabilir. O da, kendi başına rekabeti bozan bir unsur haline gelir. Her cezada olduğu gibi, **amaç, rekabeti bozanın cezalandırılması kadar, bu işe niyetlenenlerin caydırılması da olmalıdır.**

Bütün bunları yapabilmek için, önce rekabeti bozan uygulamaları çok iyi tespit edebilmeliyiz. Daha sonra da, **rekabeti bozan uygulamaların bozana sağladığı ek faydaları iyi hesaplayabilmeliyiz.** Konu zor olduğu için uygulaması da kolay değildir.

KAMU BANKALARI VE REKABET

12 Aralık 2004

KAMU bankaları bankacılık sektöründe rekabeti bozmaktadır. Bu yargı bir çok açıdan çok doğrudur. Yargının doğruluğu bazen kamu bankalarının davranışlarından, bazen de sahipliğin tabiatından kaynaklanmaktadır.

Örneğin, tüm bankalardaki tasarruf mevduatların 50 milyar liralık (50 bin YTL) bölümü mevduat sigortası kapsamındadır. Yani, tasarruf mevduatlarının belli bir bölümü devlet garantisindedir. Ama, adı üzerinde, kamu bankalarının sahibi devlet olduğundan, zımni olarak bu bankalardaki tasarruf mevduatlarındaki devlet garantisinin sınırı yoktur. Ama, kamu ve özel sermayeli bankalar aynı şahıslardan mevduat toplamaya çalışmaktadırlar. Böyle rekabet olur mu?

Kısacası, mevduat sigortasını sınırlamak bir sorun sınırlamamak bir başka sorun. Sorunun aslı kamu bankalarının varlığıdır.

DEVLET GÜDÜMÜ

Kamu bankaları iktisadi olmayan kaygılarla hareket edebilmektedirler. Yani, kamu bankaları bazen kârlarını yürürlükteki kurallar çerçevesinde azamiye çıkarmaya yönelik değil, hükümetlerden aldıkları talimatlar çerçevesinde hareket edebilmektedirler.

Tüm bankalar belli bir faiz düzeyinde tüketici kredileri verirken, kamu bankaları tüketici kredilerinin faizlerinde damping yapabilmektedirler. Daha sonra, hükümet tüketici kredilerinin çok arttığını düşündüğünde, tüketici kredilerini ilk kesen yine kamu bankaları olmaktadır. Hükümetin bir bakanı çıkıp kamu bankalarına bu yönde talimat verdiğini dahi açıklayabilmektedir. Böyle rekabet olur mu?

Kamu bankalarının yöneticilerinin **hükümet kararnamesiyle** değil de, **genel kurul** düzeni içinde atanması durumu değiştirmemektedir. Çünkü, sonuçta, kamu bankalarının yöneticileri bu bankaların sahibi durumdaki **Hazine** tarafından atanmaktadır. Hazine de hükümetten talimat almayla yönetilen bir kurumdur. Dolayısıyla, **kamu bankalarının ticari kaygularla çalışması işin doğasından değil, yöneticilerine bağlı hale gelmektedir.** Bugünkü yöneticiler farklı olabilirler. Ya yarın?

SEKTÖRDEN ÇIKMAK

Bankacılarımız çoğu zaman kamu kuruluşlarının mevduatlarını kamu bankalarında değerlendirmelerini sektörde rekabeti bozan bir uygulama olarak görürler ve kızarlar. Halbuki, **kamu kuruluşlarının mevduatlarını kamu bankalarında değerlendirmeleri rekabeti bozan değil, yasalara aykırı bir uygulamadır.** Yasaya göre, kamu kuruluşları mevduatlarını **Merkez Bankası**'nda tutarlar. Merkez Bankası'nın olmadığı yörelerde Merkez Bankası'nın muhabiri olması sıfatıyla **Ziraat Bankası** kullanılabilir. Yasa rekabete aykırı değildir.

Bu konuda talimatlar yasanın önüne geçmiştir. Başbakanlığın kamu kuruluşlarının mevduatlarını Ziraat Bankası'na yatırmaları konusunda birçok talimatı vardır. Ama, **bu uygulama da rekabeti bozan bir unsur değildir.** Banka sahibi özel sektör de şirketlerinin mevduatlarını hakim ortağı olduğu bankalarda tutturuyor mu?

Kamu kuruluşlarının kamu bankalarında mevduatlarını tutması rekabete aykırı ise özel sektörün de kendi bankalarında mevduatlarını tutması o denli rekabete aykırıdır! Galiba rekabet kelimesinden farklı kesimler farklı şeyler anlıyor.

Kamu bankaları bankacılık sektöründe rekabeti bozmaktadır. **Bozmalarının tek nedeni var oluşlarıdır.** Devletin bankacılık sisteminden bir uygulayıcı olarak çıkması sektördeki rekabeti daha doğru temellere oturtacak bir gelişme olacaktır.

Rekabet Kurumu, Bankacılık Üst Kurulu'nun bir bankada uygulamaya koyduğu gibi, **belli bir süre tanıdıktan sonra devletin bankacılıktan çıkmasını talep edebilir mi?** Bu yapılabildiğinde, bir çok alanda Türkiye ekonomisi çok daha rekabetçi olacaktır.

REKABET VE SOSYAL AMAÇLAR

26 Aralık 2004

REKABET, zor olsa da, ölçülebilir bir büyüklüktür. Az mı yoksa çok mu olduğu konusunda bir yargıya varılabilir. Sosyal amaçlar ise çoğu kez kişiden kişiye değişebilir.

Örneğin, devlet iş bulmada engelli vatandaşlara mı yoksa suç işleyip cezasını tamamlamış vatandaşlara mı öncelik vermelidir sorusuna farklı insanlar farklı cevaplar verebilir. Ayrımcılığın daima kişiye göre değişen bir tarafı vardır.

Her iki gruba da iş olanaklarının açık olması en ideal durumdur. Ama, öncelik sıralaması istendiğinde, farklı cevaplar alınacaktır.

TANIM

Sosyal içerikli düzenlemeler çoğu zaman rekabet ilkesiyle çelişki içindedirler. Sosyal amaçları gerçekleştirmek için rekabetten taviz verilir. Verilen tavizler zaten rekabetçi olmayan piyasaların olumsuz etkilediği kesimlere şans verilmesi olarak haklı gösterilir. Çoğu zaman da bu yargı doğrudur. Yine de, **objektif bir kriter sübjektif bir yaklaşımla sakatlanmaktadır**. Bu yaklaşım mutlaka 'yanlış' olarak alınmamalıdır.

Örneğin, iş alemi tarafından engelli vatandaşların istihdam edilmesinden kaçınma söz konusu olabilir. Bazı işler engelli insanların yapabilecekleri işler de olmayabilir. Ama, **engelli insanların yapabilecekleri işlerde onlara öncelik tanımak en gerçekçi sosyal politikalardan biridir**. Çünkü, bazen rekabet de ayrımcılığa neden olabilir.

İlk bakışta bu da rekabeti sakathıyormuş gibi görünür. Ama, **engelli olmayanların çalışabilecekleri iş yelpazesi çok daha geniş olduğun-**

dan, bazı alanlarda engellilere öncelik vermek kadar doğal olan bir durum yoktur.

Sosyal politikaların içeriğinin ayrıntılı bir biçimde tanımı yapıldığında, rekabeti engellemesi asgariye indirilebilir. **Sorun, ayrıntıları atlayıp sosyal politikaların genel tanımlarıyla uygulanmasına çalışılmasıdır.**

Örneğin, suç işlemiş ve cezasını çekmiş insanlar da istihdam edilmelidir. Ama, çoğu kez, bir katilin ya da hırsızın istihdam edilmesinden kaçınılmaktadır. Devlet tüm işyerlerinde belli sayıda hırsızın istihdam edilmesini mecbur kıldığında ortaya komik durumlar çıkabilmektedir.

Geçmişte banka soymuş bir kişi bir bankada istihdam edilebilir mi? Elbette istihdam edilebilir. Bu durum kuzunun kurda emanet edilmesi anlamına gelmez mi?

Bu çeşit çarpıklıklar yaratıldığında, **artık sosyal politikalardan çok, rekabetin engellendiğinden söz etmek daha anlamlı olmaktadır.** Dolayısıyla, bu çeşit sosyal politikalar oluşturulurken içeriğinin de iyi tanımlanması hem **ayırımcılığın asgariye indirilmesine** yardım edecektir hem de yürürlükteki sosyal politikalar uygulanabilir olacaktır. Amaca daha iyi hizmet edilecektir.

SİYASİ BAKIŞ

Çeşitli şekillerde rekabeti kısıtlamayan hiçbir sosyal politika olmaz. Konunun tartışılacak yanı zaten bu da değildir. **Tartışılması gereken, sosyal politikaların rekabeti en az engelleyici bir biçimde uygulanmasına çalışmaktır.** Amaç, toplumsal faydayı azamiye çıkarırken bireysel zararları da asgaride tutmak olmalıdır.

Sosyal refah penceresinden bakıldığında, bazen bu konular birbirine karıştırılmaktadır. **Sorun bize özgü değil, evrenseldir.** Çünkü, politikacılar sosyal refah penceresinden oy talep etmektedirler. Bireysel çıkarlar ise politikacıların kısa vadeli hedefleri önündeki bir engel olmaktadır.

REKABET VE MÜLKİYET

9 Ocak 2005

REKABET kavramının temelinde ‘mülkiyet hakkı’ vardır. Ekono-
mide mülkiyetin farklı ve çok sayıda kişi ve kurumlara dağılmış ol-
ması rekabet kavramını önemli kılar.

Tüm mülkiyetin devletin elinde ya da bir kişinin elinde toplanmış
olması rekabet kavramını iktisadi açıdan hem bulandırır hem de
anlamsızlaştırır.

Bu bakış açısından, **mülkiyet haklarının kayıtsız ve şartsız korunma-**
sı rekabetin temelini teşkil eder. Oturduğunuz eve girip sizi atan ve yer-
rinize yerleşenler olabiliyorsa, rekabetten söz edilemez. Aynı şekilde, si-
zin başkalarının mülkiyetine tecavüz etmeniz suç sayılıp başkalarının tec-
avüz etmesini göz yumulduğu zaman da rekabetten söz edilemez.

KAMU MALI

Genelde, mülkiyet ya devletin elindedir ya da özel kişi ve kurum-
lara aittir. Devletin yasaları mülkiyet sahibinin haklarını korumak
zorundadır. Yani, devletin yasaları hem devletin hem de özel kişi ve
kurumların mülkiyet haklarını korumak durumundadır. **Devletin**
mülkiyet haklarını koruyup özel kişi ve kurumların mülkiyet hak-
larının korunmadığı bir yasal sistem olamaz. Olduğunda, ‘mülkiyet
hakkı’ kavramından söz edilemez.

Mülkiyet hakkı, en geniş anlamda, mülk üzerinde istenilen tasarrufu
yapabilme serbestisidir. Alırsınız, satarsınız, kullanırsınız, hatta başka-
larının sizin mülkünüzü kullanmasını engelleyebilirsiniz.

Kamu mülkiyetinde de benzer özellikler vardır. Tek fark, kamu sek-
törünün, mülkiyetinde olduğu mallar üzerindeki tasarrufunu yine ya-

sal bir çerçeve içinde gerçekleştirmesidir. Yani, kamu, mülkiyetindeki bir binayı sokaktan geçen ilk kişiye satamaz. Satacaksa, belli kurallara uymak zorundadır. Bir anlamda, '**kamu mülkiyeti**' özel kişi ve kurumların mülkiyetine göre daha sınırlı bir kavramdır.

Kamu mülkiyeti dışında, iktisat düşüncesinde ve uygulamada '**kamu malı**' (public goods) diye bir kavram vardır. **Kamu malı, malın herhangi bir kişi tarafından kullanılmasının başkalarının kullanımını sınırlamayan mallar olarak tanımlanır.** Örneğin, kamu sektörü de üretse, dış fırçası bir kamu malı değildir. Çünkü, dış fırçasını ben satın almışsam, başkalarının aynı dış fırçasını satın almasını engellemişimdir. Buna karşılık, mahalledeki **çocuk parkı bir kamu malıdır.** Çünkü, o parkta benim çocuğumun oynaması başkalarının çocuklarının oynamasını engellememektedir. Bir şekilde, engelleniyorsa, engeller kaldırılmak zorundadır. Çünkü, bir ayrımcılık söz konusudur.

Kamu malının mülkiyeti devlette de, özel kişi ve kurumlarda da olabilir. Örneğin, bir özel kişi de çocuk parkı yapabilir. Bir belediye de çocuk parkı yapmış olabilir. Esas olan malın kullanım biçimidir.

KAVRAMLAR

Tanımlandığı şekli ile, kamu malını kamu malı olmaktan çıkarılabilmesi de rekabeti engelleyen etkenlerdendir. Örneğin, kamu malı özelliğindeki bir malın kullanımına devletçe ya da özel kişilerce imtiyaz getirip kullanımının sınırlandırılması rekabeti engeller.

Rekabetin altyapısı kurulurken '**mülkiyet**' ve '**kamu malı**' kavramlarının iyi oturtulması ve tanımlar çerçevesinde korunmalarının özel bir önemi vardır. '**Fırsat eşitliği**,' '**girişim özgürlüğü**' ve '**serbest piyasa**' gibi kavramlar da bu temel üzerinde oturmaktadır.

Bu kavramların yanında, bir de '**kamu hizmeti**' kavramı tartışılmalıdır. Kamuya hizmet vermek '**kamu hizmeti**' olarak mı algılanmalıdır? Gelecek hafta devam edeceğim.

KAMU BANKALARI VE REKABET

12 Ocak 2005

BANKACILIK sisteminde kamu bankalarının varlığı rekabeti çarpıtan bir unsurdur. İşin tabiatı gereği, kamu bankaları yoluyla Hazine 'parasal otorite' rolünü oynamaya devam etmektedir.

Kamu bankalarının yöneticilerinin atanma usulünü değiştirmekle kamu bankalarının varlığı sorunu çözülmemektedir, belki hafifletilmektedir.

Yılın ortasında mevduat garantisinin sınırlandırılması doğru yönde atılmış bir adımdır. Ama, mevduat garantisinin sınırlandırılması kamu bankalarının olduğu bir ortamda **özel bankaları** rekabetçi olmaktan çıkarmaktadır. Çünkü, **kamu bankalarındaki mevduat, hissedar yapısı nedeniyle sınırsız güvence altında olmaya devam etmektedir.**

Hata, mevduat garantisini sınırlandırmak değil, kamu bankalarının sektörde varlıklarını sürdürmeleridir.

HANGİ REKABET?

Kamu bankalarını ticari ilkeler doğrultusunda kararlar alan, **kârlarını azamiye çıkarmaya çalışan** ekonomik birimler olarak düşünmek zordur. Fiyat kırarak tüketici kredilerini artırmaya çalışabilmektedirler. Daha sonra, **iç talep genişlemesinden hükümet şikayetçi olunca, kamu bankaları tüketici kredilerini kesebilmektedirler.** Bir bakan kamu bankalarına bu yönde talimat verdiğini kamuoyuna açıklayabilmektedir.

Ticari ilkelere göre karar almayan ve kârlarını azamiye çıkarmaya çalışmayan hiçbir ekonomik işletme piyasadaki rekabet şartlarını bozmadan hayatiyetini devam ettiremez. Kamu bankaları bu

kurala en güzel örneklerden biridir. Bolca kâr etmiş olmaları durumu değiştirmez.

Tablodan da görüldüğü gibi, **çarpık rekabet şartları içinde kamu bankaları piyasa paylarını artırmaktadır.** Kamu bankalarında TL mevduatları özel bankalara göre daha hızlı artmaktadır. Döviz mevduatları 2003 yılında özel bankalarda düşerken kamu bankalarında artmaya devam etmiştir. **2004 yılında da döviz mevduatları kamu bankalarında çok daha hızlı artmıştır.** Mevduat sahipleri, doğal olarak, mevduat garantisinin sınırlandırıldığı bir ortamda, kamu bankalarına daha çok güvenmektedirler.

HANGİ OTORİTE?

Mevduat güvencesi sınırlandırıldığında, mevduat sahipleri açısından kamu bankalarının çekici olması kadar doğal bir durum olamaz! **Özel bankalar kamu bankalarının bu avantajını mevduat sahiplerine ancak daha yüksek faizler teklif ederek yok edebilirler.** O zaman, kârlılıkları ne olacak? Rekabeti bozan da budur.

Bir ekonomide özel sermayeli bankalar olacak diye bir kural yoktur. **Bankacılık kamu sahipliğinde yapılacaksa, dolaylı yollardan değil, bunun adı doğrudan konmalıdır.**

Kredilerde de durum farklı değildir. Kamu bankalarının verdikleri krediler 2004 yılında özel bankaların çok üzerinde artmıştır. Özel bankalar kamu bankalarının kredi faizleri ile yarışabilirler mi?

Yarışmaya kalkarlarsa, ilk önce denetim otoritesi devreye girmelidir. Ama, rekabetin bozulması durumunda **denetim otoritesi** herhalde kendine bir görev düşüğünü düşünmüyor. Acaba, konu **rekabet otoritesinin** mi sahasına giriyor?

Mevduat Bankalarında Yurtiçi Mevduat ve Kredi Gelişmeleri
(% Değişmeler)

	2003	2004
Toplam Tasarruf Mevduatı (TL)	33.6	32.7
Kamu Bankaları	31.2	39.4
Özel Bankalar	37.5	23.2
Toplam Döviz Mevduatları	-4.6	11.0
Kamu Bankaları	1.6	23.2
Özel Bankalar	-6.8	6.0
Toplam Krediler	50.8	56.4
Kamu Bankaları	53.5	77.7
Özel Bankalar	52.6	48.5

KAMU HİZMETİ VE REKABET

16 Ocak 2005

Kamu hizmeti' kavramı Türkiye'de neredeyse kutsallaştırılmıştır. Nerede kurallara aykırı bir iş yapılırsa, 'ne yapalım kamu hizmeti yapıyoruz' denir. Kamu hizmeti yapmak sanki insanlara otomatik olarak ayırımçı bir konum verir.

Bu terimle ilk kez ben çocukken tıp doktoru olan rahmetli babam otomobille sürat yaparken yakalandığında tanışmıştım. Polis arabamızı durdurduğunda, babam, '**kamu hizmeti yapıyorum, bir hasta için hastaneye gitmek için acele ediyorum**' demişti. Polis selam verip bizi salmıştı. Halbuki, baba-oğul geziyorduk.

REKABET ÖNLEYİCİ

Nedir kamu hizmeti? En geniş anlamı ile kendinden başka insanlara hizmet kamu hizmeti olarak algılanıyor. Yani, bir lokanta da kamu hizmeti yapıyor. Bir **minibüs, otobüs ya da bir taksi şoförü** de kamu hizmeti yapıyor. Halbuki, **onlar kamu hizmeti yapmıyorlar**. Ücreti karşılığı bir hizmet satıyorlar.

Kamu hizmeti çok daha dar kapsamlı bir kavramdır. **Kamu hizmeti, kamuya başkalarının veremeyeceği hizmeti sunmaktır**. Çoğu kez, kamu hizmeti, geçen hafta söz ettiğim kamu malı üretmektir. Örneğin, **milli savunma** bir kamu hizmetidir. **Emniyeti sağlamak** doğal olarak bir kamu hizmetidir. **Ambulans** ile bir hastayı hastaneye yetiştirmek bir kamu hizmetidir. Gece görev yapan nöbetçi eczane de kamu hizmeti yapmaktadır. Dolayısıyla, **bu çeşit hizmetin günlük yaşamda önceliği olması doğaldır**.

Kamu hizmeti kavramını çok geniş tuttuğumuzda ve kutsallaştırdığımızda, ortaya anlaması güç komiklikler çıkmaktadır. Her şeyden

önemlisi, '**kamu hizmeti**' kavramının girdiği yerde '**rekabet**' kavramı çok ciddi yaralar almaktadır. Bir anlamda, **rekabetten kaçmak için kamu hizmeti kavramı bahane olmaktadır.**

Belediye otobüslerinin çoğu plaka kullanmamaktadır. Trafik otoritesi bu otobüslerin trafiğe çıkmalarını engellemelidir. Engellendiğinde, bir kamu hizmeti aksayacaktır. Dolayısıyla, **kamu hizmeti adına kurallara uymamak norm haline gelmektedir.** Halbuki, aynı kamu hizmetini yapan halk otobüslerinin böyle bir lüksü yoktur.

Bir belediye otobüsü şoförünün **trafik kurallarını çiğnediği** için ceza aldığı hiç gördünüz mü? Belediye otobüsleri hiç trafik kurallarını çiğnemezler mi? Arabanıza bir **belediye otobüsü çarpıp** hiç hatanın onda olduğu tespit edilmiş midir?

Bu soruların yanıtları hep hayırdır.Çünkü, onlar kamu hizmeti yapmaktadırlar. **Otobüsü tutup şoföre ceza yazmak kamu hizmetini ak-satacaktır.** Kaldı ki, şoför ne kadar aylık alıyor ki, bir de trafik cezası versin?

YASAL TANIM

Kamu hizmeti cezaya tabi bir hatayı affedebilme gücüne sahip olabilmektedir. Yani, kamu hizmeti kutsaldır. **Kamu hizmetinin,** bu denli geniş tanımlanıp **kutsallaştırılmasıyla, iktisadi rekabet de, sosyal rekabet de, ayaklar altına alınmaktadır.** Adaletin farklı oluşmasına çanak açılmaktadır. Suiistimal teşvik edilmektedir.

Aslında, **kamu hizmeti kavramı muğlak değil, yasalar çerçevesinde tanımlanmalıdır.** Bir önceliği olacaksa, öncelikler yasalarla saptanmalıdır. Neyin kamu hizmeti olduğu iyi bilinmelidir. Başa dönersek, kamu hizmeti kamu sektörünün verdiği bir hizmet midir? Öyleyse, Sümerbank ayakkabı fabrikası bir kamu hizmeti mi görmektedir?

Bu çeşit kavramların açık ve doğru tanımlanması rekabet kavramının da daha doğru temellere oturmasını sağlayacaktır.

KAMUNUN MALI KAMU MALI VE KAMU HİZMETİ

30 Ocak 2005

DEVLETİN mülkiyetindeki mallar kamunun malıdır. Kamunun malları halktan toplanan vergilerle edinilmiştir. Bu nedenle, kamunun malları dolaylı olarak halkın mallarıdır.

Kamu malı (public goods), halk tarafından topluca kullanılıp bir bireyin kullanımının başka bireylerin aynı malların kullanımını etkilemediği mallardır. Örneğin, sokaklar, parklar kamu mallarıdır. **Bir kamu malının mülkiyeti devlette de olabilir, özel bir şahısta ya da kurumda da olabilir.**

Kamu hizmeti ne yasalarda ne de iktisat yazınında açıkça tanımlanmamış bir olgudur. Ama, çoğunlukla, kamu hizmeti halka verilen toplu hizmet olarak tanımlanıyor. Terimin başında belki de '**kamu**' kelimesi olması dolayısıyla kamu hizmetinin kamu sektörü tarafından verildiği gibi yaygın bir izlenim de vardır. Tanım bu denli geniş olunca, **tüm hizmetleri kamu hizmeti olarak tanımlamak mümkün olabiliyor.**

DEVLETİN ÖNCELİĞİ

Bizim gibi ülkelerde 'kamu' sözcüğü kutsallaştırılmıştır. Dolayısıyla, kamunun malı da, kamu malı da, kamu hizmeti de kutsal sayılır. Söz konusu kutsallık yasalarımıza da yansımıştır. Örneğin, kamu bir çok konuda bireylerin önüne konmuştur. Kamu alacakları bireysel alacaklarının önüne konabilmektedir. Kamu şirketlerinin iflas etmeleri söz konusu olmamaktadır. Kamu mallarını haciz etmek mümkün değildir.

Kısacası, yasalarımız genellikle '**devleti bireylere karşı koruma**' mantığı içinde hazırlanmıştır. Halbuki, modern demokrasilerde yasalar '**bireyleri devlete (kamu gücüne) karşı koruma**' mantığı ile hazırlanır.

Ulaşılmak istenen hedeflerden biri **'devleti bireylere karşı korumak'** olunca, **kamunun olduğu her yerde, yasalardan, uygulamalardan ve alışkanlıklardan kaynaklanan rekabetin sakatlanması olgusu yaşanır.** Devlet baskındır. Böyle bir ortamda, **devletin olduğu hiçbir yerde ya da alanda rekabetten söz edilemez.** Bazı yasalarda yer alan **'devletin müdebbir bir tüccar gibi hareket etmesi'** ilkesi hiçbir zaman çalışmaz. Çünkü, devletin önceliği vardır. Devletin müdebbir bir tüccar olması gerekmez.

KAMU ÇIKARI

Halkın vergileriyle finanse edilen 'devlet' denilen bir hükmi şahsiyet bireylere karşı önceliği olduğunda, iktisadi açıdan, **'devlet çıkarı'** ya da **'kamu çıkarı'** denilen bir başka olgu ile karşı karşıya kalınır. İktisadi olarak **'devlet çıkarı'** öyle bir şeydir ki, yasalarla ve uygulamada **korunduğunda tüm halkın çıkarlarının korunduğu gibi bir izlenim verilir.** Halbuki, bu doğru değildir.

Örneğin, buğdayın fiyatını dünya fiyatının iki katı tespit edip **buğday ithalatına vergi koymak bir çıkar uğruna yapılan uygulamalardan- dır.** Bu yolla **buğday üreticilerinin çıkarları** korunduğu açıktır. Ama, bu uygulamayla **buğdayı tüketenlerin çıkarlarının** korunduğu iddia edilemez.

Aynı şekilde, belediye sınırları içinde imar planlarını değiştirip özel mülkiyetin değerini dışsal bir biçimde değiştirmek de çoğu zaman **'kamu çıkarı'** adına yapılır. Mülkiyetin değeri bazı durumlarda artar, bazı durumlarda azalır. Sonuç ne olursa olsun, bu şekilde özel mülkiyet üzerinde bir risk yaratılır. Riskin olduğu yerde **rant** vardır.

Bir toplumda devletin rolü iyi tanımlanmadığında (muğlak tanımlandığında), **ne rekabet bilincinin gelişmesi mümkün olabilir ne de rekabet şartları tartışmasızca tesis edilebilir.** Rekabet devletin izin verdiği ölçüde olur. İzinle gelen rekabet de rekabet denemez.

MALİ SİSTEM REKABETÇİ OLMAK ZORUNDA

2 Şubat 2005

SERMAYE hareketleri serbest bırakıldıktan sonra birçok Türk bankası yurt dışında şubeler açtı, yurt dışında banka kurdu ya da yurt dışındaki bankalara iştirak etti.

Bu yaklaşımda hukuki olmayan hiçbir taraf yoktu. Türkiye'deki bankalar açısından, **amaç, yurt içindeki aracılık maliyetlerinden kaçmaktı.**

Yurt dışındaki Türk bankalarının şubelerinin Türkiye'de verdiği krediler toplam kredilerin yüzde 15'ine ulaştı. Türk bankalarının sahip olduğu yurt dışındaki bankaların asıl işi de çoğunlukla Türkiye'deki müşterilerine bankacılık hizmeti vermekten başka bir şey olmadı. İçinde yaşanan şartlarda, **Türkiye'deki müşterilere yurt dışından hizmet vermek hem banka için hem de müşteriler için daha ucuz oluyor.**

RİSK ARTIYOR

Kredi arayan Türk şirketinin itibarı iyiye, bir Türk bankasından teminat mektubu karşılığında yurt dışından bir yıldan birkaç gün fazla vadeli kredi alarak finansman maliyetlerin düşürmek mümkün olabiliyor. Yurt içindeki kredi müşterisi daha da itibarlıysa, hiç Türk bankalarına bulaşmadan yurt dışındaki bankalardan doğrudan da kredi bulabiliyor.

Türkiye'deki bankalara kalan, Türkiye'de yerleşiklerden kredi arayıp yüksek maliyete rıza gösterenler oluyor. O kesim de, doğal olarak, zaten daha riskli kesim oluyor. Yani, aracılık maliyetlerinin yüksekliği sonucunda Türkiye'de faaliyet gösteren bankalar zorunlu olarak daha yüksek kredi riski ile çalışmak durumunda kalıyorlar.

Kredi riski daha düşük müşteriler yabancı bankalarla işlerini daha ucuza hallediyorlar.

Türkiye ekonomisi daha istikrarlı bir hale geldikçe, Türkiye'nin ülke olarak kredi riski daha da düşecektir. **Kredi riskinin düşmesi yabancı mali sistemin Türkiye ekonomisi ile daha fazla ilgilenmesini de beraberinde getirecektir.** Bugün yurt dışından kredi bulamayıp Türkiye'deki bankalara mahkum olan bir kesim yarın Türkiye'nin kredi itibarı arttıkça yurt dışındaki mali sistemle çalışmaya başlayabilecektir.

Kısacası, **aracılık maliyetleri yüksek kaldıkça, daha az riskli kesim yurt dışındaki mali sisteme kayarken, riskli kesim Türkiye'deki bankaların üzerine yıkılacaktır.** Türk bankalarının yurt dışı ile olmayan rekabet gücü artan kredi riskiyle daha da başa çıkılmaz bir hale gelecektir. Böyle bir sistem ekonomik istikrarın en büyük tehditlerinden biri olacaktır.

YÜKLER AZALMALI

Bugüne kadar mali sistem devlet gelirlerinin ana kaynaklarından biri olarak görüldü. Sonuçta, vergi ve vergi benzeri yüklerle mali sistem hem rekabetçi olmaktan uzaklaştı hem de geldiği boyut itibarıyla görece olarak küçüldü. Geline nokta, mali sistem hem ekonomik büyüme açısından hem de risk iştahı açısından ekonomik istikrarın tehditlerinden biri olma özelliğini kaybetmedi.

Sorunun çözümü mali sistem üzerindeki vergi ve vergi benzeri yüklerin belli bir program içinde azaltılmasıdır. Bu çeşit yükler azaltılmadığı sürece, mali sistem yurt dışına taşınacaktır. Yurt içindeki mali sistem riske boğulacaktır. Kayıt dışı mali sistem büyümeye devam edecektir. Yani, **devlet gelir elde etmeye çalışırken, vergi matrahı giderek erimeye devam edecektir.**

Ekonomik politikaları oluştururken artık yalnızca gelirleri azamiye çıkarmak ya da büyümeyi artırmak gibi kaba hedefleri değil, mikro bazda, verimlilik, risk, rekabet ve dinamik olarak kaynakların dağılımının ekonomik dengeler üzerindeki etkilerini göz önüne almak zorundayız. Aksi takdirde, ekonominin suratına yumruğun nereden geleceğini bilemeyiz.

EMEK PİYASASINDA REKABET

6 Şubat 2005

REKABET yalnızca ürettikleri mal ve hizmetleri satmaya çalışanlar arasında olmuyor. Emeklerini satarak geçimini temin edenler arasında da kıyasıya bir rekabet yaşanmaktadır.

Çalışanlar, çalıştıkları işte kalabilmek için, iş arayanlar da diğer iş arayanların önüne geçmek ya da çalışanların işlerini kapmak için kıyasıya rekabet etmek durumundadırlar.

Bu alanda da rekabeti engelleyen bir çok etken vardır. Örneğin, işe alınmalarda **ayırımcılık** ve **kayıma** rekabeti bozan en önemli etkenlerdendir. **Emek piyasasında yasal yollarla giriş ve çıkışın kısıtlanması da rekabeti bozmaktadır.**

YATIRIMLAR

Türkiye ekonomisi yüksek enflasyon döneminden çıkıp düşük enflasyon düzeyine alışmaya çalışırken gözlenen en önemli değişikliklerden biri emek piyasasının eskiye göre çok daha rekabetçi olmaya başlamasıdır. Yaratılan milli gelire oranla ekonomide **istihdam olanakları** azalmıştır. Buna karşılık **istihdam maliyetleri** artmıştır. Emek piyasasında rekabetin artması, rekabetin önünü açan uygulamalardan değil, çalışmak isteyen çok, istihdam olanaklarının az olmasından kaynaklanmaktadır.

İşverenler yeni bir kişiyi istihdam ederken artık iki kez düşünmektedir. Mevcut işgücü ile üretimin artırılmasının yolları aranmaktadır. **Emeğin üretkenliğinin azamiye çıkarılması hedeflenmektedir.** Bu şekilde, parasal olarak **reel ücretler** hiç artmazken ya da çok az artarken, **üretilen birim mal ya da hizmet başına ücretlerin düşürülme-**

si maliyet kontrolünün önemli bir parametresi haline gelmiştir.

Ekonomide artan yatırımların çok büyük bir bölümü bir taraftan **kapasitelerin artırılmasına** yönelikken, diğer taraftan **emeğin üretkenliğini artırmaya** yönelik olmaktadır. Özel sektör yatırımları son yıllarda bu amaçlara yönelik olarak hızlanarak artmaktadır.

Örneğin, 2003 yılının son çeyreğinde yıllık bazda yüzde 20 artan **özel sektör yatırımları 2004 yılının üçüncü çeyreğinde yüzde 49'a ulaşmıştır**. Aynı dönemde **makine ve teçhizat yatırımlarındaki** artış yüzde 46'dan yüzde 76'ya fırlamıştır. Buna karşılık, yatırımlar içindeki **bi-na inşaatları** düşmekte ya da hiç artmamaktadır.

'Patladı' diye nitelendirilen toplam ithalatın içinde yatırım malları ithalatının payı yüzde 12'ye kadar düşmüşken geçen yıl sonunda yüzde 18'e yaklaşmıştır. **Yatırım malları ithalatı 2003 yılında yüzde 30'un, geçen yıl da yüzde 50'nin üzerinde artmıştır**.

İşverenlerin emekten tasarruf etme çabasının arkasında **ücretler üzerindeki vergi ve benzeri yüklerin yüksekliliği ve işten çıkarmanın zorlaşmasının** önemli etkileri vardır. Bu çeşit piyasalarda, **çıkış zorlaştırıldığında girişin de tıkanması söz konusu olmaktadır**. Bütün bunların sonucunda, emek kayıt dışına kaymaktadır. Ama, **gerek kayıt dışında gerekse de kayıt içinde emek piyasasındaki rekabet giderek artmaktadır**.

MESAJLAR

Bu eğilimlerden emek piyasasında olanlar açısından çıkarılacak önemli mesajlar vardır. **Çalışanlar yaptıkları işi çok daha iyi yapmak zorundadırlar**. Çünkü, aynı işi daha iyi yapabileceklerden gelen tehdit artmıştır. **Emek piyasasına yeni girenler eskiye göre üretkenlikleri konusunda daha iyi sinyaller göndermek zorundadırlar**. Okulda daha başarılı olmak zorundadırlar. Eski çalıştıkları işlerden daha iyi referanslar almak durumundadırlar. Çünkü, **işverenlerin seçim yaptığı havuz giderek kaliteli emekle büyümektedir**. Ayakta kalmak için koşmanın önemi giderek artmaktadır.

Bütün bu şartlarda, **ayırıcılık** ve **kayıрма** da giderek azalmaktadır. Çünkü, üretim maliyetinin kontrolü ayırıcılık ve kayırma ile ahbapları memnun etmenin önüne geçmiştir. Yani, **emek piyasasında artan rekabet, rekabeti önleyebilen dışsal etkenleri de artık ortadan kaldırmaya başlayacaktır.**

ÖĞRENCİLİKTE REKABET

13 Şubat 2005

REKABET kavramını yalnızca mal ve hizmet piyasalarıyla emek piyasasına özgü bir kavram olarak almak çok yanlıştır. Hayatın her kademesinde rekabet söz konusudur. İnsanlar ve kurumlar arasında olduğu kadar bitkiler arasında dahi rekabet söz konusudur.

Ailedeki tek çocuksanız, rekabet kavramıyla ilk tanışıldığı yıllar okul yıllarıdır. Kardeşler arasındaki rekabet çok daha erken başlar. **Rekabet ve kıskançlık madalyonun iki yüzü gibidir.**

BİZİM KÜLTÜR

Rekabet kavramının gelişmesi aslında okul çağlarında olur. Öğrenciler öğrenmek için birbiriyle yarışır. Öğrenilenlerin değerlendirilmesi aşamasında öğrenciler arasındaki rekabet doruğa çıkar. Herkes kendi çabasıyla en iyi yapmaya çalışır, sınavlarda en iyi notu almaya çabalar. **Bu aşamada, rekabeti yönlendirmek önemlidir.** Çünkü, iyi yönetilemeyen rekabet yapıcı değil, yıkıcı da olabilir.

Bazı öğrencilerin erken yaşlarda **öğrenme güçlüğü** olabilir. Öğretmenler böyle çocuklarla özel olarak ilgilenmelidirler. **Öğrenme güçlüğü gibi öğrenciyi rekabette geri bırakacak dışsal bir etken başka yöntemlerle giderilmeye çalışılır.** Ama, yine de asıl olan rekabettir.

Rekabette geri kalmak öğrencileri daha fazla çalışmaya teşvik eder ya da etmelidir. Yapıcı rekabet bunu gerektirir. Öğrenme isteği artmalıdır. Değerlendirme aşamasında daha iyi not almak için çalışılmalıdır. Sonuçta, **öğrenciler arasındaki rekabet öğrenimin ve eğitimin kalitesini artırmalıdır.**

Öğretmenler rekabeti sakatlayacak davranışları durdurmaya çalışırlar. Örneğin, sınavlarda kopya çekilmesine izin verilmez. Çünkü, kopya çeken bir öğrenci hiç çalışmadan derslerini çok iyi öğrenmiş bir öğrenciden çok daha iyi bir not alabilir. **Kopya çekmek rekabeti sakatlayan dışsal bir etkidir.** Önlenmelidir.

Buraya kadar söylenenlerle büyük ölçüde herkes hemfikirdir herhalde. Şimdi, ortaokuldaki ya da lisedeki öğrencilik yıllarımızı hatırlayalım. **Sınıfın çalışkan öğrencisine sanki kötü bir şey yapıyormuş gibi bakılır.** Sınıfın diğer öğrencileriyle kaynaşabilmesi ve kendisine uluorta 'inek' denmemesi için diğer öğrencilere yardımcı olması gerekir. Yardımcı olmak demek kopya vermek demektir.

Rekabetin en yoğun olması gereken ortamda, sınıfın çalışkan öğrencisi öğrenmemekte direnen sınıf arkadaşlarına sınavda doğru cevapları vermeye çalışır. Kendisi çalışarak iyi not alır. Arkadaşları onun sayesinde geçer not alırlar. **Çalışkan öğrenci kendini kabul ettirmek için rekabeti altüst eder.** Yakalanırsa, kendini de mahveder. Diğer öğrenciler böyle bir hakkı kendilerinde görürler.

BATI KÜLTÜRÜ

Batı ülkelerinde de sınavlarda kopya olgusu vardır. Ama, öğrenciler kendi çabaları ile kopya çekmeye çalışırlar. Bir öğrenci diğer öğrencilere bildiği doğru cevapları vermez. Verse dahi, şüphe ile karşılamak gerekir. Çünkü, büyük bir olasılıkla doğru değil, yanlış cevapları verebilir.

Rekabeti tanımak, öğrenmek ve kabullenmek okul çağlarında başlar. **Farklı kültürler için doğasında olan rekabet olgusuyla okul dönemlerinde farklı deneyimler kazanıyorlar.** Kazanılan deneyimler sonucunda, rekabetin zararlı bir olgu olduğu dahi tartışma konusu yapılabiliyor. Halbuki, **zararlı olan rekabeti engelleyen dışsal ve içsel etkenlerle mücadeleden kaçınmaktır.**

Farklı kültürler, konuya farklı bakmaktadırlar. Farklı deneyimler insanlar ve kurumlar arasındaki rekabeti ve rekabete bakış açısını da şekillendirmektedir.

HESAPSIZ KİTAPSIZ PİYASA PAYI REKABETİ

20 Şubat 2005

GERÇEK hayattaki uygulamalar kitaplarda yazdığı gibi olmuyor. **Tam rekabet dendiğinde, piyasaya giriş ve çıkışın serbest olduğu ve çok sayıda satıcının bulunduğu piyasalardaki rekabet anlaşılır.**

Ama, gerçekte, bir piyasaya girmek söylediği kadar kolay olamayacağı gibi, piyasada rekabet edenlerin sayısı da çok olmayabilir.

Gerçekte, **rekabet, sektörden sektöre farklılıklar gösterse de, tam rekabet şartlarından uzak ama tekel şartlarına da çok fazla yaklaşmayan bir yerde olmaktadır.** Bir piyasada satıcı sayısının azlığı doğal olarak şirketleri piyasa paylarını artırmaya yönelik bir rekabete itmektedir. **Piyasa payı kazanmak için yapılan rekabetin amacı da, aslında, rekabet şartlarını kendi lehine çevirmeye çalışmaktır.**

BANKACILIK

Birden fazla farklı mal ya da hizmet üreten şirketler arasındaki rekabette piyasa payı rekabeti ürün bazına indirgenir. Bu olgunun en iyi gözlemlendiği sektörlerden biri de bankacılıktır. **Bankacılık sektörü çeşitli bankacılık hizmetleri verir.** Bankalar farklı ürünlerde pazar payı için rekabet ederler. Yani, her ürün farklı bir pazarmış gibi görünür.

Örneğin, **mevduat** bir üründür. Daha fazla mevduat toplayabilmek için bankalar aralarında rekabet ederler. **Kredi** bir başka üründür. **Kredi kartları** vermek daha farklı bir üründür. **Tüketici kredileri** vermek yine bir başka üründür.

Stratejisi gereği, bir banka sunduğu tüm bankacılık ürünlerinde piyasa payını artırmaya çalışmayabilir. Ama, bankacılık sektörünün sunduğu tüm

ürünleri her banka vermek zorundadır. Çünkü, piyasa payı olarak iddiası olamasa da, **belli bir bankacılık ürününü müşterilerine sunmayan bir banka gerçekten rekabetçi olmaya çalıştığı diğer ürünlerini de satamamaktadır**. Yani, ürünler arasında bir **tamamlayıcılık** özelliği vardır.

Örneğin, mevduat piyasasında pazar payını artırmak isteyen bir bankanın **otomatik fatura** (elektrik ve telefon gibi) ödemeleri konusunda müşterilerine bir servis sunmaması düşünülemez. Çünkü, müşteriler bu çeşit ödemelerinin kolaylığı için mevduatlarını bir bankada tutmak isteyebileceklerdir.

Son zamanlarda, kredi kartları ile yapılan ödemelerde açıkça vade farkı istemeden ya da faiz telaffuz etmeden bankalarca müşterilerine taksit seçeneğinin getirilmesi moda oldu. Aslında, bankalar **kredi kartı piyasasında** büyümek istediler. O piyasada kıyasıya bir rekabet yaşandı. Rekabet, istenmese de, **kredi kartı piyasasında büyümek isteyen bankaları müşterilerine taksit seçeneği sunmaya zorladı**. Halbuki, taksit seçeneği, hem kendi içinde pahalı bir üründü hem de risk açısından çok fazla makbul bir ürün değildi. **Rekabet bankaları istemedikleri bir noktaya getirdi**. Kısacası, hesapsız kitapsız bir rekabete girildi.

ALIŞILAN ÇÖZÜM

Şimdi, kredi kartı ile yapılan ödemelerde taksit seçeneğini başlatan bankalar dahi bu üründen şikayetçi olmaya başladılar. Ama, kredi kartlarında piyasa payı için yapılan rekabet, durumdan şikayetçi olan banka ya da bankaların tek taraflı böyle bir ürünü masadan kaldırmalarını engelliyor. **Topluca ve bağlayıcı bir çözüm arzulanıyor**.

Rekabet, genelde, piyasayı düzenleyen tek unsurdur. **Hesapsız yapılan rekabetin sonucunda bireysel önlemlerle işin içinden çıkılmadığında, yasal ya da topluca anlaşarak alınacak önlemler ise rekabetin ruhuna uygun değildir**. Açıkça söylemek gerekirse, bankaların kendi aralarında anlaşıp taksit seçeneği olan kredi kartlarını durdurmaları ya da bu sonucu yasal engeller çıkartarak elde etmeleri de rekabete aykırı bir davranıştır.

Sorun, bankaların kar performansı ile ve piyasa payı rekabetinde geri düşmeleriyle çözülmesi gerekir. Farklı çözümler sektördeki rekabetin farklı şekillenmesine yol açacaktır.

Galiba, alıştığımız bir çözümü arıyoruz: **birilerinin birilerini kurtarması.**

AF VE REKABET

27 Şubat 2005

REKABET, piyasanın ya da ortamın kuralları içinde yapılır. Oyunu kurallarına göre oynamayanlar cezalandırılır. Hukuk sisteminde suç ve ceza önceden bilindiğinden, piyasanın oyuncuları kendilerini rekabet içinde belli bir şekilde konumlandırırlar.

Rekabetin tüm oyuncular için adil olabilmesi için aynı suç için aynı cezayı yüklenme ilkesi tüm oyuncular için geçerli olmak zorundadır. Aksi taktirde, bazı oyuncular kayırılıyor (ödüllendiriliyor) ya da ek olarak cezalandırılıyor demektir. O taktirde, rekabet adil (fair) olmaktan çıkar. Kuralların çiğnenmesi olağan bir olay haline gelir. Artık rekabetten söz edilemez.

Konu ne olursa olsun, **işlenmiş bir suça verilen cezanın af edilmesi böyle bir olaydır**. Çünkü, hak edilen cezanın affı cezadan korkup kuralları içinde çalışan kişi ya da firmaları ek olarak cezalandırmak demektir. Bu taktirde, **kuralsızlığın kural haline dönüşmesi** riski ortaya çıkar. Böyle bir durumun sayısız sakıncaları vardır.

AFLARIN SONUÇLARI

Türkiye’de birçok alanda kuralsızlığın egemen olmasında çeşitli zamanlarda çıkarılan afların önemli bir payı olduğu inkar edilemez. Belki tarihsel nedenlerle, ama mutlaka demokratik ortamda siyasetçilerin işine geldiği için, **devlet af edici rolü oynamayı çok sevmektedir**. Bu nedenle de, en ufak bir baskıda af çıkarmak adet haline gelmiştir.

Vergi affı vergi vermeyeni ödüllendirmek, vergi borcunu zamanında ödeyenleri cezalandırmaktır. Rekabeti bozmaktadır. Vergi kaçırانları ve vergiden kaçınabilenleri rekabette bir adım öne taşımaktadır.

Dolayısıyla, **ekonominin önemli bir bölümünün kayıt dışında kalmasını hem teşvik etmektedir hem de kolaylaştırmaktadır**. Konunun bir diğer komik yanı da, vergi aflarıyla, vergi verenlerin vergiden kaçıp affa uğrayanların neden olduğu zararları ödemeleridir. Yani, **vergi verenler iki kez cezalandırılmaktadır**.

Öğrenci affı da aynı işlevi görmektedir. Derslerini zamanında çalışıp başarılı olan öğrenciler bir anlamda cezalandırılmaktadır. Derslerini iyi öğrenmenin teşvik edici unsuru ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla, **egitimin kalitesi kaçınılmaz olarak düşmektedir**.

Borçların ya da borç faizlerinin affedilmesi de benzer, belki de çok daha ağır yaralar açan bir uygulamadır. Borçlar ya da faizleri affedildiğinde, borçlunun sorumluluk duygusu hafiflemekte, hatta kaybolmaktadır. Borçlarını zamanında ödeyenler **'aptal,'** ödemeyenler **'uyanık'** olmaktadırlar. **Bir süre sonra aptallar da uyanmaya başlamaktadırlar**. Toplumda **'borç ahlakı'** çökmektedir.

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ

Affedici rolü oynayarak cezalandırmaktan kaçınmaya çalışan devlet, cezanın caydırıcılığını kendi elleriyle yaktığından, doğal olarak, **başka caydırıcı unsurlar getirmeye çalışmaktadır**. Kredi kartlarında yapılmaya çalışılan değişiklikler de bu bakış açısını yansıtmaktadır. Bankaların alması gereken kararların ne olması gerektiğini yasalarla devlet **'her şeyi ben bilirim'** yaklaşımıyla tespit etmektedir. **Devlet, üzerine vazife olmayan bir işle kendini vazifelendirmektedir**.

Her şeyin en iyisini devletin bildiği bir ortamda elbette rekabet olmaz. Olacağı, devletin baba rolü oynayıp bazen sevmesi bazen dövmesidir. Galiba, alıştığımız da budur. Çünkü, olur olmaz kendimizi sevdirmeye çalışırken arada bir dayak yediğimizde, söyleyecek lafımız kalmamaktadır.

Yasaların üstünlüğü ile değil, hukukun üstünlüğü ile rekabet yeşerir ve kendisinden beklenen yararları sağlar. Aksi taktirde, ne olduğu belirsiz rekabet işleri daha da bozabilir.

REKABET VE FIRSAT EŞİTLİĞİ

6 Mart 2005

HER ürettiğini arzuladığı fiyatla rahatlıkla satabilen bir firmanın bulunduğu pazarın rekabetçi olması söz konusu olamaz. Rekabet, üretimin arzulanan kar düzeyinde satılamama riskini de beraberinde getirir.

Bu risk yok edilemez, ama azaltılabilir. Azaltmanın tek yolu rakiplerden **daha kaliteli ve daha ucuz** mal üretebilip piyasaya sürebilmektir. Dolayısıyla, **rekabet kalitenin artması sonucunu doğurur.**

Bu ilke yalnızca mal ve hizmet piyasalarında değil, aklımıza gelebilecek her yerde doğrudur. **Mezun ettiği öğrencileri doğru dürüst iş bulamayan bir okul da kalitesini yükseltmek zorundadır.** Çünkü, öğrencilere bir seçenek verildiğinde, bir süre sonra bu okullar eğitim verecek öğrenci bulamayacaktır.

SİNYAL

Yukarıdan aŐaĐıya doğru gidersek, şöyle bir resimle karŐılaŐıyoruz. İş piyasası rekabetçi bir piyasadır. Aynı işte çalışmak isteyen binlerce kişi arasından birkaç kişi işe alınmaktadır. O halde, **binlerce kişi arasında, işi kapabilmek için en kaliteliyelerden biri olmak gerekmektedir.** Nasıl daha kaliteli birisi olunabilir?

Bir insanın kariyerinin başında sahip olduğu işgücünün kalitesi konusunda **sinyal** veren bir takım özellikleri vardır. Örneğin, **iyi öğrenci yetiŐtirdiĐi geçmiş deneyimlerle bilinen okullardan mezun olmak işgücü kalitesinin iyi olduğu yönünde önemli bir sinyali oluşturur.** Yani, mezun olunan okulun adı bir sinyaldir.

Yalnızca mezun olunan okulun ismi de yetmeyebilir. İyi bir okuldan

mezun olsanız dahi, **okuldaki başarı dereceniz** de sahip olduğunuz iş-gücü kalitesi konusunda önemli bir sinyaldir. Mezuniyet ortalamanız da yeterli olmayabilir. **Mezun olduğunuz okuldaki hocalarınızdan ya da eğitim döneminde staj yaptığınız kuruluşlarda sizin amiriniz konumunda olanlardan aldığınız referanslar da önemli olabilir.**

Sonuçta, işe alındığınız taktirde, iyi bir çalışan olacağınız konusunda iş-verenin gözündeki **riskleri asgariye indiren** her türlü sinyal sizi rekabette öne çıkaracaktır. O halde, mümkün olabilen en iyi okula gitmek gerekmektedir. Okulda mümkün olduğunca başarılı olmak gerekmektedir. Okulda ve çalıştığınız yerlerde sevilen biri olmanız gerekmektedir. **Bütün bu olumlu sinyalleri oluşturabilmek için bazı değişkenler sizin elinizdeyken, bazı değişkenler kurallara bağlanmıştır.**

Örneğin, eğitim gördüğünüz okulda çok çalışıp çok başarılı olmaz sizin elinizdedir. Ama, **hangi okula gideceğiniz sizin elinizde olmayabilir.** Hatta, çok iyi bir öğrenci olabileceğiniz halde, okula dahi gidemeyebilirsiniz. **Bazı doğu illerimizde okul olmadığı için eğitim göremeyen binlerce çocuğumuz olduğu iyi bilinmektedir.**

SAKAT REKABET

Rekabet kalitenin artması için gerekli, ama yeterli bir şart değildir. Rekabetin kaliteyi artırabilmesi için **fırsat eşitliğinin** de olması şarttır. **Fırsat eşitliğinin olmadığı bir ortamda, rekabet olsa da, rekabetin boyutu sınırlıdır.** Ayırmıcılık kaçınılmazdır. İşgücü piyasasında da ayırmıcılığın önemli nedenlerinden biri fırsat eşitliğinin olmaması ya da eksikliğidir.

Mal ve hizmet piyasalarında da fırsat eşitliği olmadığında ayırmıcılık ve kollamacılık vardır. Üç-beş şirket arasında rekabet varmış gibi görünse de, rekabet sakattır.

Mal ve hizmet piyasalarında fırsat eşitliğinin anahtarı piyasaya giriş ve çıkışın serbest olmasıdır. Piyasaya girişin engellendiği, piyasa-dan çıkışın istenmediği ortamlarda rekabetin kaliteyi arzulandığı ölçüde artırabilmesi mümkün değildir. Yıllarca, bankacılıkta giriş neredeyse serbestti, ama çıkış serbest değildi. Ne oldu?

REKABET OTORİTESİNİN SAYGINLIĞI

13 Mart 2005

20. yüzyılın ikinci yarısında demokratik ülkelerde siyasetin güdümünden çıkarılmış kamu otoritelerinin sayısı arttı.

Fiyat istikrarını tehdit etmenin siyasi bir tercih olamayacağı gerekçesiyle, önce **merkez bankaları** siyasetten bağımsız hale getirildi. Daha sonra, kamu otoritesi kullanan **denetleyici ve düzenleyici kamu kurumlar** siyasetten bağımsızlaştırıldı.

Bizim gibi ülkelerde bu çeşit kurumlar '**devlet içinde devlet**' olarak algılandı. Ama, zorla da olsa, son yıllarda bu çeşit kurumların sayısı Türkiye'de de arttı. Siyasetten bağımsız **denetleyici ve düzenleyici otoriteler**, özel yasaları çerçevesinde, uygulamalarında siyasi tercih kullanılmaması için oluşturuldu. Yani, belli alanlardaki **kamu otoritesi siyasi tercihlerin özünde olan ayrımcılık ve kayırcılıktan uzaklaştırıldı.**

EN BÜYÜK TEHDİT

Hukuki anlamda, denetleyici ve düzenleyici kamu kurumlarının siyasetten bağımsız olmasının güvencesi yasalarıdır. Ama, uygulamada, bu kurumların siyasetten bağımsız bir biçimde çalışmalarını için yasaları yeterli değildir. **Bu kurumlar asıl güçlerini kamuoyu desteğinden alırlar.** Bu kurumlara kamuoyu sahip çıkmazsa, yasaları ne söylese söylesin, uygulamalarının saygınlığı olmayacaktır. **Düzenlemelerinin etkisi sınırlı kalacaktır.** Kendilerinden beklenen yararlar tam olarak gerçekleşemeyecektir.

Bağımsız kamu kurumlarının kamuoyu desteği kazanabilmesi, kararlarının ve uygulamalarının teknik olarak doğru, ayrımcılık ve kayırcılıktan uzak olduğu inancının kamuoyu tarafından benim-

senmesiyle olur. Bu çeşit kurumlar hakkında ortaya çıkan rüşvet iddiaları bu kurumların varlıklarını tehdit eden en büyük olgudur.

Maalesef, **Rekabet Kurumu**, ortaya çıkan rüşvet iddialarıyla çok büyük bir yara almıştır. **Uygulamalarının ve kararlarının doğruluğu ve haklılığı sorgulanmaya başlamıştır.** Çıkar karşılığı ayırimcilik ve kayırmacılık yapmak ile siyasi tercihler nedeniyle aynı şekilde davranmak arasındaki ince çizgide **Rekabet Kurumu'nun siyasetten bağımsızlığının anlamı sorgulanmaya başlamıştır.**

İtibarlı olmak çok zor kazanılıp çok çabuk kaybedilen bir niteliktir. **Görel olarak çok yeni olan Rekabet Kurumu itibar kazanma sürecindeyken böyle bir talihsizlik yaşaması tüm ekonomi için büyük bir talihsizlik olmuştur.** Bu yarayı sarmak kolay olmayacaktır. Konu, sonuçları itibariyle bir imar müdürlüğünde ortaya çıkabilecek rüşvet iddialarından çok daha ciddidir.

FARK YARATMAK

Rekabet Kurumu'nda yaşanan bu talihsiz gelişme bağımsız denetleyici ve düzenleyici kurumların ücret ve personel politikalarını yeniden gündeme getirmelidir. Bu kurumların kaliteli ve ilkeli personel istihdam etmesinin önemi yanında çalışanların aldığı **ücret düzeyi** de iyi değerlendirilmelidir.

Namuslu insan yoktur. Namuslu davranan insan vardır. Bir başka deyişle, **ahlakı bozulmayacak insan yoktur.** Bu gerçekten hareketle, **bağımsız kurumlarda çalışanların ahlaklarının kolayca bozulmayacağı bir ortamın oluşturulması zorunludur.** Aksi taktirde, bağımsız kurumların işlevi sakatlanacaktır. **Seçilmişlerin elinden alınan kamu gücü atanmışların gelişi güzel uygulamalarına terk edilmiş olacaktır.** İşin en tehlikeli yönü de buradadır.

Yaşananlar, bizleri, bağımsız kurumların varlığını değil, çalışma ortamlarını tartışmaya zorlamalıdır.

REKABET VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

20 Mart 2005

REFORM niteliğinde yasalar çıkarmakta hiç zorlanmıyoruz. Ama, çıkardığımız reform niteliğindeki yasaları uygulamakta çoğu kez azımsanamayacak zorluklar çekiyoruz.

Bu huyumuzu 1800'lü yılların ikinci yarısında İstanbul'da **Robert Kolej'i** kuran misyoner **Cyrus Hamlin** de '**Among the Turks**' kitabında çok iyi tespit etmiş.

Yasasını çıkarıp da uygulamakta zorluk çektiğimiz alanlardan biri **fikri mülkiyet haklarının korunmasıdır**. Kağıt üzerinde **Türkiye'de fikri mülkiyet hakları çok iyi korunmaktadır**. Çağdaş bir yasamız mevcuttur. Ama, **uygulamada fikri mülkiyet haklarına saygı duyan bir toplum olduğumuz söylenemez**.

ARADA KALDIK

Dünya Ticaret Örgütü 1980'li yıllardan bu yana **fikri mülkiyet hakları** konusunu gündemine aldı. **Üye ülkelerin bu konuda yasalar çıkarıp uygulamaya koymaları isteniyor**. Üye ülkeler arasında amansız bir mücadeleye yaşanıyor.

Brezilya ve **Hindistan** gibi gelişmekte olan ülkeler fikri mülkiyet haklarının sıkı yasalarla korunmasına karşı çıkıyorlar. Çünkü, **bu ülkeler fikri mülkiyet haklarını ihlal ederek ciddi boyutlarda gelir ve istihdam yaratıyorlar**. Yani, taklit mallar üreterek ekonomik refahı artırıyorlar.

Kuzey Amerika ve **Batı Avrupa** ülkeleri ise teknolojiyi yaratan gelişmiş ülkeler olarak fikri mülkiyet haklarının çok sıkı bir biçimde korunmasından yanalar. Hatta, **fikri mülkiyet haklarına saygı duymayan**

ülkelere gelişmiş ülkelerce ekonomik yaptırımların devreye sokulması dahi tartışılıyor.

İki grup ülke arasında arabulucu ihtiyacı ortaya çıktığında, **Türkiye bulunmaz bir arabulucu oluyor.** Çünkü, Türkiye'nin fikri mülkiyet haklarının korunması yönünde çok iyi bir yasası var. Bu açıdan, Türkiye gelişmiş ülkelere yakın görünüyor.

Diğer yandan, **fikri mülkiyet haklarının korunması Türkiye'de de gelişmekte olan ülkelere fazla farklı olmadığı için Hindistan ve Brezilya gibi bu konuda ses getiren ülkeler bizi seviyorlar.** Arada kalıyoruz. Dolayısıyla, arabulucu oluyoruz.

Fikri mülkiyet hakları konusunda açıkça gelişmiş ülkeleri tutsak, kendimizi inkar etmiş duruma düşüyoruz. **Gelişmekte olan ülkeleri tutmaya kalktığımızda ise AB'ye üye olaya aday bir ülke olarak gülünç duruma düşüyoruz.**

MARKAYA SAYGI

Türkiye içine düştüğü bu ikilemden kurtulmak zorundadır. Aksi taktirde, çeşitli uluslararası platformlarda çok güç durumlara düşmemiz söz konusu olacaktır. Daha da vahim olarak, bizim yurt dışına sattığımız mallara koruyucu önlemlerin gündeme gelmesi kaçınılmaz olacaktır.

Rekabeti sakatlayan ülkeler mutlaka rekabet edebildikleri ürünlerde olumsuzluklarla karşılaşacaklardır. **Fikri mülkiyet haklarının varlığı bir açıdan rekabeti engelleyip normal şartlarda çok daha ucuz olabilecek bir malın pahalı olması olarak görülebilir.** Ama, bu görüş birçok açıdan doğru değildir.

Her şeyden önce, **marka yaratmaya çalışan bir ekonomi ilk önce kendisi fikri mülkiyet haklarına saygı duymak zorundadır.** Marka bir ürünü koruyan kalkandır. Fikri mülkiyet hakları da fikrin yaratıcısını koruyan bir kalkandır.

Başkasının markasına saygı duymadığımızda, başkaları da, eğer yaratabilirsek, bizim markalarımıza saygı duymayacaklardır.

REKABETTE FİYAT FARKLILAŞTIRMASI

27 Mart 2005

İç piyasada tek el ya da yarı tek el durumunda olup da uluslararası piyasada rekabetçi olmak durumunda olan şirketler vardır. Korumacılığın yaygın olduğu ülkelerden gelen şirketlerde bu durum sıkça görülebilir.

Bu ülkelerde bir sektörde yoğunlaşma yaşanırken, uluslararası piyasada aynı şirket bütün dünyadan birçok şirket ile yarışmak zorunda kalabilir. Rekabet şartlarının farklılaştığı ortamlarda şirketlerin fiyatlandırma politikaları da doğal olarak farklı olacaktır.

REKABET ŞARTLARI

Bir firma iç piyasada tek el ya da yarı tek el durumundaysa, iç piyasadaki satışlarında tek el fiyatı uygulayacaktır. Yani, fiyatları yüksek olacaktır. Ekonomide korumacılık olduğundan, ürettiği malı yüksek fiyattan satabilecektir.

Aynı firma uluslararası piyasada aynı malı satmak için başka ülkelerden başka şirketlerle rekabet etme durumunda kaldığında, rekabetçi fiyat uygulamak zorunda kalacaktır. Yani, dışarıdaki satışlarında uyguladığı fiyat iç pazarda uyguladığı fiyattan daha düşük olacaktır. Birçok alanda ihraç fiyatlarının düşüklüğü rekabet şartlarından kaynaklanmaktadır.

Tersi bir durum da söz konusu olabilir. Şirketlerin iç piyasada rekabetçi olup dış piyasada tek el ya da yarı tek el gibi davranmaları da mümkündür. Örneğin, uzun süre yolcu uçağı yapımında bu çeşit rekabet söz konusuydu. Özellikle Airbus uçakları üretilmeye başlamadan önce, Boeing ve McDouglas uçak şirketleri Amerika içinde kıyasıya rekabet içindeyken, uluslararası piyasayı aralarında bölüşmüş gibiydiler.

Bu şirketler Amerika içinde rekabet ettiklerinden Amerika'daki satışları daha düşük fiyattan, Amerika dışı satışları, **piyasayı böldüklerinden**, daha yüksek fiyattan oluyordu. Bu durum bugün dahi söz konusu olabilmektedir. Örneğin, **Amerikan yapımı uçakların yedek parçaları Avrupa'da Amerika'ya göre daha pahalıdır**. Amerikan hava yolları Amerikan uçaklarını daha ucuza alabilmektedirler.

Bizim gibi ülkeler için **Airbus**'ın piyasaya girmiş olması rekabet şartlarının biraz olsun lehimize dönmesi açısından yararlı olmuştur. **Airbus** ile Amerikan yolcu uçağı yapımcılarının 'piyasa paylaşması' olgusunu da göz ardı etmemek gerekir.

REKABET OTORİTESİ

Yurt içinde rekabet şartlarını düzenleyen rekabet otoriteleri vardır. Gidererek ülkeler rekabetin önemini anlamaya başlamışlardır. **Uluslararası rekabeti şirketler bazında düzenleyen bir otorite yoktur**. Bu anlamda, **Dünya Ticaret Örgütü** uluslararası rekabeti düzenleme amacıyla kuruluşu da, şirketler bazında bir yaptırımı yoktur. **Hükümetler bazında uygulamaları denetlemekle yetinmektedirler**. Bu yaklaşım sorunu çözmemektedir.

Yeni, yoğun ve yüksek teknoloji içeren sektörlerde uluslararası piyasada rekabetçi konumdan uzaklaşmak kolaylaşmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü'nün bu konudaki uygulamaları ve denetim görevi sınırlı kalmaktadır. Ama, **rekabetçi bir uluslararası piyasa için yerel rekabet otoritesi paralelinde uluslararası rekabet otoritesi ihtiyacı gidererek artmaktadır**.

Şimdilik devletler kendileri karşılıklı oturarak bu soruna çözüm arayışı içindedirler. Özellikle, **devletin sübvansiyon verdiği sektörlerde, ülkeler birbirlerinin sübvansiyon politikalarını yakından izlemekte ve gerektiğinde pazarlığa oturmaktadırlar**. Örneğin, yolcu uçağı üretimi konusunda **Avrupa ve Amerika oldukça sık bir biçimde birbirlerinin sübvansiyon politikaları konusunda masaya oturmaktadırlar**.

REKABET KÜLTÜRÜNÜ OLUŞTURMAK

17 Nisan 2005

Rekabet ayıp bir şeymiş gibi öğretilince rekabet kültürü de aynı paralelde oluşuyor. Öğretiler aynı paralelde gelişiyor.

Sonuçta, **ayırıcılık ve kayırmıcılık** rekabetin yerini alıyor. **Herkes yanlış yerde konumlanıyor.**

Ortalama bir okulda, genellikle çalışkan öğrenciler çok sevilmezler. **Öğrenciler** kendilerinin durumunu açık ettiği için çalışkan öğrenci arkadaşlarını pek sevmezler. **Öğretmenler** de, sordukları her soruya parmak kaldırıp vasat öğrencilerin cevap verme şanslarını ellerinden aldıkları için çalışkan öğrencileri bir zaman sonra susturmak isterler.

YANLIŞ TAHSİS

Velilerimiz için ise çocuklarının mezun olması tek hedeftir. Nasıl mezun oldukları ile fazla ilgilenmezler. İlkokul sonunda derslerinde zorlanan öğrencilerin velilerinden öğretmenlere yönelik talepler artar. **‘Aman bizim çocuğu mezun edin, zaten biz onu artık okutmayacağız, bir işe vereceğiz’** gibi çocuğun kariyerine yönelik veli seçimlerine çok rastlanır. **Amaç, diploma almaktır, eğitim değil.**

İş başvurularında **‘ne olursa yaparım’** türünden taleplere de sık rastlanır. Özellikle diplomalı işsizlerin bollaştığı son yıllarda, **inşaat mühendisinin muhasebeci olmaya çalışmasına ya da muhasebecinin bir müteahhidin yanında kontrol görevi görmeye çalışmasına** çok sık rastlanır.

İş bulmak için tanıdık aranır. Araya tanıdıklar sokulup arkadaşın çocuğuna iş aranır. Nitelik çoğu zaman önemli değildir. **‘Ne iş olursa yaparız’** toplumu olarak yaşamaya devam ederiz. **Yanlış yerlerde yanlış in-**

sanlar bulunur. Doğal olarak, işi bulduktan sonra işten şikayet etmeye başlarız. Çünkü, iş aslında niteliklerimize uygun değildir. İş, geçimimizi temin eden bir araçtan başka bir şey değildir.

Yanlış insanların yanlış yerlerde konumlanmaları elbette verimliliği azaltan ve üretim potansiyelini sınırlayan bir etkidir. Böyle bir dengeye sosyal amaçlar için göz yumulur. Ama, bu denge kendi anti-rekabetçi mekanizmalarını da geliştirir. Bu sistemde herkesin yeteneklerinin üzerinde bir konuma terfi etmesi çok normaldir.

KÜLTÜRÜN DEĞİŞMESİ

Bu kültür nasıl değişir? Toplumda işsizliğin azalmasıyla bu kültürün değişmesi mümkün değildir. **İşsizliğin azalması**, bizim gibi toplumlarda, **daha fazla kişinin daha fazla sayıdaki iş arayana iş bulabilmesi** anlamına gelir. Yani, millet vekillerimiz kendinden beklenen işlevi daha iyi görmüş olurlar.

Anti-rekabet kültürü ancak piyasa mekanizması yoluyla değişebilecektir. Ancak, anti-rekabeti besleyen ortamın sürdürülemediği noktada rekabet kültürü oluşabilecektir.

Toplumda **rantın** azalması rekabet kültürünü geliştirecek en önemli parametre gibi görünmektedir. **Rant azaldığında, verimlilik öne çıkacağından, para kazanmak zorlaşacak doğru yerde doğru kişiler çalışacaktır.** Kolayca dağıtılacak kazanç olmayacaktır.

Rantın azaltılması ancak dışsal etkenlerle mümkün olmaktadır. Örneğin, yabancı sermayenin yoğunluğu rantı bir ölçüde azaltan bir etkidir. **Avrupa Birliği** gibi oluşumların bir parçası olmak da rantı azaltan bir işlev görmektedir. Zaten, **biz de 'rekabet' sözcüğünü AB ile gümrük birliğine girdikten sonra keşfetmedik mi?**

Sistemleri değiştirmek kolay olmuyor. Çoğu zaman sistemler kendi kendilerine doğruyu da bulamıyorlar. Aksine, **sistemler kendi koruyucu mekanizmalarını geliştiriyorlar.** Bir kısır döngü oluşuyor. **Kısır döngüden çıkış ancak dışsal etkenlerle mümkün olabiliyor.** Bu konuda galiba iyi bir yola girdik.

DENETLENEN SEKTÖRLERDE REKABET

24 Nisan 2005

TÜRKİYE ekonomisinde bir elin yaptığını diğer elin bozduğu çok görülmüştür. Çünkü, bir elin yaptığı isteyerek yapılmadığından, temel içgüdümüz diğer elle yapılanı bozmak olmaktadır.

Örneğin, yıllarca Merkez Bankası yarasında bırakılan muğlak alanlar nedeniyle **başka yasalar ya da kararlar yoluyla Merkez Bankası çeşitli krediler vermeye zorlanmıştır**. Yıllık programlar hazırlanır ve programlarda yer verilen afaki yatırım rakamlarını ulaşabilmek için Merkez Bankası'nın kredi vermesi programa yazılırdı.

Tarımın desteklenmesi programı çıkarılıp desteklemenin Merkez Bankası kredileriyle olacağı karara bağlanırdı. Bütün bunlar yapılırken, hiç kimse de Merkez Bankası'nın konu hakkındaki görüşünü merak etmezdi. Kısacası, **Türkiye'de bir yasa diğer yasalara müdahale eder**. Bu da normal karşılanır.

KONTROL VE DENGİ

Benzer olaylar şimdi **bağımsız denetleyici ve düzenleyici kuruluşların sorumluluklarında** yaşanıyor ve ileride daha da yoğun yaşanacakmış gibi görünüyor. Zorla da olsa bir **rekabet otoritesi** kurduk. Rekabetin gözetimi ve denetimi **Rekabet Kurumu'nun sorumluluğuna** verildi. Ama, gelinen noktada **denetlenen sektörlerdeki gözetim ve denetim otoriteleri bir anlamda rekabet otoritesinin yetkilerini paylaşmak istiyorlar**. Hatta, Rekabet otoritesini devre dışı bırakmak istiyorlar.

Bu yaklaşım yanlıştır. Rekabet olgusu ekonomide bir bütündür. **Bazı sektörleri Rekabet Kurumu'nun yetki alanından çıkarmak rekabeti ciddiye almamak olur**. Bir elin yaptığını diğer elle bozmak anlamına gelir.

Bankacılık sektöründe birleşme ve satın almalarda rekabet otoritesini devre dışı bırakmak yanlışır. Aynı şekilde, **enerji** ya da **telekomünikasyon** sektörlerinde rekabet otoritesinin varlığını dikkate alınarak bu sektörlerde düzenleyici kurumların rekabet konusuna da bakmalarını beklemek yanlışır.

Düzenleme, **kontrol ve denge** (check and balance) işidir. Bir kurumun düzenlemeleri diğer kurumlar tarafından kontrol edilecek ve bir denge sağlanacaktır. **Hiçbir kurumum mutlak gücü olmamalıdır.** Güç kontrol edilebilmelidir. Reklamda söylendiği gibi, **kontROLSÜZ güç, güç olamaz, yozlaşır.**

TEK ÇÖPLÜK

Belli bir süre belli bir sektörde rekabetin sakatlanması başka alanlarda sağlayabileceği yararlar nedeniyle tercih edilebilir. Bunu en iyi değerlendirebilecek kurumlar o sektörlerin denetleyici ve düzenleyici otoriteleridir.

Bu gerçek dahi, **rekabet otoritesinin devre dışı kalmasını haklı çıkarmaz.** Doğru olan, belli süre rekabetin sakatlanmasını yararlı bulan denetim ve gözetim otoritesinin rekabet otoritesini bu konuda ikna etmesidir.

Bir başka açıdan, **ekonomide yeni oluşan bağımsız kurumların kendi aralarında bir koordinasyon içinde olmaları zorunludur.** Koordinasyon gereğinin zorluklarından kaçınarak **her bağımsız kurumun kendi sektöründe her alanda tek otorite olarak bırakmak özellikle rekabet açısından sakıncalı durumlar doğurabilecektir.** Her şeyden önemlisi, kurumlar arası çatışma tamir edilemeyecek boyutlara gelebilecektir.

Koordinasyonun olmadığı yerde çatışma başlar. Bundan kaçınmak mümkün değildir. Bağımsız kurumların çatışmaları bağımsızlığın sorgulanmasına kadar gider. Yani, **bağımsız kurullar yalnız kendilerinin öteceği bir çöplük yaratmaya çalışırken, çöplüğü tümünden ellerinden kaçırabilirler.**

DEVLET YARDIMLARININ REKABET BOYUTU

01 Mayıs 2005

Doğrudan yabancı sabit sermaye yatırımları çekmekte zorlanan ülkelerden biriyiz.

Zorlanmamızın arkasında sayısız nedenler var. Her şeyden önce, yıllarca süren **ekonomik istikrarsızlık** yabancıları ürküttü.

Adalet mekanizmasının yavaşlığı, **bürokrasinin** bolluğu, **rant ekonomisinin** yaygınlığı ve **kuralların çok sık değiştirilmesi** gibi etkenler de yabancıların Türkiye ekonomisine bakış açısını olumsuz yönde şekillendirdi. Sonuçta, Türkiye, birçok artısı olduğu halde, hak ettiğini düşündüğü doğrudan yabancı yatırımları çekemedi.

BANKACILIK ÖRNEĞİ

Yabancı yatırımcı kuralların herkes için geçerli olmasını arzu eder. Rakibinin yerli olması nedeniyle kayınılmasına göz yumamaz. Spor değimiyle, yabancı sermaye oynadığı sektörde **'fair play'** arzu eder. Ekonomide **'fair play'** kurallarının başında **rekabetin** sektör içinde herkes için aynı olmasıdır. **Devlet kendi eliyle rekabeti bozucu bir tavır sergilememelidir.** Rekabet siyasi kaygılarla zedelenmemelidir.

Son dönemde yabancı sermayenin **bankacılık sektörü** ile ilgilenmesinin ardında yatan en önemli nedenlerden biri **Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu** gibi siyasetten bağımsız bir organın sektörün denetim otoritesi olmasıdır. Sektörde gelişi güzel uygulamalar olmayacaktır.

Biliniyor ve umut ediliyor ki, **artık her canı isteyen banka sahibi olmayacaktır.** Tüm bankalar aynı ölçütler içinde denetlenip değerlendirilecektir. Sektördeki rekabet büyük ölçüde adil (**fair**) olacaktır.

Denetlenmeyen sektörlerde de rekabetin adil olması esastır. Rekabeti bozan en önemli unsurlardan biri olan **devlet yardımlarının** bu gözle değerlendirilip uygulanmaya konması yabancılar açısından çok önemli olmaktadır. Dolayısıyla, **devlet yardımlarının siyasetten bağımsız bir rekabet otoritesi tarafından değerlendirilmesi yabancılar açısından önem kazanmaktadır.**

Türkiye bu konuda direnmektedir. Eski alışkanlıklarla, devlet ve dolayısıyla **işbaşındaki hükümet, elinin serbest olmasını istemektedir.** Hiç olmazsa, böyle bir denetimin kendi buyruğu altındaki bir kurum tarafından yapılmasını arzulamaktadır.

AVRUPA BASTIRIYOR

Avrupa Birliği (AB) bu konuda ısrarcıdır. Söylenenlere göre, AB ile müzakereler başladığında, **müzakerelerin ‘rekabet’ bölümü devlet yardımlarının rekabet otoritesi tarafından değerlendirilmesi kuralı getirilmeden başlaması mümkün olmayacaktır.** Ne kadar direnssek de, bir gün devlet yardımlarının rekabet otoritesi tarafından değerlendirilmesi kuralı uygulamaya konacaktır. Bundan da kaçamayacağız.

Konuda direnmek yerine, **bu kuralın acilen yürürlüğe konması doğrudan yabancı sermaye çekmek açısından çok önemli bir rol oynayacaktır.** Türkiye’deki rekabet ortamının itibarı artacaktır. Ama, galiba, devletimizin görüşleri bu yönde değildir.

Devlet yardımları rekabet otoritesinin denetimine girdiğinde, istemeyerek bu uygulama başlayacağından, **uygulamayı yozlaştırmamız** gibi çok büyük bir risk vardır. Bu alanda **uygulamanın yozlaştırılması rekabet otoritesinin işine siyasetin bulaşması demektir.** Rekabet otoritesinin siyasetin güdümüne girmesi gibi çok büyük bir risk ortaya çıkacaktır. Yani, **‘kaş yapalım derken göz çıkarmak’** gibi bir durumla karşılaşılabilir.

Konuyu yakından izleyenler de böyle bir riskin farkındadırlar. Dolayısıyla, **konuya bakış açımızı değiştirip rekabeti kollayan bir devlet yardımları mekanizmasını hayata geçirmemiz giderek önem kazanmaktadır.**

Yabancı sermaye çekmek isteyen bir ülkenin başka bir seçeneği de yoktur. Yatırım ortamının düzeltilmesi toplantılarla gerçekleştirilemiyor.

KURAMLAR VE KURUMLAR

03 Mayıs 2005

EKONOMİ derslerinde iktisadi kuramlar en ince ayrıntılarına kadar okutulur.

O kadar ki, öğrenciler öğrendikleri iktisadi **kuramların günlük hayatları ile olan ilişkilerini** kavramaktan uzaklaşırlar. Sonuçta, ekonomi dersleri çok sıkıcı hale gelir.

Kuramlar elbette önemlidir. Günlük hayatta olanları analiz edebilmek ve daha iyi anlayabilmek için kuramların gördüğü işlev hiçbir zaman küçümsenemez. Aksine, **kuramlar iktisadi olayları anlayabilmenin anahtarlarıdır**. Ama, tek başlarına yeterli değildir.

TEK TİP ELBİSE

Ekonomide kuramlar kadar önemli bir diğer boyut kurumlardır. Kurumları anlayamadan kuramları yerli yerine oturtmak mümkün değildir. **Birçok ekonomi dersi konunun bu boyutunu ihmal eder.** Hatta, bazıları için kurumları incelemek ve onları anlamaya çalışmak iktisat bilimi için zaman kaybetmekten başka bir şey değildir.

Halbuki, **kurumların iyi bilinmesi, kuramlar kadar, ekonomi politikalarının uygulanması açısından son derece önemlidir.** Bir merkez bankasının yapısını, yetkilerini ve sorumluluklarını iyi kavrayamadan **para politikasını** öğrenmek mümkün değildir. Aynı şekilde, 'para-banka' gibi bir derste bankacılığın işlevlerini anlayabilmek için bankaların uymak zorunda olduğu kuralları, denetim ve gözetim mekanizmasını bilmek şarttır. Endüstriyel yapıyı incelemek için **rekabet şartlarını** ve **rekabet otoritesinin rolünü** anlamak gerekir. Hazine ve Maliye kurumlarını bilmeden maliye politikalarını irdelemek çok fazla anlam ifade edemeyebilir.

Ekonomi politikaları kuramlardan esinlenirler, kurumlarla yürütülürler.

Kurumları ve onların yapılarını dışlayarak ekonomi politikalarından beklenenleri sağlayabilmek çoğu zaman olanaksızdır. **Ekonomideki her kurum yetkili ve sorumlu olduğu sektöre göre değişen özellikler göstereceklerdir.** Önemli olan, kurumların ekonomideki sorumlulukları paralelinde ve işlevlerini en iyi yapacak bir biçimde şekillendirilmeleridir.

Kısacası, **tek tip bir elbise tüm vücutlara uymaz.** Tek tip bir kurumsallaşma yapısı farklı kurumlarda farklı sonuçlar doğuracaktır. Örneğin, son dönemde tartışılan **bağımsız kurulların tek bir çerçeve içinde yapılandırılmaları** doğru bir yaklaşım değildir. **Merkez Bankası** ya da **BDDK** gibi birimlerde yedi tane yönetim kurulu üyesi yeterli olabilirken, birçok disiplini içinde barındırmak zorunda olan **Rekabet Kurulu** için yedi üye yersiz kalabilir. Ücretler de kurumlara göre farklılık gösterebilmelidir.

‘**On bir kişinin yapacağını yedi kişi de yapar**’ gibi bir yaklaşım sakıncalıdır. Aynı şekilde **yedi kişinin yapabileceği bir işi on bir kişiye de yaptırmaya çalışmak yanlıştır.** Birincisinde farklı uzmanlıkların sentezini yakalamak mümkün olmazken, ikincisinde bir fikir birliğine ulaşmak zorlaşmaktadır.

KURUMLAR VE POLİTİKA

Adı ‘bağımsız kurum’ diye tüm gözetim ve denetim otoritelerine tek tip bir elbise dikmeye çalışmak bu kurumlardan elde edilmeye çalışılan yararları azaltan bir girişimdir. Halbuki, **bu çeşit kurumlar uygulanan ve ileride uygulanacak ekonomi politikaları konularında sinyal veren kuruluşlardır.**

Merkez Bankası’nın yapısı nasıl bir para politikası uygulanacağı konusunda fikir verirken, **BDDK**’nın yapısı bankacılık sektörünün ileride de sağlıklı çalışıp çalışmayacağını bir göstergesidir. Aynı şekilde, **Enerji Üst Kurulu**’nun yapısı enerji sektöründeki yapılanmanın öncü göster-

geciyken, **Rekabet Kurumu**'nun yapısı rekabet olgusunun ne kadar ciddiye alındığının bir parametresi olacaktır.

Ekonomi politikası kurumlarla oluşturulur, kurumlarla uygulanır ve kurumlarla sonuç alınır. Bunu görmezden gelen bir yaklaşımın uygulayacağı ekonomi politikalarının uzun dönemde başarı şansı yoktur.

REKABETİN OLMADIĞI YERDE ADALET OLMAZ

08 Mayıs 2005

YAZININ başlığı çok daha fazla kullanılan bir deyişin tersidir. 17. yüzyıldan beri bilinen deyiş adaletin olmadığı yerde serbest piyasanın ve dolayısıyla rekabetin olamayacağıdır. Ama, bunun tersi de doğrudur.

Rekabet olmayınca adaleti aramak abesle iştigaldir. Herkesin kabuleneceği sınırlar içinde adil olmak olanaksızdır. Ama, gerçek hayatta, adaletsizliğin faydalarını görenler, adaletsizlik kendileri dışındakilere fayda sağlandığında seslerini çıkarıyorlar. Sonuçta, **'bana ver, ama başkalarına verme'** gibi komik bir durum ortaya çıkıyor. Rekabetin olmadığı ortamda her şey **'haksız kazanç'** oluyor.

Ekonomideki teşvik mekanizmasının zaman içinde yaygınlaşması da, sosyal programların bir süre sonra amaçları dışına taşınması da hep bu nedenle oluyor. Devletin girdiği her alan **ayırıcılık** ve **kayırmıcılık** ilkesi üzerine kurulmuştur. Devlet müdahaleleri bir çok alanda rekabeti bozar. Dolayısıyla, adaletsizdir. Kayrılan üste çıkar.

HERKES İSTİYOR

Rekabetin olmadığı yerde adaletin olamayacağı gerçeğini bugünlerde Fenerbahçe ve Galatasaray taraftarları arasındaki çekişmede çok iyi görüyoruz. Seyrantepe'de bir devlet arazisinin Galatasaray Kültübü'ne peşkeş çekildiği herkes tarafından biliniyor. Bu konuda sayfa komşum Ege Cansen çok güzel bir yazı yazdığından ben aynı görüşleri tekrarlamak istememiştim. Şimdi, durum biraz değişti.

Seyrantepe'nin Galatasaray'a devlet tarafından peşkeş çekilmesiyle mali durumunun düzelmesi söz konusu oldu. Havadan gelen paralar-

la Galatasaray'ın belini doğrultabileceği olasılığının artmasıyla Fenerbahçeliler ayağa kalktılar. Her gün 'Seyrantepe' ya da 'Peşkeştepe' başlığı ile binlerce elektronik posta göndermeye başladılar. Kısaca, devletin Seyrantepe arazisini Galatasaray'a peşkeş çekmesini protesto ediyorlar. Galatasaraylılar bu alana 'Aslantepe' diyorlar.

Konu burada kapanmadı. Fenerbahçelilerin tepkileri üzerine Galatasaraylılar da devletin Şükrü Saracoğlu Stadi'nin yanında bir lise arazisini Fenerbahçe'ye peşkeş çektiğini söylemeye başladılar. Yani, 'Seyrantepe' bizim hakkımız diyorlar. Belki de, Fenerliler kendileri daha az aldığı için bağınıyorlar.

Uzun lafın kısıyası, biri diğerine, devletin bir şeyleri peşkeş çektiğini görünce, diğeri de kendine çekilen peşkeşin hakkı olduğunu söylemeye çalışıyor. Bu şekilde adaletin tesis edildiği düşünülüyor. Doğal bir bakış açısı: 'Ona veriliyorsa, bana da verilsin, hatta bana daha çok verilsin' ya da 'bana verilmiyorsa, ona da verilmesin.' Ona daha çok verildiyse, bana neden az veriliyor? Bir süre sonra, Seyrantepe arazisinin Galatasaray'a peşkeş çekilmesiyle kendinin görelisi olarak aşağıda kaldığını düşünen Fenerbahçeliler, Beşiktaşlılar ve diğer futbol kulüpleri de haklı olarak devletten daha fazla şeyler isteyebilirlerdir.

HERKES MEMNUN

Onlar kendilerini haklı da görüyorlardır. Devletin mal varlıkları peşkeş çekiliyorsa, birileri neden dışarıda kalsın ki!

Böyle bir durumda adalet aramanın ne kadar gülünç olduğu herhalde çok açıktır. Evrensel kriterlerle tanımlandığında, devletin mallarını daha fazla ve daha geniş kitlelere peşkeş çekerek adaleti tesis etmek de mümkün değildir.

Adaleti tesis etmenin tek yolu rekabetin önünü açmaktır. Yani, çözüm, tüm kulüplere çekilen peşkeşlerin geri alınmasıdır. Bunu da yapabilecek siyasi otoritenin başı çok ağrıyacaktır. Dolayısıyla, bu alanda rekabetten uzaklaşmak uzun dönemde her kesimin işine gelmektedir. Devletten ne çarpılırsa, o yanlarına kâr olarak kalacaktır.

REKABET HER ZAMAN İYİ OLMAYABİLİR

15 Mayıs 2005

REKABET bir toplumdaki herkes için iyi olamaz. Aksine, herhangi bir piyasada rekabetin artmasından bazıları kazanacak bazıları kaybedecektir.

Rekabet, toplumun tümü için iyidir denebilir. Rekabetin artmasından beklenen kişi ya da gruplar için değil, toplumun tümü için iyi olmasıdır.

Konuyu biraz genişletirsek, rekabet toplumun bazı kesimleri için iyidir, bazı kesimleri için iyi olmayabilir. Örneğin, **rekabet sayesinde bir malın fiyatı ucuzluyorsa, o malın tüketicileri için rekabet iyidir, ama aynı malın üreticileri için rekabetin iyi bir şey olduğu söylenemez.**

FARKLI AMAÇLAR

Kişiler farklı alanlarda farklı roller oynarlar. Oynadıkları role göre de rekabet bazen iyi, bazen de kötü olabilir. Kişiler hem tüketicidir hem de üreticidirler. Tüketici rolünde rekabet işlerine gelir. Üretici rolünde rekabetten hoşlanmayabilirler. Dolayısıyla, rekabetin faydaları konusunda olaylara göre çelişkili fikirler ortaya çıkar.

Birçok üretici firma ürettikleri malları sattıkları pazarda rekabetten hoşlanmazlar. Çünkü, **rekabetin olduğu piyasada hem daha kaliteli mal üretmek zorundadırlar hem de daha ucuz satmak zorundadırlar.** Buna karşılık, aynı firmalar başkalarından aldıkları ara mallar ve emek piyasalarında tam rekabeti savunurlar. Çünkü, rekabetçi piyasalardan alım yaptıklarında daha kaliteliyi ve daha ucuzu bulmak mümkün olacaktır.

Rekabetin bozulmasını ya da çarpıtılmasını haklı kılan önemli alanlardan biri sosyal içerikli amaçlardır. Örneğin, geçmişte herhangi bir

suçtan hüküm giyip cezaevinde yatmış kişilerin çok kolay iş bulamayacakları aşikardır. Ama, bu kişiler de cezalarını çektikten sonra topluma kazandırılmalıdır. Dolayısıyla, **bu kişilerin iş bulmaları için devletin iş yerlerini zorlaması kabul edilebilir bir yaklaşımdır**. Ama, bu yaklaşımın işgücü piyasasında rekabeti sakatladığı da bir başka gerçektir.

Rekabeti bozan bazı uygulamalar ise zaman içinde refahı artırıcı yönde olacağı için kabul edilebilirler. Örneğin, **fikri mülkiyet haklarının** korunması aslında kısa dönemde rekabeti bozan bir uygulamadır. Ama, fikri mülkiyet hakkının korunmaması, fikri, sanatsal ve teknolojik ilerlemeyi durduran bir etken olacaktır. O halde, **sanatsal, fikri ve teknolojik gelişmeyi durdurmamak, hatta hızlandırmak için rekabeti kısa dönemde sakatlamak uzun dönemde faydalı olacağından arzulanan bir uygulama olabilir**.

Ekonomik amaçlarla da rekabet sakatlanmak istenebilir. Örneğin, **gümrük duvarları sayesinde bir malın yurt içindeki üretimini korumak aslında rekabeti bozmaktır**. Aynı malın yurt dışından ithali yasaklanarak ya da çok pahalı yapılarak yurt içindeki üretici ya da üreticiler mallarını daha pahalı satabilirler ve kaliteye önem vermeyebilirler.

İSTİSMAR KAÇINILMAZ

Kişisel çıkarlar açısından, ister sosyal amaçlı, ister uzun vadeli yararları için, ister ekonomik amaçlı olsun, rekabetin sakatlanmasını arzu edebiliriz. Böyle bir tutumu 'doğru' ya da 'yanlış' diye nitelendirmek zordur. **Tek ölçek, belli bir tanıma göre, rekabetin sakatlanmasının toplumsal refaha olan etkisidir**.

Hangi amaçla olursa olsun rekabetin dış müdahalelerle sakatlanmasının kaçınılmaz bir sonucu vardır: **rekabetin uzun süre sakat kalması mümkün değildir ya da rekabeti sakatlayan uygulamalar mutlaka kötü kullanılmaya müsaittir**. Kısacası, rekabetten idari kararlarla uzaklaşmak istismanı da beraberinde getirir.

ULUSLARARASI REKABET

5 Haziran 2005

AMERİKA Birleşik Devletleri ile Avrupa Birliği kapışıyor. Amerika Avrupa'nın Airbus şirketine çok fazla sübvansiyon (üretimde teşvik) verdiğini iddia ediyor. Avrupa da Amerika'nın bu çıkışına çok fazla aldırıyor.

Büyük uçak yapımcıları dünyanın her yerinde devletlerinden sübvansiyon (genellikle devlet kredileri yoluyla) alıyor. Devlet yardım etmese, uçak yapımcılarının ayakta durabilmeleri olanaksız. Sorun, farklı devletlerin kendi uçak yapımcılarına farklı sübvansiyonlar (çoğunlukla ölçümü zor) vererek uluslararası rekabeti bozmaları.

FARKLI OYUN

Devletin verdiği her türlü teşvik rekabeti bozup bozmaması açısından ulusal rekabet otoritelerince incelenabiliyor. Bu kural Avrupa Birliği'nde görelî olarak daha sıkı uygulanıyor. Örneğin, Avrupa Birliği bizim üzerimizde bu yönde baskı yapıyor. Şimdilik bu baskılara fazla kulak asmıyoruz. Ama, ne kadar direnssek de, ileride Avrupa'nın dediğini yapmak zorunda kalacağız.

Konu uluslararası rekabet olunca, **ulusal rekabet otoriteleri sessiz kalmayı tercih ediyorlar.** Bir anlamda, en azından uygulamada, rekabet otoriteleri ülke içindeki rekabet ile uğraşıyorlar. **Uluslararası rekabeti bilerek göz ardı ediyorlar.**

Airbus, Batı dünyasındaki uçak yapımında Amerika'nın tekeline kırmak amacıyla kurulmuştu. Amerika Airbus'ın kuruluşuna fazla ses çıkarmadı. Ama, Airbus şirketine verilen teşvikleri yakın takibe aldı. Özellikle, şirketin ilk yıllarında ve uçak sanayi durgunluğa girdiğinde devletin verdiği sübvansiyonlar doğal olarak artıyor.

Amerika'nın Avrupa'ya karşı çok ciddi bir avantajı var. Amerika'da savunma sanayi çok gelişmiş durumda. Savunma amaçlı üretim de Amerika'da **Boeing** ya da **McDonnell Douglas** gibi şirketler tarafından üstleniliyor. Dolayısıyla, Amerika bu şirketlere açıkça büyük sübvansiyonlar vermek durumunda değil.

Savunma amaçlı siparişlerde fiyat yoluyla da bu şirketlere destek çıkabilme olanağı var. En azından araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin bir bölümü bu yolla finanse edilebiliyor. Avrupa'nın bu alandaki olanakları görece olarak daha kısıtlı. Galiba, iktisadi açıdan sorunu yaratan da konunun bu tarafı.

Avrupa ve Amerika'daki uçak üretim şirketleri aynı miktarda sübvansiyona ihtiyaç duysalar da, **Amerika savunma amaçlı siparişlerinde fiyatla oynayarak Avrupa'ya göre daha az sübvansiyon veriyormuş gibi görünebiliyor.** Yani, oynanan oyun farklı. Sonuçta, uluslararası rekabet sakatlanıyor.

İTİBAR

Dünya ticaretinde bu çeşit örnekler uluslararası rekabet otoritesine giderek daha fazla ihtiyaç olduğunu gösteriyor. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) mal ve hizmet ticaretinde uluslararası rekabeti oluşturmak ve kollamak amaçlı çeşitli kurallar koyup koyduğu kuralların uygulanmalarını denetlese de, **uluslararası rekabet otoritesi** olarak bir işlev görmekten bugün için çok uzak.

DTÖ'nün bu konuya gelene kadar daha üstesinden gelmek durumunda olduğu birçok sorunu var. **Fikri mülkiyet haklarının** uluslararası alanda korunması konusunda **DTÖ** henüz kalıcı bir başarı elde edebilmiş değil. Doğal olarak, kendine yeni sorunlu alanlar açmaktan çekiniyor. Ticarete sübvansiyon konularına eğiliyor. Ama, **üretimde sübvansiyon konusunda olaylara tek gözle bakıyor denebilir.**

Konunun bir başka boyutu **uluslararası rekabetin her alanını düzenleyen ve denetleyen bir uluslararası kuruluşun dediklerini yaptırabilecek kadar itibarlı olup olmayacağıdır.** Herhalde, **Birleşmiş Mil-**

letler Teşkilatı’ndan uluslararası alanda daha itibarlı bir uluslararası bir rekabet otoritesi kurulabilmesi fazla olası değildir. Bu da gerçek uluslararası rekabetin tarafsızca tesisi için yeterli olmayacaktır.

ÖZELLEŞTİRME VE REKABET

26 Haziran 2005

TÜRK Telekom nihayet özelleştiriliyor. 1980'li yılların ortalarında konu gündeme geldi. Aradan yirmi yıla yakın süre geçti. Dünyada telekom şirketlerinin fiyatları baş aşağı gitti. Biz, ancak bu aşamaya gelebildik.

Türk Telekom'un özelleştirme serüvenine bakıldığında, Türkiye'nin gerçekten özelleştirme yapıp yapmamak istediği konusunda şüphe duyuluyor. Şirketin yeni sahibini çeşitli sorunlar bekliyor. Uzmanların görüşlerine göre, şirketin **yeni yatırımlara** girmesi gerekiyor. Şirketteki istihdam fazlası nedeniyle **çalışanların bir kısmının işten çıkarılması gerektiği düşünülüyor.**

SORUNLAR

Konunun en can alıcı yeri rekabet sorunlarıdır. Sabit hatlarda **Türk Telekom tekel durumunda.** Uzak mesafe telefon hizmeti ise rekabete açıldı. **Türk Telekom tekel konumundaki pazarda fiyatları artırdı.** Rekabete açılan pazarda ise fiyatları düşürdü.

Bir çeşit makyajlama söz konusu oldu. Son yıllarda elde edilen karlardan ve nakit akımından hareket eden bir fiyatlama yöntemiyle **şirketin değerinin azamiye çıkarılması amaçlandı.** Bu arada, rekabete açılan alanda da, rakip şirketlere nefes aldirmamak konunun bir başka boyutu oldu. **Sabit hatlarda tekel konumunda olunca, Türk Telekom şimdilik istediği gibi at koşturabiliyor.**

Bir devlet kuruluşu olması nedeniyle **Türk Telekom'un uygulamalarına Rekabet otoritesi karışmıyor.** Ama, özelleştiğinde, Türk Telekom da Rekabet Kurulu'nun gözetiminde olacak. Tekel konumunu devletin himayesinde olduğu gibi kullanamayacak.

Doğal olarak, son yıllarda elde edilen karlara göre, özelleştirmeden sonra rekabet kuralları içinde çalıştığı taktirde, **Türk Telekom'un kârları düşecek**. Yeni yatırımların amortismanları ve finansman giderleri de eklendiğinde, **Türk Telekom için devletin umduğu fiyat çıkmayabilir**.

Özelleştirme ile beraber **telekomünikasyon alanında oyunun kuralları değişiyor**. Değişen kurallar sektörü zorlayıcı nitelikte olabilecektir. Hatta, **devletin, şirketi satmakla şirketin sorunlarına arkasını dönmek gibi bir lüksü de olmayabilecektir**. Daha da vahimi, **rekabet otoritesinin Türk Telekom'a farklı bir şekilde bakması da istenebilecektir**. Telekomünikasyon Üst Kurulu ile Rekabet Kurulu arasında çatışmalar da çıkabilecektir.

Türk Telekom'un özelleştirilmesi bir çimento fabrikasının özelleştirilmesi benzememektedir. Kısa ve orta dönemde telekomünikasyon sektörünün bir bölümünde bir tekel hakkının satışı söz konusudur. Rekabet kurallarının hala muğlak olduğu bir ortamda, **şirketin tekel konumunun nasıl gözetim ve denetiminin yapılacağı ileride sorun yaratacak boyutlardadır**.

YA GEÇ YA ERKEN

Kamu finansmanı ve özelleştirme politikası açısından, Türkiye Türk Telekom'u özelleştirmekte geç kalmıştır. Ama, Türkiye, rekabet kurallarını oturtmakta da geç kalmıştır. **Rekabet açısından, Türk Telekom'un özelleştirilmesinin ileride Türkiye için erken olduğu anlaşılabilir**. Türk Telekom'un fiyatlandırılması mutlaka bu riskleri de kapsayacaktır. Bu çeşit riskleri kapsamayan bir fiyatlandırma, Türk Telekom'un **'olmazsa, devlete geri veririz'** anlayışıyla özelleştirildiği izlenimini güçlendirecektir.

'Olmazsa devlete geri veririz' anlayışı ileride Türkiye'yi sıkıntılara sokabilecektir. Özelleştirme çok ucuza olunca da, çok pahalı olunca da devletin başına beladır. **'Aria'** konusunda bunu yaşamadık mı?

REKABET OTORİTESİNİN KONUMU

3 Temmuz 2005

HER ülkede rekabet otoritesinin hem savcı, hem hakim, hem dektif, hem de polis rolü oynamak durumunda olduğunu daha önce vurgulamıştım.

Olaylara göre, rekabet otoritesinin gördüğü işlev değişmektedir. Etkin bir rekabet otoritesi bu işlevler arasında belli bir dengeyi tutturmak durumundadır.

Yanıtı aranması gereken en önemli sorulardan biri **rekabet otoritesinin şikayet üzerine mi (pasif), yoksa kendi araştırmaları sonucunda (aktif) mı rekabet ihlallerini tespit etmeye çalışmasıdır.** Elbette, ikisi de olacaktır. Ama, aktif ya da pasif bir konum alıp alınmayacağı sorusu önemlidir. Teşkilatın yapılanmasını etkileyen bir bakış açısidir.

REKABET İHLALİ

Öyle durumlar olabilir ki, az sayıda alıcı ve çok sayıda satıcının olduğu bir piyasada (monopsony benzeri) az sayıdaki alıcının uygulamaları rekabet ihlali sınıfına girebilir, ama çok sayıda alıcı durumu şikayet etmekten korkabilir. Çünkü, uygulamaların rekabet otoritesine şikayet edilmesi firmaların batmalarına neden olabilir. Bu durumun araştırılıp ortaya çıkarılması rekabet otoritesinin sorumluluğundadır. Aksi taktirde, **masa altında rekabet ihlalleri kaçınılmaz olacaktır.**

Dünyadaki **otomotiv sektörünü** ele alalım. Örneğin, Amerika'da otomotiv yedek parçası alıcısı belli başlı üç şirket (Ford, GM ve Chrysler) vardır. Buna karşılık, bu şirketlere yedek parça üretimi yapan binlerce şirket söz konusudur. **Alıcı sayısının az olması, bu firmaların, yedek parça firmalarına rekabetin ihlal edildiği izlenimi verebilecek da-**

yatmalara başvurmasının nedenidir.

Örneğin, büyük otomotiv şirketleri **tedarikçilerine belli ödeme şartlarını dayattıkları gibi, tedarikçilerini yönlendirdikleri diğer tedarikçiler için de aynı ödeme şartlarını dayatabilmektedir.** GM'e vida üreten bir firma GM'e karbüratör imal eden bir firmaya vida satmak zorundadır. Vida firması açısından, karbüratör üreticisinin tabi olacağı ödeme şartları GM'in ödeme şartlarıyla aynı olabilmektedir. Halbuki, GM başka, karbüratör üreticisi başka risk gruplarındadır. Ama, vida tedarikçisinin başka bir uygulama seçeneği yoktur. Şartları GM dayatmaktadır. Bu olay rekabet şartlarının ihlali midir?

Örneğin, **otomobil fiyatlarındaki yukarı yöndeki hareketliliğe göre, tedarikçilerin fiyatlarındaki oynama çok daha azdır.** Acaba, bu durum bazı rekabet ihlallerinden mi kaynaklanmaktadır? Bu soruları artırabiliriz.

DETEKTİF-HAKİM

Buna benzer uygulamalar yalnızca otomotiv sektörü ile sınırlı değildir. Az sayıda alıcı ve çok sayıda tedarikçinin olduğu piyasalarda bu çeşit uygulamalara çok sık rastlanır. Ekonomik ilişkiler karmaşıklaştıkça, bizdeki gibi dikey entegrasyon fazla görülmez. Aksine, dış tedarikçi kullanmak (**outsourcing**) yaygınlaşır. **Yaygınlaşmasının bir nedeni de az sayıda alıcı rolünün dayatma gücünü ortaya çıkarmaktır.**

Rekabet şartlarının ihlal edilip edilmediğinin tespiti aslında **ikinci bir aşamadır.** İlk önce önemli olan böyle bir olayın tespitidir. **Şikayet yoluyla rekabet otoritesinin olaydan haberdar olması söz konusu değildir.** Çünkü, hiçbir firma olayı rekabet otoritesine götürmeyecektir. Götürdüklerinde, işlerini kaybedeceklerdir.

O halde, **rekabet otoritesi bu çeşit olaylardan ancak kendi araştırmaları yoluyla (detektif rolü) haberdar olabilecektir.** Olaylardan haberdar olduktan sonra, **rekabet şartlarının ihlal edilip edilmediğinin tespiti (hakim rolü) işin ikinci, hatta üçüncü etabıdır.**

REKABETÇİ FİYAT OLUŞUMU

10 Temmuz 2005

Rekabetçi fiyatın oluşabilmesi için bazı ön şartların sağlanması şarttır.

Ön şartların oluşturulmadığı durumlarda, ne çıkan fiyat **rekabetçidir**, ne rekabet uygulanabilir bir **fiyat** oluşturabilir, ne de böyle bir fiyattan alım satımın yapılması, hukuki açıdan olabirse dahi, **iktisadi açıdan kabul edilebilirdir.**

Şartlardan biri fiyat verilen **malın hiçbir şüpheye yer verilmeyecek bir biçimde tam olarak tanımlanmasıdır.** İkinci şart ise tanımlanan mala verilen **fiyatın çok iyi tanımlanmış olmasıdır.** Olmazsa olmaz şartlardan bir diğeri de bütün bu **tanımların rekabetin tüm taraflarınca rekabetin her aşamasında bilinmesidir.**

İHALE

İhale uygulaması rekabetçi fiyat oluşturulması sürecinin en iyi bilinen usullerinden biridir. Birçok ülkede **devlet borçlanmaları** ihale usulü ile yapılmaktadır. Devlet borçlanmasının çeşidi ne olursa olsun, **ihaleye tüm katılanlar devlet borcunun yapısını önceden bilmektedirler.**

Örneğin, **borcun vadesi, faiz ödeme dönemleri,** kuponluysa **kupon faizi,** geri ödemenin yapılacağı **para cinsi** ve borçlanılacak para cinsi ihaleye katılanların tümü tarafından bilinmektedir. İhaleyi kazananların **ödemeyi** nasıl yapacakları, **faiz tahsilatının** nasıl yapılacağı ve **ana-para ödemesinin** nasıl yapılacağı da bilinmektedir. Fiyatı oluşturulmak istenen mal için ihaleye katılanların vadede 100 YTL olan bono ya da tahvili kaç YTL'den almak istedikleri sorulmaktadır.

İhale süreci tamamlandığında, malı (bono ya da tahvil) almaya hak kazananların **kazanan tekliflerin verdiği ortalama fiyattan** mı yoksa,

kazananlar içinde en düşük fiyatı veren teklifteki fiyattan mı malı alacakları da önceden bilinir.

Kısacası, **mal bilinmektedir. Fiyat tanımlanmıştır ve ihalenin tüm ayrıntıları tüm katılımcılarca bilinmektedir.** Ancak bu yolla rekabetçi fiyat oluşturulabilir. Aksi taktirde, ihaleyi yapana güven duyulmaz. İhale göstermelik bir süreç olmaktan öteye gidemez.

TÜRK TELEKOM

Türk Telekom özelleştirmesi için yapılan ihalede kafalar karıştı. Basına yansıdığı kadarıyla, en yüksek fiyat veren **taksitle** ödemek üzere fiyat vermiş. İkinci en yüksek fiyatı veren katılımcı **peşin** ödemek üzere fiyat vermiş. Birden bire, peşin mi daha iyi, taksit mi daha iyi tartışması başladı. Peşin-taksit arasındaki **faiz farkı** gündeme geldi. Halbuki, gündeme gelmesi gereken konular çok daha farklı.

Özelleştirme İdaresi nasıl bir ödeme şartı için fiyat istemiş? Eğer ihalede **tüm katılımcılardan istenen fiyat taksitle ödeme şartını içeriyorsa**, peşin ödemek üzere verilen fiyat en yüksek fiyat olmadığı takdirde iktisadi açıdan (belki hukuki açıdan da) geçersiz olmalıdır.

Özelleştirme İdaresi ödeme şartı koymadan ihaleye çıkmışsa, ihalenin her aşamasında, tüm katılımcılara, tüm katılımcıların fiyatlarını hangi ödeme şartı ile verdiklerini söylemesi gerekir. **Fiyatın yanında ödeme şartının da belirtilmesini katılımcılardan talep etmek zordur.** Böyle yapılmamışsa, ihale iktisadi açıdan (belki hukuki açıdan da) geçersiz olmalıdır.

Kısacası, **rekabetçi fiyatın bulunabilmesi için katılımcıların verdiği fiyatların aynı baza indirilip ihalenin tüm aşamalarında tüm katılımcılarca bilinmesi zorunludur.** Aksi taktirde, ihaleden beklenen yarar sağlanamaz. İhale göstermelik olmaktan öteye gidemez.

Bütün şartlar sağlanmışsa, ki Özelleştirme İdaresi de böyle diyor, **zaten ihale şartları içinde ihalede en yüksek fiyatı hangi katılımcının verdiği konusunda bir belirsizlik yok demektir.** Bunun ötesi kamuoyunun kafasını karıştırmak olur.

DÜNYADA KORUMACI İÇGÜDÜ DEPREŞİYOR

16 Eylül 2005

REKABET dinamik bir olgudur. Rekabette geri kalmanın ilk tepkilerinden biri rekabeti kısıtlamak olmaktadır.

Bu nedenle yüzyıllarca **'ihracat iyi, ithalat kötü'** sloganıyla dünya ekonomilerine yön verilmiştir.

Dış ticaretin serbestleşmesinin yararlarını anlamak yüzyıllar almıştır. Anlaşıldığında da, **sanayi devrimi** gerçekleşmiş ve hızlanmıştır. Ama, **temel içgüdü** değişmemiştir. **Rekabet edilemeyen mallarda dış ticaretin kısıtlanması fikri hala çok geçerlidir.**

KİM KORUNUYOR?

Bizim ihracatımız bir başka ülkenin ithalatıdır. Dolayısıyla, bizim için iyi olanın başkası için kötü olması durumunda dengenin uzun süre devam edemeyeceği çok açıktır. İthal etmeyen ihracatı da olmaz. Ancak, her iki taraf için de iyi olan dengeler sürdürülebilir. Dolayısıyla, ihracat da, ithalat da her iki taraf için iyi olmak zorundadır.

Neyin iyi olup neyin kötü olduğuna genellikle **malı üretenlerin** açısından bakarak karar verilir. Belli bir ithal maliyle rekabet edemeyen bir firmanın iktisadi hayattan çekilmesine **sermaye kaybı** ve **istihdamın azalması** olarak bakılır. Dolayısıyla, rekabeti engellemek, sermaye kaybının önlenmesi istihdamın korunması olarak algılanır.

Konunun bir de **tüketici** tarafı vardır. **Rekabetin engellendiği yerde fiyat yükselir, kalite düşer.** Dış ticaretin kısıtlanması da aynı malın yurt içinde daha pahalı tüketilmesine neden olur. Büyük bir olasılıkla, yurt içinde yaşayanlar daha düşük kaliteli mal tüketmeye mahkum edilirler.

Dış ticareti kısıtlamanın bu yönü genellikle tartışmalara konu olmaz. Çünkü, rekabetin kısıtlanmasını arzulayanlar **üç-beş üreticidir**. Rekabetin kısıtlanmasından olumsuz etkilenecek olan **milyonlarca tüketicidir**. Dolayısıyla, **üreticilerin bir araya gelip siyasi otoriteyi ikna etmesi çok daha kolay olmaktadır**.

Son yıllarda, özellikle **Avrupa**'da böyle bir süreç yaşanmaya başlandı. **Çin**'de üretilen mallarla rekabet etmekte zorlanan **Avrupa ekonomilerinde korumacı eğilimler artmaya başladı**. Bu eğilim, daha az olmakla beraber Amerika'da gözleniyor.

Avrupa'daki siyasi otoriteler de korumacı eğilimleri destekleyici tavır almaya başladılar. Dikkat edilirse, **Çin rekabetinden şikayet edenler Amerikalı ya da Avrupalı tüketiciler değildir**. Onlar hayatlarından memnundurlar. Şikayetçi olanlar Çin'de üretilen mallarla rekabette zorlanan Amerikalı ya da Avrupalı üreticilerdir.

TİCARET ARTMALI

Avrupa'da korumacı eğilimlerle mücadele eden neredeyse tek ülke İngiltere kaldı. İngilizler ısrarla dış ticaretin engellenmesine karşı çıkıyorlar. **İki yüz elli yıl önce de İngilizler dış ticarete serbest rekabetin faziletlerinden söz ederlerdi**. Bugün de farklı bir şey söylemiyorlar.

'**Dünya ticaretinin daraltılması dünya ekonomilerinin tümüne zarar verir.**' **Dünya Ticaret Örgütü** (WTO eski GATT) bu gerçek üzerine kurulmuştu. Küçümsenmeyecek işler becerdi. Ama, şimdi, **Çin geçiği, GATT'ı kuranları dahi şaşırmış durumda**. Kıta Avrupa'sı temel içgüdüleriyle hareket etme eğilimine girdi. Halbuki, **Avrupa Birliği** olgusu da '**serbest ticaret**' ilkesi üzerinde yükselen bir oluşumdur.

Rekabet sorununa çözüm, Çin ile olan ticareti kısma değil, artırma üzerine kurulmalıdır. Aksi taktirde, herkes kaybedecektir. Çünkü, bugün Çin rekabetinden çekinenler yarın dünyanın başka bölgelerinden gelen rekabetten de şikayetçi olacaklardır.

PİYASALARA MÜDAHALENİN İSTENMEYEN SONUÇLARI

2 Ekim 2005

BEĞENMEDİĞİMİZ dengeleri beğendiğimiz yönde değiştirmeye yönelik devletin fiyata ya da miktara müdahaleleri ekonomide mutlaka çarpıklıklar yaratırlar.

Çarpıklıklar bazen **karaborsa** olarak karşımıza çıkarlar, ama her zaman kurala uymayarak **rant elde edilmesini** sağlarlar.

Örneğin, **petrol fiyatı** çok yükseldi diye benzini devletin hala ucuza satması kamu finansmanını bozar. Bir gün, hem karaborsa oluşur hem de sonunda devlet fiyatları artırmak zorunda kalır. Bu çeşit dengeler sürdürülemezler.

Aynı şekilde, **devletin bir malın miktarına karışması da çarpıklık yaratır**. Örneğin, araba başına haftada 20 litre benzin verilmesi kararlaştırıldığına, bu kural çok çabuk bozulacaktır. Haftada 20 litreden fazla benzin kullanan araç sahipleri **benzin istasyonları ile anlaşarak ve daha yüksek fiyat ödeyerek** benzin almaya devam edeceklerdir. Bu olmazsa, uydurma plakalar icat edilerek benzin alınmaya devam edilecektir.

AHLAKİ SORUN

Son aylarda tüketici kredileri ve kiralar üzerinde yapılan tartışmalar müdahaleci içgüdümüzün depreştiğini gösteriyor. Devletin her iki alana da müdahaleleri bu piyasaları bozacak nitelikte olacaktır. Sonuçta, **herkes kaybedecektir**.

Kredi kartı limitinin **kredi kartı sahibinin geliri ile sınırlandırılması** düşünülüyor. Kimileri halkın bankalar tarafından soyulduğunu düşü-

nüyor. Kimileri de bankaların herkese kredi vererek ne yaptığını bilmediğini sanıyor. Halbuki, gerçek ikisi de değil.

Bir bankanın kime ve hangi limitle kredi kartı verdiği banka ile müşterisi arasındaki bir ilişkidir. Kredi kartı alan, borcunun tamamını ödemezse ne kadar faiz vermek zorunda olduğunu baştan bilmektedir. **'Faizler çok yüksek o nedenle ödeyemiyorum'** bahanesi çok ciddiye alınacak bir sav değildir. Faizlerin yüksek olduğu bilindiği halde, neden ödeyemeyecek kadar borç altına girildiği irdelenmelidir. Bu konuda ahlaki bir sorun söz konusudur.

Bazı kart sahipleri işlerini kaybettikleri için kredi kartı borçlarını ödeyemediklerini ifade etmektedirler. İnsanın işini kaybetmesi her zaman bir risktir. Borçlanma bu riski göz önüne alarak yapılmalıdır. Risk gerçekleştiğinde, bir takım varlıkların kaybedilmesi olağandır. Bu bahane de iktisadi anlamda çok geçerli değildir.

Bazıları mali açıdan güç duruma düştükleri için kredi kartlarına borçlanmaya zorlandıklarını iddia etmektedirler. Yani, faizi ne olursa olsun, borçlanarak hayatlarını devam etmek istemektedirler. Elbette, bu yaklaşımın sonuçlarına katlanacaklardır.

Şikayet edilen tüm konular kredi kartlarının kötü kullanılması anlamına gelmektedir. Kredi kartının kötü kullanılması bankaların kredi kartı vermesinin kısıtlanmasını haklı göstermez. Bu konuda hesap yapması gereken bankalardır. Onlar da, **bu hesabı yaptıkları için kredi kartı faizleri çok yüksektir.**

Birçok banka kredi kartı faizlerini yüzde 100 civarında tutmaktadırlar. Yani, kredi kartı borçlarının yüzde 50'si batsa dahi, bankalar hala karlı durumdadırlar. **Faizler çok yüksekse, kredi kartı satamayacaklardır.** Faizler çok düşükse, zarar edecekleridir. Zarar, sermayenin erimesi demektir. Yeterli sermayeleri varsa, bu konu da bankalardan başkalarını ilgilendirmez.

HERKES KAYBEDER

Kısacası, tüketici olarak hoşumuza gitmese bile, kredi kartlarına sınırlama getirmek yanlış bir uygulamadır. Bugün bu konuda yapı-

lacak yanlışlar yarın **konut kredilerine** de sıçrayabilecektir. Çünkü, konut kredilerinde de benzer şikayetler duyma olasılığı çok fazladır.

Devletin bu konularda, hem de yasalar yoluyla, bankalar ile müşterileri arasına girmesi çok sakıncalıdır. Ahlaki sorunun boyutları artacaktır. Halbuki, bu sorunu en iyi şekilde piyasa mekanizması çözer. **Devlet bu işe bununu soktuğunda, ya bankalar ya müşteriler ya devlet ya da hepsi kaybeder.**

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARDA REKABET

24 Ekim 2005

TÜM ülkeler doğrudan yabancı yatırımları çekmek için uğraşıyorlar. Üretimi ve istihdamı artırmak için tüm ülkeler birbirlerinin sermayesini kendine çekmek istiyor.

Türkiye bu pazarın çok yeni bir oyuncusu. İşin çok başlarındayız. Doğrudan yabancı sermaye yeni gelmeye başladı. Gelenler, zaten çalışan firmaları satın alıyorlar. Yani, Türkiye'deki bazı şirketlerden Türk sermayesi çıkıyor, yabancı sermaye giriyor.

Henüz yabancı sermayenin yeni üretim tesisleri kurma aşamasına gelmedik. Yabancı sermayeyi çekme konusunda asıl rekabet bu alanda yaşanıyor. Türkiye artık bu rekabete hazırlanmak zorunda.

ÇİN VE HİNDİSTAN

İkinci Dünya Savaşı sonrasında **Amerika Birleşik Devletleri** doğrudan sermaye ihraç eden neredeyse tek ülke konumundaydı. Amerika'nın bu rolü değişti. Şimdi, **en çok doğrudan yabancı sermaye çeken ülkelerin başında Amerika geliyor.**

2004 yılında Kuzey Amerika'ya giden yabancı doğrudan sermaye 100 milyar doları buldu. Bir yıl öncesine göre, Kuzey Amerika'ya giden doğrudan yabancı sermaye yüzde 60'ın üzerinde arttı. **Daha 1995 yılında Amerika'daki yabancı sermaye şirketlerinin defter değeri 50 milyar doların biraz üzerindeyken bu rakam 2003 yılında 1.4 trilyon dolar oldu.**

Son yılların yabancı sermaye şampiyonları Asya ekonomileri oldu. Asya ekonomileri içinde parlayanlar **Çin ve Hindistan** ekonomileri. 2004 yılında Asya ekonomilerine giden doğrudan yabancı sermaye 200 mil-

yar dolar civarındaydı. Bir yıl öncesine göre, 70'den fazla bir artış gerçekleşti. 2005 yılında yalnızca **Çin ve Hindistan**'a gidecek doğrudan yabancı sermayenin 90 milyar dolara ulaşacağı tahmin ediliyor.

Geleneksel olarak en fazla doğrudan yabancı sermaye çeken kıta Avrupa'dır. Örneğin, 2004 yılında Avrupa'ya giden doğrudan yabancı sermaye miktarı 250 milyar dolar civarında oldu. Ama, bu miktar giderek azalıyor.

Yabancı sermaye doğal olarak gittiği ülkelerde '**adil muamele**' görmek istiyor. Ayrımcılığı ve kayırmcılığı sevmiyor. Kısacası, **piyasa şartları içinde rekabetçi olabileceği ülkeleri seçiyor.** Aslında, son yıllarda Çin ve Hindistan'ın yıldızının parlaması da bu nedenledir.

Davos'ta düzenlediği toplantılarla ünlenen **World Economic Forum**'un hazırladığı dünya rekabet endeksine göre, **Çin ve Hindistan ekonomilerinin rekabetçi konumu hızla artıyor.** Dünya ülkeleri sıralamasında Çin 49., Hindistan 50. durumda. Konumları hiç de fena değil. Aynı listede İtalya 47., Yunanistan 46., Fransa 30., Almanya 15. ve durumları giderek bozuluyor. **Türkiye Çin ve Hindistan'ın gerisinde 66. durumda.**

Avrupa ekonomilerinin rekabetçi konumu giderek geriliyor. Piyasanın doyuma yaklaşmasının yanında, Batı Avrupa'ya doğrudan yabancı sermaye girişlerindeki gerilemenin önemli nedenlerinden biri de bu. **Fransa** doğrudan yabancı sermaye çekebilmek için gazete ve dergilere reklam vermeye başladı.

REKABET

Doğrudan yabancı sermaye bir süre daha Türkiye'de zaten kurulmuş şirketlerle ilgilenecektir. Yabancı sermaye ile ilişkilerimizin bir sonraki fazında yabancı sermayenin yeni üretim alanlarına girmesi söz konusu olmalıdır. Bu aşamada, Türkiye yabancı sermaye çekebilmek için giderek rekabetçi olan bir ekonomik yapıya kavuşmalıdır. Aksi takdirde, beklenen yabancı sermaye girişi gerçekleştirilemeyecektir.

Rekabetçi yapı yalnızca malların serbest pazarda satılması değildir. **Emek ve kredi piyasalarından, rekabetçi düzenin denetlenmesine**

kadar geniş bir yelpazede yapılacak işimiz çoktur. Her şeyden önce, rekabet ortamının baş düşmanı **kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin** boyutunu azaltabilmeliyiz.

Listede 66. sıradan ilk 50'ye doğru ilerlememiz gerekiyor. Bu arada bütün ülkeler aynı şeyi yapmaya çalışıyorlar. **Küresel düzeyde rekabetçi olmak için rekabet oldukça fazla ve giderek artıyor.**

DEVLET TEKELİ DE TEHLİKELİDİR

01 Kasım 2005

DÜNYADA iletişim ucuzluyor. Ucuzluk Türkiye'ye de yansıyor. Ama, iletişim ucuzladıkça, devlet, iletişim üzerindeki vergileri artırarak Türkiye'de iletişimin dünya ile aynı paralelde ucuzlamasına izin vermiyor.

İletişim Türkiye'de lüks bir tüketim olarak algılanmaya başlandı. Öyle olmasa, cep telefonu hattında bu denli yüksek vergiler olmazdı. İletişimi lüks olarak görmenin ekonomik ve sosyal maliyetleri var. Her şeyden önce, iletişimi pahalı yapmanın tüm ekonomide rekabeti etkileyen olumsuz sonuçları var.

KAPSAMA ALANI

İletişimi pahalı yapma konusunda devletin işlevi vergi koymakla kalmıyor. Devletin tekel olduğu alanlarda, fiyat yoluyla da iletişim pahalı tutuluyor. Bir süre önce, sabit hat telefonlarda rekabet getiriliyor diye uzun mesafeli hatlarda özel girişimin faaliyet göstermesine izin verildi. **Her türlü sabit telefon iletişiminde tekel olan Türk Telekom rekabete açılan uzun mesafeli hatlarda fiyatları düşürdü, tekel konumu devam eden kısa mesafeli hatlarda fiyatları şişirdi.**

Uzun mesafeli hatlarda rekabet diye bir şey kalmadı. Kısa mesafeli hatlarda ise tekel konumu nedeniyle Türk Telekom daha fazla kazanmaya başladı. Bu komik duruma hiç kimse sesini çıkaramadı. Herhalde, Telekomünikasyon Üst Kurulu durumdan vazife çıkarmadı. Durumdan vazife çıkarması gereken Rekabet Kurulu ise, devlet şirketlerinin rekabet otoritesinin kapsama alanı dışında tutulduğundan, kamuoyu önünde sessiz kalmayı tercih etti.

Türk Telekom'un özelleştirilmesinden sonra durumun değişip değişmeyeceğinden çok emin değilim. Çünkü, Türk Telekom'u alan şirket hukuken belli bir süre şirketin işletmecisi olarak görülecek. Şirketin hukuki sahibi devlet olmaya devam edecek. Devlet şirketleri rekabet otoritesinin kapsamı alanı dışında tutulduğuna göre, devletin kiracısı da Rekabet Kurulu'nun kapsamı alanı dışında mı kalacak? İlginç bir dönem yaşayacağız.

İLETİŞİM PAHALI

Türk Telekom yeni bir uygulamaya başlıyor. Sabit hat üzerinden gerçekleştirilen hızlı internet ulaşımının (ADSL) hızını artırıyor. Hızı iki misline çıkarıyor, ama fiyatı da ikiye katlıyor. Dünya uygulamasında, ulaşım hızı arttıkça fiyat aynı oranda değil, çok daha az artıyor. Acaba, Türkiye'de başka bir teknoloji mi söz konusu?

Teknoloji aynı. **Farklı olan, Türkiye'de bu servisi veren şirketin devlet tekeli konumunda olmasıdır.** Sorunun nedeni de, sonucu da Türk Telekom'un tekel konumunda olup rekabet otoritesinin kapsama alanı dışında tutulmasıdır. Komiklik, normalde rekabet şartları içinde çalışması gereken bir şirkete devletin gelir getiren bir kaynak olarak bakmasından kaynaklanmaktadır.

Tekel konumunu kullanarak devletin iletişimi pahalı yapması bir anlamda iletişim özgürlüğü önünde bir engel olarak kabul edilebilir. Konunun bu yanı daha çok hukukçuları ilgilendirir. Ama, sosyolojik ve ekonomik boyutları için vahim taraflarından biridir. Bu çeşit uygulamalardan eğitim olumsuz etkilenmektedir. Şirketler olumsuz etkilenmektedir. Toplum olumsuz etkilenmektedir.

Dünyanın kaç ülkesinde internet erişimi için bireylerin ayda 80 dolara yakın maliyet üstlendiğini araştırmak gerekiyor. Galiba, bu maliyetlerle internet kullanmaya çalışan Türkiye'den başka bir ülke bulmak giderek zorlaşıyor. **Vergi dışında dolaylı yollarla vergilendirmeye kamuoyu haklı olarak isyan ediyor.**

REKABETTE AB'YE UYUM

27 Kasım 2005

AVRUPA Birliği'ne tam üyelik yolunda başlatılan tarama ve müzakerelere süreçlerinden biri rekabet politikalarıdır. Türkiye'nin rekabet kavramına bakış açısı tespit edilip AB ile ayrılan noktaları saptanacak, daha sonra da bakış açımız AB'ye uyarlanacaktır.

Birçok alanda olduğu gibi, yasal düzenlemeler açısından, Türkiye'nin rekabet konusunda çok geri kaldığı iddia edilemez. Gümrük Birliği çerçevesinde AB'nin zorlamasıyla hazırlanan rekabet yasası ve bu yasayla kurulan Rekabet Kurumu birçok açıdan tatmin edici bir işlev görmektedir. Ama, yapılacak daha epey iş vardır.

TEŞVİKLER

Rekabet konusunda Türkiye'nin üzerinde durması gereken konular yürürlükteki yasal çerçevenin eksiksiz uygulanmasıyla, rekabet ile yakından ilgili olup rekabet kavramı dışında tutulan alanların yasal çerçeveye oturtulup uygulanmasıdır.

Birinci konu devlet tarafından verilen çeşitli teşviklerin bir çatı altında toplanmasıdır. Devlet çeşitli organlarınca çeşitli teşvikler vermektedir. Bir alanda verilen teşviklerin devlete maliyetini hesaplamak dahi zorlaşmaktadır. Çoğu zaman, sağ el sol elin ne yaptığından habersizdir ya da habersiz gibi davranmaktadır.

Teşviklerin dağıtımındaki dağınlık hem teşviklerin akılcı bir baza oturtulmasını zorlaştırmakta hem de mali disiplini zedelemektedir. Devletin verdiği tüm teşvikler tek elde toplanmalıdır. Bu konudaki kuruluş Hazine olmalıdır.

'Ağlamayan çocuğa meme verilmez' anlayışıyla her ağlayanı teşvik veren mekanizma içinde verilen teşviklerin piyasadaki rekabeti na-

sıl etkilediği göz ardı edilmektedir. Halbuki, **devletin verdiği teşviklerin piyasadaki rekabeti olumsuz etkilememesi kurallardan biri olmalıdır.** Türkiye konuya bu açıdan hiç bakmamıştır, bakmaya da pek niyetli görünmemektedir.

Devlet teşviklerinin rekabet boyutu gündeme geldiğinde, bugün siyasi güdülerle verilen teşviklerin siyasetten bağımsız bir rekabet otoritesince incelenmesi ve irdelenmesi söz konusu olacaktır. Bir anlamda, **devlet teşviklerinin verilme ilkesi siyasi olmaktan çıkıp iktisadi olmaya başlayacaktır.** Bugüne kadarki hakim siyasi yapı böyle bir yaklaşımı benimsemekten kaçınmıştır. Bu konuda radikal bir kültür değişikliğine ihtiyacımız vardır.

KAPSAMA ALANI

AB'ye uyum sürecinde yasal olarak mutlaka bu konularda da ilerleme sağlanacaktır. Ama, **önemli olan, diğer konularda olduğu gibi, uygulamadır.** Uygulamada, istemeyerek yürürlüğe konacak olan **devlet teşviklerinin rekabet boyutunu gözeten bir sistem rekabet otoritesinin siyasileşmesi yönündeki baskıları artıracaktır.** Yani, 'kaç yapmaya çalışırken göz çıkarma' olasılığı oldukça fazladır.

Belli bir bocalama devri geçireceğiz. Yasal olarak yürürlüğe giren kuralların uygulanması aşamasında **'işî kılıfına uydurmak'** anlayışıyla rekabet otoritesi zorlanacaktır. İlerideki yıllarda **devlet kuruluşlarının da rekabet yasası kapsamına alınması işleri daha da zorlaştırabilecektir.** Bugünkü haliyle, rekabet yasası özel sektör kuruluşları için geçerli olup **devlet kuruluşlarını kapsama alanı dışında tutmaktadır.** Yani, ekonominin önemli bir bölümü **'rekabet'** kavramı dışında tutulmaktadır.

AB ile yapılacak tam üyelik müzakereleri yasal zeminde ilerleme sağlayacaksa da, rekabete bakış açımızda kültür değişikliği zaman alacak gibi görünmektedir.

REKABET KURUMU'NUN 10. KURULUŞ YILI SEMPOZYUMUNDA YAPILAN KONUŞMA

13 Nisan 2007

Dr. M. Ercan KUMCU- Planlı ekonomilerde, yani piyasa dinamiklerini çok fazla dikkate almayan ekonomik sistemlerde, “planlama teŐkilatları” ekonomilerin en önemli kurumları oluyorlar. Buna mukabil, serbest piyasa ekonomisine geçtiğinizde de, serbest piyasa ekonomilerinin en önemli iki kurumu Merkez Bankası ve Rekabet Kurumu ya da rekabet otoritesi oluyorlar. Aslında bu iki kurum aynı işi yapıyorlar. İkisi de, kıt kaynakların en verimli şekilde dağılımını organize edecek fiyat mekânizmasının doğru çalışmasını temin etmeye çalışıyorlar. Merkez bankaları, ekonomideki ortalama fiyatlarda istikrarı sağlayıp fiyat artıŐlarından gelebilecek riskleri azamide tutarak fiyat mekânizmasının kaynakların en verimli bir biçimde tahsis edilebileceği bir ortam oluŐurmaya çalışıyor. Rekabet otoriteleri de, fiyat mekânizmasının kıt kaynakları doğru tahsis etmede başarısız olduğu ortamları ortadan kaldırmak için çalışıyor.

Bu iki kuruma da Türk toplumu olarak pek alışmıŐ değiliz. Merkez Bankası'nın fiyat istikrarını koruması yönündeki rolünü 75 yıl anlayamadık. 2001 yılında IMF'nin zorlamasıyla Merkez Bankası'nın fiyat istikrarına odaklanmasının gereğinin farkına vardık. Vardık diyorum, ama henüz böyle bir gereğin bilincine vardığımız konusunda elimizde fazla bir veri yok.

Affınıza sığınarak söylüyorum, Rekabet Kurumu için de aynı şeyi söyleyeceğim. Türkiye, toplum olarak Rekabet Kurumu'na hiç ihtiyaç duy-

madı. Yaptığımız diğer uluslararası anlaşmaların bir uzantısı olarak Rekabet Kurumu diye bir kurumu da kurmak durumunda kaldık. Eğer 1995 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Anlaşması'nı yapmamış olsaydık, belki hala Rekabet Kurumu gibi bir kurum kurulmayacaktı.

İsteksiz ve dışarıdan gelen zorlamalarla oluşturulan kurumlar ya da ortamlar bir takım zorlukları da beraberinde getiriyor. Dolayısıyla, böyle bir yaklaşımın bir takım sonuçları oluyor. Bu kurumları toplum olarak hazmetmek zaman alıyor.

Ama, şunu hemen eklemeliyim: Rekabet Kurumu, son 10 yıldaki yaptığı çalışmaları ve aldığı konum itibarıyla, Merkez Bankası'nın 75 yılda yapmadığını belki daha kısa bir sürede yapabilecek izlenimler veriyor. Yapabilir mi yapamaz mı; onu hep birlikte göreceğiz.

Öneminin idrak edilmediği bir toplumda bir kurumun yeşerebilmesi oldukça zor oluyor. Çünkü, konunun toplumsal kültürünü yerleştirmek zaman alıyor. Şimdi, tekrar rekabete dönersek, Türkiye'de rekabet kültürünün olduğunu herhâlde hiçbirimiz, bu masanın etrafındakiler ya da siz izleyiciler dahil, iddia edemeyiz. Burada en önemli görev, -ki artık önümüzdeki 10 yılda neler yapılabilir diye baktığımızda- rekabet otoritesinin rekabet kültürünü geliştirmek demeyeceğim, oluşturmasına çalışmak Türkiye'de. Toplumdan destek almayan hiçbir kuruluşun, kendinden beklenen işlevi görmesi mümkün değildir. Rekabet Kurumu'nun beni, birkaç kişiyi, hükümeti ikna etmesiyle ne rekabet hukukunu oluşturmak mümkündür, ne "rekabet" kavramını toplumun içine sindirmesi mümkündür. Rekabet kültürü toplumun tüm katmanlarında oluşmalı ve gelişmelidir.

Takdir edersiniz ki, rekabet kültürünün oluşturulması yönünde eğitim başta geliyor. "Eğitim" derken, hemen üniversite eğitimini ya da iş üzerindeki eğitimi anlamayalım. Rekabet eğitimi ilkokuldan başlamalı. Halbuki, ilkokuldan başlayarak biz aslında rekabeti körelten bir eğitim sistemi içinde büyüyoruz. Rekabeti körelten bir eğitim sisteminden yetişmiş çocukların ne rekabetçi olmaları mümkün, ne de hangi hukuku, hangi ortamı yaratarsanız yaratın, rekabete saygı duyması mümkündür.

Dolayısıyla, eğitim çok küçük yaşlarda başlamalı. Rekabet Kurumu'nun bu alanda da görevleri olduğunu düşünüyorum.

Rekabet Kurumu'nun çeşitli toplum kesimleriyle işbirliği yapması lazım. İşbirliği yalnızca, Ticaret Bakanlığıyla, Başbakanlıkla ya da sanayi temsilcileriyle falan değil, toplumun bütün kesimleriyle işbirliği yapması lazım. Rekabet kültürünün oluşturulabilmesi için destek vermesi lazım.

Bütün bunlara şöyle toplu baktığımızda şunu söyleyebilirim: Hukukçuların affına sığınarak söylüyorum - Nurkut Bey, rekabet konusunda “daha çok hukukçu lazım” dedi, ben de tam tersini söyleyeceğim - daha çok iktisatçı lazım. Unutmayalım ki, iktisadi bir olayın hukukunu oluşturmaya çalışıyoruz. Ortada disiplinler arası (multi-disiplin) bir konu var.

Yine hukukçuların affına sığınarak bir başka gözlemimi daha sizinle paylaşmak istiyorum. 1950'lerde, 60'larda birdenbire Amerika'da “işletme” diye bir disiplin çıktı ortaya, Harvard Business School gibi okullar açıldı. Tabii, Türkiye'de de böyle bölüme ihtiyaç duyuldu. Niye olmasın? Biz de, bazı iktisatçılarımızı, bu işe yetkin iktisatçılarımızı işletmeci yaptık. Tabii, onlar daha sonra çok önemli insanlar yetiştirdiler. Şimdi çok iyi işletmecilerimiz var. Konuya bugüne getirirsek, rekabet olgusu da kurumsal bazda Türkiye'ye yeni geldi. Kusura bakmayın; ticaret hukukçularımız rekabet hukukçusu oldu. Çok büyük haksızlık yapıyor olabilirim. Yapıyorsam da özür diliyorum.

Türkiye'nin ihtiyacı olan şey şu: Hukuk bilen iktisatçı, iktisat bilen hukukçu. Türkiye'de bunun eksikliği var. Rekabet mevzuatının içine her şeyden önce hukuk dolduralım diye bir şey olamaz. Önce rekabet olgusunda iktisadın temellerini iyi oluşturalım ki, onun üzerine bunun yaptırımlarını, cezasıysa cezası, tavırlarıysa, soruşturmasıyla soruşturmasını, yani hukuki kurallarını ekleyelim. Bunun için Rekabet Kurumu'nun destek vermesi lazım, toplum kesimlerini eğitmesi lazım ve işbirliği yapması lazım; üniversitelerimizle işbirliği yapması lazım, sanayiyle, diğer iş kollarıyla işbirliği yapması lazım.

Bu kurumun bir baş iktisatçısı olmalı mıdır? Bugüne kadar neden olmadığı hayret verici bir şey. Mesela, anladığım kadarıyla Rekabet Kuru-

mu'nun "hukuk müşavirliği" var. İktisadi bir olayın hukukunu oluşturma aşamasında hukuk müşavirliğine gerek duyuluyor; ama baş iktisatçılığa gerek duyulmuyor. Bu da bir anlamda rekabet konusuna bakış açımızı yansıtıyor. Bana sorarsanız, bu gibi yaklaşımlar rekabet konusunu pek içimize sindiremememizden de kaynaklanıyor. Konular çok fazla da, hani, böyle "vur vur" diye gitmek istemiyorum. Herhâlde bu konuda derdim anlaşılmıştır.

Bir başka konuya geçmek istiyorum; o da, Rekabet Kurumunun bundan sonraki 10 yılını konuşurken, bugünkü hukuki yapı içinde düşünmememiz gereğidir. Gerekirse, bugünkü hukuki yapıyı değiştirecek düşünceleri ortaya atmamız lazım. Yoksa, bugünkü hukuki yapı içinde konuşuyorsak, Rekabet Kurulunun yapacağı çok fazla bir şey yok herhâlde, birtakım iç düzenlemeleri daha iyi yapma, şeffaf olmak falan filan dışında. Bu hukuku değiştirmek ya da hukukun kapsama alanını değiştirmek açısından baktığımızda en önemli birinci konu kamu kesiminin rekabet otoritesince kapsanmasıdır.

Bir ekonomide, özel sektörün elindeki mal ve hizmet piyasalarını rekabetçi yaparak tüm ekonomiyi rekabetçi yapamazsınız. Eğer ekonomiyi rekabetçi yapacaksak, ekonomiyi tüm sektörleriyle rekabetçi yapmak durumundayız. Burada da rekabet konusunu yalnızca mal ve hizmetler ile kısıtlı tutamayız. Niye emek piyasasını rekabetçi yapmıyoruz, neden sermaye piyasasını, finans piyasalarını rekabetçi yapmıyoruz?

Bugünkü hâliyle Rekabet Kurumu daha çok çimento üreticileriyle, gübrelerle, otocularla uğraşiyor. 2001 yılında krizin ortasında İş Kanunu'nu değiştirip de emek piyasası katılaştırılırken Rekabet Kurulu'na hiç mi görev yoktu? Emek piyasasındaki rekabet de Rekabet Kurumu'nun işi, kamu sektörü kuruluşlarının rekabetçi olması da Rekabet Kurumu'nun işi. En azından, bu alanlardaki düzenlemelerin ekonomide rekabet şartlarını bozmaması yönünden Rekabet Kurumu'na görev çıkması gerekiyor.

Son zamanlarda "Avrupa Topluluğu taktı" diye dile getiriyoruz; ben de dile getiriyorum. "Devlet yardımlarının rekabet hukuku açısından de-

netimi”; çok önemli bir konu. Yalnız o da değil ki. Bugün ekonomide, kime sorarsanız sorun, rekabeti kim bozar diye, rekabeti bozan en büyük unsur devlettir. Demek ki, Rekabet Kurumu’na çok önemli işler düşüyor. Bugünkü hukuki yapı bu alanı kapsanmıyor olabilir. Önümüzdeki dönemde; kamuoyu oluşturmak, siyasetçileri ikna etmek, uluslararası destek almak, aklınıza ne geliyorsa, bir kurumun çalışma alanını genişletmek için neler yapmak gerekiyorsa, bunların yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Bugün Türkiye’de şöyle bir genel yaklaşım var: “bu karar siyasi”, yani “tartışma, bu benim istediğim gibi olur.” deniyor. Öyle olmamalı. Artık modern kamu işletmeciliğinde, “ben siyasi karar aldım, nasılsa çoğunluğum var, ben istediğim kararı geçiririm,” yaklaşımı geçersiz. Modern kamu işletmeciliğinde, devlet kararında, yani kamu kararlarında, -yalnızca devletin işlettiği çimento şirketinden bahsetmiyorum, Sümerbank’tan bahsetmiyorum, Sümerbank’ın fiyatlandırma uygulamalarından bahsetmiyorum- devletin aldığı kararların, iktisadi kararların rekabet açısından, -hukuku açısından demiyorum, dikkatinizi çekerim- bir denetime tâbi tutulması kadar doğal bir şey yok. Zaten, Rekabet Kurumu’nun bağımsız olmasının arkasında yatan en büyük nedenlerden bir tanesi de bu olmalı. İzinizle bunu da geçiyorum. Benim çok önemli bulduğum bir diğer konu, Rekabet Kurumunun diğer denetleyici ve düzenleyici kuruluşlarla olan ilişkileridir.

Yeni bir akım çıktı. Şunu kabul edelim ki; denetleyici ve düzenleyici kuruluşlar ülkemizde birdenbire çok arttı. Dolayısıyla, bu konularda belli bir acemiliğimiz var. Nasıl ele alıp bunlara nasıl muamele yapacağımızı bilemiyoruz. Böyle her yerden fişkırdılar. “Bankacılık” dedik, sonra “Enerji” oldu, sonra “Şeker” oldu, o oldu, bu oldu. Bir sürü denetleyici ve düzenleyici kuruluşlar var. Dikkat ederseniz, bu kuruluşların hepsi de, rekabet işine geldiği zaman, “kendi sektörümde o konuya ben bakarım” diyor; Rekabet Kurumu’nu dışlıyor. Bu yanlış bir yaklaşımdır. Denetleyici ve düzenleyici kuruluşların görevleri başka, rekabet konusunda doğru işler yapılıp yapılmadığı bambaşka bir iştir. Bazen de bunlar da çelişkili olabilir. “Enerji Üst Kurulu” diyelim, enerji sektörünün bilmem nesi için

aldığı bir karar aslında bütün ekonomide rekabeti baltalayan bir sonucu olan karar olabilir. Düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar kendi alanlarında teknik kuruluşlardır, ama sektördeki rekabetin oluşmasından sorumlu tekel kuruluş değillerdir, olmamalıdır.

Şimdi, hemen taze olduğu için hatırlatmak istiyorum; Sayın Metin Kilci, eğer ben yanlış anlamadıysam dedi ki, -kendisi yok, dolayısıyla gıyabında dedikodusunu yapıyorum- “biz, hâkim bir şirketi satabiliriz”, -“Rekabet Kurumu’na ne” demeye getirdi- “onun rekabetçi davranıp davranmadığına o sektördeki düzenleyici kuruluş baksın” dedi. Yanlış. Tam tersi. Şu da doğru tabii: Rekabet Kurumu’nun da, “bu hâkim şirket, dolayısıyla satamazsın” demesi de yanlış. Piyasanın yüzde 80’ine hâkim olabilir; ama rekabetçi davranıyor olabilir. Dolayısıyla, zaten iktisatçıların çoğalmasa hadisesi de, -bu, çok özel bir örnek olduğu için- birazcık iktisatçıları artırmamız gereği nedenlerinden biri de bu. Hukuki kavramlara çok fazla takılıyor, iktisadi öğretileri göz ardı edebiliyoruz.

Özetlersek, benim bakış açımdan, Rekabet Kurulu’nun önümüzdeki 10 yılında; rekabet kültürünün oluşturulması ve geliştirilmesi, kamu kesimini kapsama alanına alması ve diğer bağımsız kuruluşlarla ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi konusunda, daha birçok işi var. Bu konularda çaba harcanmasıyla Türkiye’deki rekabet ortamının çok daha da iyiye gidebileceği kanaatimi sizlerle paylaşmak istiyorum. Teşekkür ederim.

REKABET KURUMU 10. YAŞINDA

15 Nisan 2007

KAMU sektörünün ağırlığının büyük olduğu ekonomilerde “planlama” kuruluşları ekonominin en önemli kurumlarından.

Serbest piyasa ekonomilerinde ise ekonominin en önemli kurumları **para** ve **rekabet** otoriteleridir.

Serbest piyasa ekonomilerinde para otoritesi, ortalama fiyatlarda istikrarı koruyup kollayarak mal ve hizmet fiyatlarının ekonomideki kıt kaynakların görelî durumunu yansıtabilecek bir biçimde oluşmasını sağlarlar. **Rekabet otoriteleri** de rekabeti engelleyen unsurları ortadan kaldırmaya ve yeni engellerin oluşmamasına çalışırlar. **İkisinin de amacı, farklı açılardan ekonomideki kıt kaynakların en verimli bir biçimde kullanılmasını sağlayacak ortamın oluşması ve kollarılmasıdır.**

REKABET KÜLTÜRÜ

Türkiye iki kurumun da önemini biraz geç fark etti. Rekabet Kurumu 1997 yılında **Avrupa Birliği**'nin zorlamasıyla kuruldu. **Rekabet Kurumu**'nun kurulması AB ile yapılan ve 1995 yılında yürürlüğe giren **Gümrük Birliği** anlaşmasının bir parçasıydı. Merkez Bankası'nın kamu kesimine kredi vermeyip para politikasını fiyat istikrarını tesis etme ve kollama amacıyla serbestçe oluşturabilmesi 2001 Krizi sonrası uygulamaya kondu. Bunu da IMF'nin zorlamasıyla yaptık.

Merkez Bankasının önemini yetmiş yıl sonra idrak ettik. Rekabet Kurumu'nun önemini galiba çok daha hızlı anladık. Rekabet Kurumu bu yıl kuruluşunun onuncu yılını kutluyor. On yılda önemli bir mesafe aldı. Elbette, gidilecek daha çok yol var.

Rekabet otoritesinin sağlam temeller üzerinde kendinden bekleneni verebilmesi için ilk önce ülkede **rekabet kültürünün** yaygınlaşması bir önkoşuldur. Özellikle Türkiye gibi ülkelerde, “**rekabet**” kavramından farklı kesimlerin farklı şeyleri algıladığı ülkelerde rekabet kültürünün yaygınlaşması çok daha fazla önemlidir.

Rekabet otoritesi hem bir mahkemedir hem de bir düzenleyici kurum. Ekonominin çeşitli sektörlerinde rekabet şartlarının oluşmasına yönelik kararlar alabileceği gibi, rekabet otoritesi, rekabet şartlarının ihlal edildiği iddialarını da karara bağlayan bir kurumdur. Rekabet ihlalleri gördüğünde, sorumlulara ceza keser. Yani, **elinde sopası vardır.**

Rekabeti ihlal etmek suçsa, mutlaka cezası da olmalıdır. Ama, konunun belki de daha önemli yanı **rekabet otoritesinin eli sopalı bir kurum olmaktan çok toplumu eğiten ve yönlendiren bir kuruluş da olması gerektiğidir.** Rekabet Kurumu toplumu rekabet konusunda eğitebildiği ve yönlendirebildiği sürece başarısı artacak ve rekabet otoritesi olarak görevini çok daha olumlu bir ortamlarda yapabilecektir.

İKİNCİ ON YIL

Ashında, yalnızca rekabet otoritesi değil, ekonomideki diğer düzenleyici ve denetleyici otoriteler için de durum farklı değildir. **Bu kuruluşlar sektörün ağabeyleri durumundadırlar.** Düzenleyici ve denetleyici olmaları yanında **yönlendirici, eğitici ve işbirlikçi** olmak gibi sorumlulukları da vardır. Bu kurumlar sektörlerindeki birimlerle işbirliği içinde olarak etkinliklerini artırmalıdır.

İlk on yılında Rekabet Kurumu başarılıydı. Biraz korkuyla, ama daha çok aldığı kararların arkasındaki bilimsel ve hukuksal titizlikle ekonomide belli bir saygınlık kazandı. **Önümüzdeki on yıllarda Kurum’un önemi toplumda çok daha iyi anlaşılacaktır.** Kurum da kendinden bekleneni çok daha iyi bir ortamda gerçekleştirecek olanağı bulacaktır.